

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ДОСВІД КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Збірник матеріалів учасників
Першої науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 19 квітня 2019 р.)

Львів
КАМЕНЯР
2019

УДК 342(477)
К65

У збірнику вміщено матеріали учасників Першої науково-практичної конференції (Львів, 19 квітня 2019 р.) – викладачів кафедри, Інституту та інших закладів вищої освіти України (Львова, Києва, Острога та Чернівців), державних установ, практикуючих юристів та експертів-аналітиків, аспірантів, здобувачів, магістрантів, студентів III–IV курсів вищих навчальних закладів України, які цікавляться проблемами теорії конституції та конституціоналізму, особливостями проведення конституційної реформи в Україні та міжнародно-правовими засадами сучасного конституціоналізму.

Упорядник **Софінська І. Д.**, канд. юр. наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська Політехніка»

Відповідальний за випуск – **Ковальчук В. Б.**, доктор юр. наук, завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська Політехніка»

Рекомендовано до друку рішенням кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» (№ 10 від 22 березня 2019 року) та рішенням Вченої ради Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» (№ 5/19 від 25 березня 2019 року).

Матеріали подано в авторській редакції

ISBN 978-966-607-496-5

© Софінська І. Д., упорядник, 2019
© Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська Політехніка», 2019

З М І С Т

Ортинський Володимир

ВСТУПНЕ СЛОВО	10
---------------------	----

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

1. *Ковальчук Віталій*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	12
---	----

2. *Батанов Олександр*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	17
---	----

3. *Дробуш Ірина*

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ	21
---	----

4. *Подорожна Тетяна*

ПРАВОВА РЕФОРМА У СВІТЛІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ	25
---	----

5. *Тюкарська Антоніна*

ПОЛЬСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАВДАННЯ.....	29
---	----

6. *Білостоцький Степан*

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНО- СХІДНОЇ ЄВРОПИ)	32
---	----

7. *Софінська Ірина*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ГРОМАДЯНСТВА У КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	38
---	----

Секція
ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

8. *Бліхар Марія*
ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА ЯК ЕЛЕМЕНТИ КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВОГО СТАТУСУ43
9. *Стецюк Наталія*
ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ47
10. *Богів Ярина*
ІДЕЯ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УКРАЇНСЬКІЙ
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ - ПЕРШІЙ
ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ50
11. *Ковальчук Софія*
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ СТАТУТІВ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ53
12. *Пивовар Майя*
ПРАВА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ НА
ПРЕДСТАВНИЦТВО У КЕРІВНИЦТВІ ПАРЛАМЕНТУ
ТА ЇЇ ОРГАНІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ58

Секція
КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

13. *Остапенко Олексій*
КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА
РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА61
14. *Мартинюк Роман*
РОЗВИТОК ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ64

15. *Ковальчук Олена*
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ68
16. *Попадинець Галина*
ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ71
17. *Мельниченко Богдана*
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ
В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ
В УКРАЇНІ.....76
18. *Комарницька Ірина*
ЄВРОПЕЙСЬКІ КОНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ79
19. *Мельниченко Богдана, Пиль Наталія*
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-
ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ83
20. *Мельниченко Богдана, Чапля Віталія*
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ87
21. *Ромців Олена, П'єрехова Владислава*
РІШЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ЩОДО ДОГОВОРУ
ПРОДРУЖБУ, СПІВПРАЦЮ І ПАРТНЕРСТВО МІЖ
УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ91

Секція
ДОСВІД КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У ПРОВЕДЕННІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

22. *Трабчук Ярина*
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МІГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ
УКРАЇНА - ЄС95
23. *Бліхар Марія, Дудар Наталія*
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ98

24. <i>Бліхар Марія, Красько Сюзана</i> ПРАВОВА ГЕРМЕНЕВТИКА КВАЛІФІКАЦІЇ ТА «КОНФЛІКТУ КВАЛІФІКАЦІЇ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	102
25. <i>Бліхар Марія, Лісник Оріся</i> ПРОБЛЕМА ОБХОДУ ЗАКОНУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	106
26. <i>Бліхар Марія, Федак Микола</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	109
27. <i>Бліхар Марія, Червінська Оксана</i> СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	112
28. <i>Бліхар Марія, Шнак Анастасія</i> ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	115
29. <i>Забокрицький Ігор</i> СТАНДАРТИ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ У ГАЛУЗІ ВИБОРЧОГО ПРАВА СЕРЕД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	118
30. <i>Трабчук Ярина, Цербай Іванна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ	121

СТУДЕНТСЬКЕ БРАТСТВО

31. <i>Бабій Ярина</i> ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	126
32. <i>Булгакова Надія</i> ІНСТИТУТ ОКРЕМОЇ ДУМКИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	129

33. Візняк Діана	
ВИКОНАННЯ УГОДИ ЄС - ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ	132
34. Горбач Павло	
ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ	135
35. Дудар Наталія	
КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ	139
36. Журавель Марія	
КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ	143
37. Журавський Ростислав	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	146
38. Заплатинська Уляна	
РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	149
39. Кличко Жанна	
ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ	153
40. Красько Сюзана	
ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СУДОВУ ПРАКТИКУ	156
41. Кратко П'єтяна	
КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ	160
42. Криленко Маріна	
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО НОРМ ПРАВА ЄС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	163

43. <i>Кухта Марта</i> ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	167
44. <i>Лісник Орися</i> ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВОСУДДІ	171
45. <i>Несміла Інга</i> ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	174
46. <i>Павленко Каріна</i> ПАРЛАМЕНТСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УРЯДУ В УКРАЇНІ	177
47. <i>Перів Ірина</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	181
48. <i>Петрів Дарина</i> ІМПЕРАТИВНИЙ МАНДАТ ТА МЕХАНІЗМ ВІДКЛИКАННЯ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ ЗА НАРОДНОЮІНІЦІАТИВОЮ	185
49. <i>Протиняк Андріана</i> ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	188
50. <i>Семенюк Ольга</i> ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	192
51. <i>Сорока Ярославна</i> КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	195
52. <i>Перехова Владислава</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	200

53. Українець Іванна

ФОРМА ПРАВЛІННЯ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС
ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....203

54. Федак Микола

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОГО
МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА206

55. Чень Андрій

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ
РЕФЕРЕНДУМІВ В УКРАЇНІ209

ВСТУПНЕ СЛОВО

Вчені-правники протягом багатьох десятиліть та навіть декількох століть окреслюють конституціоналізм як явище багатовимірне, багатогранне, певний інтелектуальний здобуток та очевидний конструкт (конституційної) держави, практика державного (конституційного) врядування і контроль за ним, передусім, враховуючи засадничу та наскрізну ідею демократії, суверенітету, правовладдя та гарантування прав людини.

У світі перманентних цивілізаційних викликів очевидним є те, що існування Конституції не передбачає наявність конституціоналізму і навпаки, існування конституціоналізму є можливим без Конституції, як єдиного кодифікованого нормативно-правового акту найвищої юридичної сили. Конституціоналізм за своєю суттю означає повагу до правовладдя, а також опосередковує місце і роль конституції у правовій системі держави.

Багатогранність конституціоналізму проглядається у його розумінні: у ширшому конституціоналізм є ідейно-політичною доктриною, ідейно-політичним рухом та державно-правовою практикою, а у вузькому – державним правлінням, обмеженням конституцією; вченням про конституцію як основний закон держави, який визначає відносини між державою та суспільством; політичними системами, в основі яких лежать конституційні методи правління.

Метою цієї конференції є обмін досвідом та обговорення сучасних викликів у контексті реалізації конституціоналізму, актуальних теоретичних і практичних проблем здійснення конституційної реформи в Україні, враховуючи досвід країн

Центральної і Східної Європи, а також євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення України.

Вдячні за інтерес до конференції однодумцям, які осмислено вболівають за розвиток конституціоналізму в Україні та світі (насамперед у державах Центральної і Східної Європи), радіють успіхам України та розуміють, які непрості виклики доводиться долати правникам-теоретикам й практикам під час реалізації євроінтеграційних державотворчих прагнень України.

Володимир ОРТИНСЬКИЙ
директор
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка», професор,
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій КОВАЛЬЧУК

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного та міжнародного права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Територіальна громада до певної міри є своєрідною зв'язковою ланкою між особою із її права та свободами та громадською свободою певної спільноти. У системі реальних відносин місцевого самоврядування відбувається втілення волі окремих громадян через спільну волю територіальної громади. Втілення на практиці особистих прав людини і громадянина через колективні права громади є одним із шляхів реалізації принципу верховенства права та народного суверенітету.

Територіальна громада є первинною і основною ланкою місцевого самоврядування. Тому від того наскільки чітко і повно буде зафіксовано на рівні конституції та законів правовий статус цього суб'єкта, зокрема, його мета та завдання, функції і повноваження, а також гарантії їх реалізації, залежить наскільки ефективно він буде використовувати місцеві ресурси для забезпечення інтересів та потреб членів громади. Так Конституція України (ст. 140) визнає за територіальною громадою та органами місцевого самоврядування право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, що цілком узгоджується з положеннями пункту 2 статті 4 Європейської Хартії місцевого самоврядування, відповідно до якої місцева влада в межах закону має повне право вирішувати будь-яке питання, що не вилучено із сфери її компетенції і вирішення якого не доручено жодному іншому органу¹.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «район» та «район у місті», які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, і поняття «організація управління районами в містах», яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України «Про столицю України - місто-герой Київ» а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій) від 13 липня 2001 року, № 11-рп/2001, справа N 1-39/2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01>.

При цьому слід відмітити, що Європейська хартія не містить визначення поняття – територіальна громада². Натомість в Конституцією України (ст. 143) під територіальною громадою слід розуміти «жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста». Більш ширше визначення поняття подано у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр³.

У юридичній науці не має єдиного підходу щодо визначення поняття «територіальна громада». З-поміж існуючих напрямків, умовно можна вирізнити такі: територіальний, інтелектуально-комунікативний, публічно-правовий та комплексний. Виокремлення їх базується на визнанні науковцями тієї або іншої ознаки територіальної громади або їх сукупності як основоположної та понятійно утворюючої.

Територіальний підхід до визначення поняття громади пов'язаний з використанням такої характеристики, як постійне проживання осіб на території певного населеного пункту, і відповідним застосуванням термінів «населення», «жителі», «громадяни, які мешкають на території», «територіальний колектив» тощо⁴. У цьому випадку під територіальною громадою розуміють групу людей, які проживають на певній території, поділяють спільні цінності, мають подібні інтереси⁵. Таке розуміння є дещо звуженим, не повністю розкриває усю систему внутрішніх зв'язків, які існують у громаді, так як ототожнює її з територією⁶.

При інтелектуально-комунікативному підході територіальна громада розуміється, як самостійна соціальна спільнота, яка характеризується відчуттям власної ідентичної, спільності інтересів⁷.

² Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036

³ Закон України про місцеве самоврядування від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vp/stru>.

⁴ Бодрова І.І. Концептуальні підходи визначення поняття територіальної громади. *Державне будівництво і місцеве самоврядування*, Харків: Право. Випуск 7, 2004. С. 62–73.

⁵ Сах Дж., Урсу О. Необхідність участі громади у розвитку місцевого самоврядування: глобальний досвід Організації Об'єднаних Націй щодо законодавчого забезпечення // В кн.: Барвіцький В.Ю., Батанов О.В. *Муніципальне право зарубіжних країн*. Навчальний посібник. Частина III. Київ: Знання України, 2006. С. 13.

⁶ Наврузов Ю.В. Системне визначення поняття категорії «громада». *Актуальні проблеми державного управління: Зб.наук.праць УАДУ (Львівський філіал) / За заг. ред. Чемериса*. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип.4. С. 223 – 224.

⁷ Brieger W. *Definitions of Community*. Johns Hopkins Bloomberg's school of public health, 2006. S. 5.

Люди добровільно об'єднуються у громаду з метою співжиття на певній території, спілкування, виховання, через відчуття належності та співпричетності до подій у спільноті, психічне ототожнення власних інтересів з інтересами громади, єдині морально-етичні цінності, традиції.

Публічно-правове розуміння полягає у визначені місця і ролі територіальної громади в системі місцевого самоврядування й організації публічної влади⁸.

Свого роду квінтесенцією запропонованих підходів є позиція М. Баймуратова, яка базується на комплексному підході, який пропонує розглядати територіальну громаду, як «сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру»⁹. Аналізуючи вітчизняне законодавство про місцеве самоврядування, вчений виділяє такі характерні ознаки територіальних громад: 1) територіальна, яка пов'язується з «дислокацією» місцевого самоврядування на рівні села, селища, міста, як територіальної основи муніципальної демократії; 2) інтегративна, за якою територіальна громада виникає на основі об'єднання всіх жителів, які мешкають на певній території, незалежно від того, чи є вони громадянами даної держави. Тобто, членами територіальної громади можуть бути громадяни даної держави а також іноземні громадяни, особи без громадянства, які постійно проживають на певній території. Також, на думку цього автора, можливе включення до територіальної громади біженців і переміщених осіб; 3) інтелектуальна, зумовлена наявністю у жителів спільних інтересів, які мають специфічний характер і виявляються у вигляді широкого спектра системних індивідуально-територіальних зв'язків; 4) майнова, яка впливає з права цих спільностей мати спільну комунальну власність; 5) фіскальна, зумовлена тим, що члени територіальної громади є платниками місцевих податків і зборів¹⁰.

В умовах проведення реформи децентралізації публічної влади в Україні перед законодавцем постає завдання чіткого визначення правову природу територіальної громади. Її ролі та місця в системі органів публічної влади та місцевого самоврядування. У цьому випадку

⁸ Остапенко О.Г., Барановська Т.М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2015. № 10 (URL:<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909>).

⁹ Баймуратов М.А. *Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине*. Х.: Одиссей, 2008. С. 8.

¹⁰ Баймуратов М.О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України / В кн.: Муніципальне право України: Підручн. / За ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. К., 2001. С. 122 – 123.

корисним є досвід держав Центральної та Східної Європи, які з початку 90-х років XX століття розпочали реформування публічної влади та досягли значних успіхів у втіленні принципів місцевого самоврядування на практиці. Конгрес місцевих і регіональних влад (моніторинговий комітет) Ради Європи за результатами моніторингу функціонування органів місцевого самоврядування позитивно оцінив реформи місцевого самоврядування в Польщі, Словаччині, Словенії відмітивши, що вони досягли значних успіхів в децентралізації управління, заклавши основу для розвитку громадянського і демократичного суспільства; місцеве самоврядування є достатньо сильним¹¹.

У Конституціях Польщі (ст.164), Словаччини (ст.64), Словенії (ст.139) територіальну громаду визначено базовою одиницею місцевого самоврядування, яка наділена правом здійснювати усі повноваження місцевого самоврядування, за виключенням тих, що віднесені до компетенції інших спільнот¹². Така правова конструкція вказує, що місцеве самоврядування має універсальний характер, поширюється на всю територію держави та стосується усіх мешканців. Базовий характер громади та свобода діяльності означає, що вони можуть відрізнятися одна від одної чисельністю членів, способом проживання, видами діяльності, при цьому мають рівні можливості максимально задовольняти потреби мешканців громади¹³. У більшості конституцій європейських держав визначається система органів управління територіальною громадою, порядок їх формування, гарантії самостійності (право власності на майно, право на власні доходи та розпорядження ними, право здійснення підприємницької діяльності), право на об'єднання на договірних засадах з іншими громадами.

В основу визначень територіальної громади, як первинної ланки місцевого самоврядування, поданих у низці конституцій європейських держав покладено її публічно-правове розуміння – публічно-правова територіальна корпорація. Разом з тим, європейські конституції визнають місцеву територіальну громаду первинним суб'єктом в

¹¹ Recommendation 373 (2015). Local and regional democracy in Poland, Strasbourg, 24-26 March 2015, 28th session, URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2304699&Site=CM&direct=true>; Recommendation 387 (2016). Local and regional democracy in the Slovak Republic, Strasbourg, 22-24 March 2016, 30th session, CG30(2016)09-final URL: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2421063&direct=true#P43_2535; Recommendation 308 (2011). Local and regional democracy in Slovenia URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1856669&Site=COE&direct=true>.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // Dziennik Ustaw, 1997, nr 78 poz. 483; Конституція Словацької Республіки з 1 вересня 1992 р. / Конституції нових держав Європи та Азії. К, 1996. С. 462; Конституція Республіки Словенія / Конституції нових держав Європи та Азії / Конституція Республіки Словенія. К, 1996. С. 297.

¹³ Garlicki L. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warszawa: LexisNexis, 2014. S. 292.

системі органів місцевого самоврядування, якій гарантують повну свободу дій з метою забезпечення потреб її мешканців за принципом дозволено все, що не заборонено законом. Такий підхід до розуміння територіальної громади дає можливість членам громади реалізовувати свої суб'єктивні права і свободи не тільки особисто, але опосередковано через діяльність територіальної громади на основі принципу субсидіарності.

У згадуваній вище статті 143 Конституції України закріплений перелік повноважень територіальної громади, серед яких: управляють майном, що є у комунальній власності; затверджують програми соціально – економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно – територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесенні законом до їх компетенції. Слід зазначити, що аналогічні повноваження передбачені у Законопроекті про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади від 1 липня 2015 року¹⁴, який очікує повторного голосування у Верховній Раді України. Відповідна стаття Конституції України, так само як і Законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади не в повній мірі відповідають тенденціям демократичного розвитку європейських держав, а тому потребує іншої редакції.

По – перше, в основу визначення сутності територіальної громади має бути покладене не територіальне, а публічно – правове розуміння, яке визначає її місце та роль в системі місцевого самоврядування й органів публічної влади. У цьому контексті видається неприпустимим надання окремим територіям держави спеціального статусу щодо здійснення ними самоврядних повноважень. Такий територіальний підхід містить у собі загрозу сепаратистських тенденцій в середині суверенної, унітарної держави України.

По – друге, громаді має бути надана, відповідно до Конституції, повна свобода дій з метою забезпечення потреб її мешканців за принципом дозволено все, що не заборонено законом та принципом субсидіарності. Така вимога повинна унеможливити зайвий контроль

¹⁴ Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua>

за самоврядними діями громади з боку органів виконавчої влади і, зокрема, префектів, повноваження яких прописані в проекті закону.

По – третє, перелік повноважень територіальної громади повинен бути розширений щонайменше пунктом про те, що земля, яка знаходиться в межах територіальної громади (об'єднаної територіальної громади), за виключенням окремих випадків коли вона може належати державі (земля заповідників чи оборонного призначення), належать громаді. Територіальна громада немислима без землі, оскільки земельний податок і плата за оренду комунальної землі (як і майна, яке на ній розташоване), є одним із основних джерел фінансування громади.

Визначення поняття «територіальна громада», відповідно до вказаних застережень, може мати наступний зміст: "Громада є основною одиницею місцевого самоврядування, яка безпосередньо або через свої самоврядні органи, згідно з принципом субсидіарності та на основі Конституції України і законів України, здійснює повноваження, що не віднесені до повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування району і області". Звісно, що конституційно – правове регулювання статусу громади є лише одним із завдань реформи децентралізації, виконання якого дозволить досягти її основної мети – забезпечення права народу на самоврядування. Крім цього вона залежить від цілої низки розумних законодавчих ініціатив та ефективних дій щодо їх практичної реалізації, як органів публічної влади, так і громадянського суспільства.

Олександр БАТАНОВ

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, м. Київ*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Прийняття Конституції України не тільки засвідчило правове оформлення нових політичних, економічних і духовних реалій держави і суспільства, а й, з одного боку, обумовило приєднання України до загальноновизнаних демократичних цінностей конституційного рівня, фундаментальне та системоутворююче значення серед яких займає доктрина конституціоналізму, та, з іншого

боку, здетонувало перманентні процеси інтеграції, рецепції та конституціоналізації європейських цінностей та принципів у національну правову систему.

Насамперед, актуальність концептуального аналізу проблеми розвитку та функціонування конституційного права в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції пов'язана із процесами становлення та розвитку вітчизняного, європейського та глобального конституціоналізму. Традиційно у теорії сучасної конституціоналістики конституціоналізм розуміється як сукупність принципів, порядку діяльності та механізмів, які використовуються з метою обмеження державної влади. Наскільки Конституція може обмежити державну владу та гарантувати конституційні права і свободи залежить, значною мірою, від нашої віри у механізм конституційного регулювання та від активних дій органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації її положень. Власне, віра в те, що конституційні норми, принципи та цінності у змозі юридично обмежити державну владу та унеможливити її свавільне здійснення, що втілена у відповідну наукову теорію та відповідну політичну та юридичну практику, і має назву доктрини конституціоналізму.

У більш широкому розумінні це явище охоплює теорію конституції, історію та практику конституційного розвитку тієї чи іншої країни, групи країн, світової спільноти у цілому. У вузькому розумінні під конституціоналізмом розуміється система ідей і знань про фундаментальні цінності демократії: їх склад, форми вираження, методи і ступінь реалізації, сукупність логічних уявлень про такий устрій держави і суспільства, який відповідає загально визнаним началам демократичного розвитку, при цьому правовий аспект характеристики конституціоналізму пов'язаний з юридичним закріпленням основних його ідей у конституції. Тобто по суті конституціоналізм це система уявлень про загальнодемократичні, загальноцивілізаційні політико-правові цінності державно організованого суспільства.

У цьому фокусі особливе аксіологічне, онтологічне, гносеологічне та функціонально-телеологічне значення набуває дослідження актуальних теоретичних та прикладних проблем розвитку та функціонування конституційного права в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції.

По-друге, концептуалізація процесів розвитку та функціонування конституційного права в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції має вихід на складні проблеми формування

сучасної парадигми конституційного права та процесу, у тому числі й з точки зору рецепції відповідного дефінітивно-понятійного апарату, що має колосальне значення в аспекті своєрідної санації вітчизняного конституційного тезаурусу та формування європейської за суттю та змістом парадигми конституціоналізму.

Слід констатувати, що незважаючи на активізацію дослідження таких феноменів як конституціоналізм та конституціоналізація (М.О. Баймуратов¹⁵, О.М. Бориславська¹⁶, Ю.О. Волошин, Т.С. Подорожна¹⁷, М.В. Савчин¹⁸, І.Д. Сліденко¹⁹, О.В. Стрельцова та ін.), в сучасній конституційно-правовій науці ми не знаходимо ні оптимальних дефінітивних визначень, ні єдності концептуальних підходів до з'ясування їх природи, змісту та сутності, місця у системі категорій конституційного права, інституційної та функціональної характеристики, співвідношення з іншими категоріями, зокрема, конституційної державності, конституційної економіки, конституційної правосвідомості, конституційного праворозуміння, конституційного правокористування, конституційної культури тощо.

Широта та багатогранність цих та інших феноменів сучасного конституціоналізму та конституційного права, у тому числі й насамперед включених в орбіту глобалізації доктрини конституційного права та конституціоналізації процесів євроінтеграції, міждержавної інтеграції та асоціації України з Європейським Союзом, детермінує існування різних суджень та концепцій конституційного праворозуміння, коли деякі дослідники розглядають ці феномени у фокусі формування та зміцнення конституційної державності за рахунок обмеження державної влади та посилення місцевого самоврядування, інші пов'язують їх з ідеалами демократії та прав людини, треті уявляють їх у контексті генезису Конституції та конституційних ідей. Іншими словами, багатовимірний характер сучасного конституціоналізму та процесів конституціоналізації в сучасному світі та полярність думок, яка супроводжує становлення його доктрини, дозволяють будь-якій зацікавленій стороні знайти або привабливе, або відштовхуюче у тому,

¹⁵ Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму: монографія / [Шемшученко Ю. С., Батанов О. В., Крусян А. Р. та ін.]; наук. ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. Н. М. Пархоменко. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2014. 262 с.

¹⁶ Бориславська О.М. *Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз*: монографія. Харків : Право, 2018. 384 с.

¹⁷ Подорожна Т. С. *Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України* : монографія. Львів : ПАІС, 2014. 308 с.

¹⁸ Савчин М.В. *Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму*: монографія. Харків : Право, 2018. 440 с.

¹⁹ Сліденко І. Д. *Феноменологія конституційного контролю. Генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, синергетичних аспектів* : монографія. К. : Істина, 2010. 624 с.

що вона хотіла б побачити у цьому феномені сучасної політики та права.

По-третє, проблематика формування та функціонування конституційного права в умовах глобалізації є актуальною з точки зору конституційно-правового забезпечення європейської міждержавної інтеграції. Адже на формування сучасної системи міжнародних відносин, а також на конституційний розвиток суверенних держав безсумнівний вплив мають інтеграційні процеси, які є найважливішим елементом сучасності, що зумовлює актуальність їх усебічного наукового вивчення. Під впливом інтеграційних тенденцій наш світ дедалі швидше рухається в напрямку створення глобального конституціоналізму, глобальної економіки та інститутів глобального управління. Форми інтеграційних процесів характерні для сучасного світу різні: тимчасові союзи держав, спроби знайти регіональні відповіді на глобальні загрози шляхом гармонізації політики в окремих сферах міждержавної взаємодії тощо.

У цілому XX-XXI ст. стали епохою виникнення та утвердження міжнародних міжурядових організацій, наднаціональних інститутів, транснаціональних корпорацій та міжнародних неурядових об'єднань, які перманентно посилюють свій вплив на відповідні процеси. У Європі після закінчення Другої світової війни практично одночасно реалізовувалося кілька інтеграційних проектів, але тільки в рамках Європейських співтовариств вдалося добитися виникнення та розвитку наднаціональних інститутів, а також високого ступеня гармонізації діяльності країн-членів в самих різних галузях. Крім того, успіх процесу європейської інтеграції чинить серйозний вплив на міжнародні відносини в інших регіонах.

Ці обставини зумовлюють підвищену увагу дослідників до виявлення й аналізу чинників, які дозволили в рамках даної моделі з успіхом здійснити економічну і багато в чому політичну інтеграцію. Крім цього, безсумнівною значимістю володіє вивчення досвіду Європейського Союзу в контексті можливостей його поширення на інші регіони.

Відповідні євроінтеграційні процеси, знаходячись в орбіті міжнародно-правового регулювання, водночас, підпадають під колосальний вплив конституційного права національних держав – країн європейського континенту. По суті мова йде про конституційно-правове забезпечення процесів європейської міждержавної інтеграції та конституціоналізацію відповідного правопорядку у національні правові системи.

У зв'язку з цим, перед сучасною юридичною наукою постає питання щодо всебічного дослідження актуальних проблем становлення сучасної науково-практичної парадигми конституційного права в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції з урахуванням сучасних умов вітчизняної конституційно-правової практики.

Досягнення вказаної мети обумовлює постановку та послідовне вирішення цілого ряду теоретичних та прикладних завдань, а також напрацювання та перевірку робочих гіпотез, в тому числі:

- через визначення поняття та розкриття сутності глобалізації та міждержавної інтеграції як об'єкту розвитку і трансформації правової дійсності;
- аналіз методологічних засад дослідження впливу процесів глобалізації та міждержавної інтеграції на конституційне право;
- встановлення особливостей визначення предмету та методу конституційного права в умовах активізації глобалізаційних процесів;
- дослідження основних історичних етапів розвитку доктрини конституціоналізму;
- аналіз онтологічного та аксіологічного виміру становлення і розвитку транснаціонального (глобального) конституціоналізму;
- визначення сучасних тенденцій інтернаціоналізації конституційного права та конституціоналізації міжнародного правопорядку в умовах глобальної та регіональної інтеграції держав;
- вивчення особливостей та форм взаємодії конституційного та міжнародного правопорядків на сучасному етапі тощо.

Ірина ДРОБУШ

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія», м. Острів*

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Хід підготовки та організації проведення президентських виборів в Україні характеризується рядом проблем, зокрема пов'язаних з правильністю даних в електронному реєстрі виборців, формуванням складу виборчих комісій, існуванням технічних кандидатів, методами та засобами ведення передвиборчої агітації, зловживаннями у сфері виборчого права, тощо.

Пошук шляхів удосконалення виборчого процесу триває й досі, фактично в самий відповідальний для кандидатів на пост Президента

України час. Так, варто проаналізувати проекти законів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України». Зокрема, проект закону № 8474 від 14 червня 2018 року.²⁰ пропонує низку змін, що стосуються спрощення процедури реєстрації виборців, передвиборчих дебатів та діяльності виборчих комісій. Так, законопроект передбачає обов'язок кандидата на пост Президента брати участь у передвиборчих дебатах. Теледебати за рахунок коштів Державного бюджету організовуються та проводяться таким чином, щоб в ході їх проведення між кандидатами на пост Президента України в обов'язковому порядку були обговорені такі тематичні питання: 1) засади та пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики для кандидата на пост Президента України, першочергові кроки кандидата на пост Президента України після обрання Президентом України та набуття повноважень; 2) позиція (ставлення) кандидата на пост Президента України щодо існуючої на час виборів системи охорони здоров'я, пропозиції щодо її зміни; 3) позиція (ставлення) кандидата на пост Президента України щодо існуючої на час виборів системи соціального захисту населення, пропозиції щодо її зміни; 4) позиція (ставлення) кандидата на пост Президента України щодо існуючої на час виборів фіскальної системи, пропозиції щодо її зміни.

Вважаємо, що такий перелік питань не має бути вичерпним, оскільки згідно чинної Конституції Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина. Відмова одного з кандидатів на пост Президента України від участі у теледебатах та/або його неучасть у теледебатах має наслідком скасування рішення про його реєстрацію кандидатом на пост Президента України Центральною виборчою комісією.

Якщо з відмовою цілком зрозуміло, то викликає запитання неучасть в дебатах. Можливо мається на увазі неучасть без поважних причин. Тому зазначена норма законопроекту є суперечливою та ще раз свідчить про проблеми «персоналій», які балотуються на пост Президента та низький рівень правової культури та свідомості виборців. Адже, в процесі передвиборчих перегонів нескладно зрозуміти, що якщо кандидат уникає участі в теледебатах з іншими кандидатами, то це свідчить про його слабкість, невпевненість, в певних випадках й некомпетентність, та демонструє свою нездатність виконувати функції та реалізувати надані Конституцією повноваження глави держави. Лише вітчизняний законодавець

²⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України: Проект Закону від 14 червня 2018 року. (URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>)

пропонує закріпити таку відмову та неучасть у теледебатах як підставу скасування реєстрації такого кандидата. Як зазначає Віце-спікер Парламенту Оксана Сироїд, «якщо не буде дебатів, то люди обиратимуть фактично обгортку, а з дебатами можна поглянути на вміст. Людина, яка буде говорити – усе про себе скаже».

Натомість О. Сироїд виступає за заборону політичної реклами на телебаченні, оскільки саме політична реклама є прихованою політичною корупцією. Наголошує «ніхто з «білого» українського бізнесу не готовий виділити такі кошти для передвиборчого фонду. Це роблять олігархи, і фактично ми отримуємо кругообіг олігархічної влади в природі». При цьому варто пам'ятати, що статтю 33 Закону, яка визначала граничний розмір особистого виборчого фонду кандидата у Президенти України (а саме не повинен перевищувати 10 000 мінімальних заробітних плат та розмір пожертвувань однієї юридичної або фізичної особи (не може перевищувати 100 мінімальних заробітних плат) виключено на підставі Закону № 1616-VI від 21.08.2009 року. Нині діючий Закон «Про вибори Президента України» не обмежує розмір виборчого фонду, що ставить кандидатів в нерівні умови виборчої кампанії.

Аналогічну норму про обов'язковість участі у теледебатах та відмову від участі як підставу для скасування реєстрації кандидата передбачає й законопроект № 10168 від 20.03.2019 року²¹, який передбачає дебати до другого туру виборів, що на думку авторів допоможуть виборцям зробити більш свідомий вибір.

Вважаємо, що за відмову від участі в теледебатах мало б бути попередження такому кандидату з боку ЦВК, що створюватиме кандидату певний негативний імідж та призведе до істотного зменшення кількості його прихильників.

Натомість, першочерговими змінами до нині чинного Закону «Про вибори Президента України» мають бути норми, які посилюють відповідальність кандидатів у зв'язку з порушенням норм чинного законодавства. Так, якщо будуть виявлені факти порушення виборчого законодавства, то найгірше, що загрожує кандидату - це попередження. Тому варто було б розширити положення ст. 56, яка передбачатиме скасування рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України у разі порушення норм виборчого законодавства, зокрема у разі підкупу виборців, або членів виборчих комісій кандидатом, його довіреною особою, партією (блоком), яка висунула кандидатом,

²¹ Про внесення змін до Закону України "Про вибори Президента України" (щодо обов'язковості теледебатів у разі призначення повторного голосування): Проект Закону від 20.03.2019 р. (URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>)

надання під час виборчого процесу виборцям або членам виборчих комісій грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, робіт, послуг, інших матеріальних цінностей, використання кандидатом при фінансуванні передвиборчої агітації, крім коштів свого виборчого фонду, інших коштів, використання кандидатом свого службового становища та тиск на підлеглих (використання адміністративного ресурсу), тощо.

Однією з проблем виборчого процесу є також неточності персональних даних Реєстру виборців. Цілком підтримуємо пропозицію щодо особистого внесення своїх персональних даних до Реєстру виборців через веб – ресурс «особистий кабінет виборця» та подавати свої персональні дані до відповідного органу ведення Реєстру. Такий доступ до своїх персональних даних у режимі читання та/або запису за допомогою веб – ресурсу «Особистий кабінет виборця» сприятиме органам Реєстру та у передбачених Законом випадках, відповідним виборчим комісіям у виключенні даних щодо виборців, які померли, а також в усуненні зокрема й кратного включення виборця до Реєстру.

Так, непоодинокі випадки, коли виборець не лише двічі внесений до списку, а й реєстрації значної кількості громадян за однією виборчою адресою. Зокрема, представниками виборчого штабу кандидата на пост Президента України у 220 виборчому окрузі виявлено факт реєстрації в однокімнатній квартирі 60 громадян, а також надсилання запрошень на вибори громадянам, які померли. В зв'язку з цим необхідно посилити відповідальність посадових осіб, які вносять дані в Державний Реєстр виборців, що стане дієвою гарантією та унеможливить фальсифікацію даних про кількість виборців.

Значним недоліком чинного Закону «Про вибори Президента України» є також й те, що він, на відміну від інших виборчих законів, не встановлює верхню межу кількості членів окружних та дільничних виборчих комісій. Без чіткої законодавчої регламентації чисельного складу виборчі комісії можуть формуватись фактично в будь – якій кількості, що діє на користь технічних кандидатів, які матимуть своїх представників в окружних та дільничних виборчих комісіях.

Однією з ініціатив з боку Комітету виборців України є також підвищення грошової застави з 2,5 млн. до 10 млн²². Це зробить процес висунення штучних кандидатів з боку зацікавлених осіб надто дорогим та проблемним. При цьому варто передбачити механізм повернення грошової застави не лише кандидатам, які пройшли у другий тур, а й

²² Комітет виборців України закликає змінити Закон про вибори Президента України. (URL: <http://cvu.org.ua>)

іншим кандидатам, які отримали певний визначений законом відсоток голосів.

При цьому варто згадати зміст Рішення Конституційного Суду України у справі № 2 – рп/2002 за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу)²³, в якому Конституційний Суд України вважає за необхідне зазначити, що, як показує світовий досвід, розмір грошової застави встановлюється залежно від майнової спроможності переважної більшості населення країни.

Таким чином, встановлення надто значного розміру грошової (виборчої) застави може порушити конституційний принцип рівності громадян перед законом та рівності їх конституційних прав і свобод, а також принципу рівності політичних партій, які висувують кандидата на пост Президента України, перед законом.

Разом з тим, варто пам'ятати, що виборче законодавство повинне бути максимально стабільним та змінюватись не раніше як за рік до дня виборів, про що неодноразово наголошувалося й міжнародними інституціями та йдеться в Кодексі належної практики у виборчих справах²⁴. Сподіваємось, що зазначені недоліки чинного законодавства та пропозиції щодо удосконалення виборчого процесу будуть взяті до уваги законодавцем безпосередньо в процесі прийняття Виборчого Кодексу України.

Тетяна ПОДОРОЖНА

доктор юридичних наук,

доцент кафедри публічного права юридичного факультету

Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ПРАВОВА РЕФОРМА У СВІТЛІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

У сучасному суспільстві на стан правопорядку, крім традиційно значущих чинників, особливо впливають процеси реформування

²³ Рішення Конституційного Суду України у справі № 2 – рп/2002 за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу) від 30 січня 2002 року (URL: <http://ccu.gov.ua/docs/445>)

²⁴ Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеційською комісією на 52 сесії (Венеція, 18–19 жовтня 2002 року) (URL: <http://www.venice.coe.int>)

державності та відповідних соціально-економічних структур. Саме в наявному правопорядку практично проявляється не тільки якість правових суспільних інститутів, а й реальна правова політика держави, яка, як слушно зауважують вчені, є основою плану законодавчого забезпечення реформ в Україні²⁵. Тому неправильно було б розглядати правопорядок поза цим динамічним складником, який завжди в умовах демократизації суспільства та конституціоналізації права має свою вагу.

Сьогодні українське суспільство всерйоз стурбоване станом правового порядку в країні. Незважаючи на всі зусилля держави, поки що не вдалося істотно зупинити зростання злочинності, забезпечити в повному обсязі дотримання прав та свобод людини і громадянина. Так, оцінивши основні тенденції щодо порушень прав людини в Україні протягом 2014 року, правозахисники дійшли висновку, що основні зусилля держави витрачаються на військовий конфлікт і боротьбу із корупцією, а права людини натомість потерпають²⁶. Тобто, істотно нівелюється дія одного з основоположних критеріїв успіху будь-якої реформи – її ціннісна основа та межі проведення, що, в свою чергу, впливає на рівень її ефективності. Крім того, такий стан справ обумовлює відхилення від стратегічного спрямування реформ, а, отже, і від кінцевої їх мети. Мабуть, однією з причин цього є недосконалість самих реформаторських пропозицій. До того ж реформи «накладаються» на неорганізованість та безладдя, наявні в суспільному житті, і аж ніяк не сприяють поліпшенню становища. На наш погляд, починати треба не з реформування, а з наведення порядку в системі законодавства, і лише після цього – приступати до реформування правової системи в цілому. Закономірно в цьому зв'язку, що курс на встановлення міцного демократичного правопорядку отримує широку підтримку в більшості громадян. Це підтверджується тим, що орієнтація на людину, «людський ресурс» є основною метою та вирішальний чинником всіх реформ, оскільки практична значущість всіх дій суб'єктів управління в підсумку визначається результатами розвитку суспільної системи.

Спершу зауважимо, що для сучасної ситуації у правовій сфері (стану конституціоналізації права), на наш погляд, характерні такі негативні риси: відсутність раціонально обґрунтованої правової політики, системності рішень державної влади; відсутність оптимальних економічних і політичних умов для розвитку правової

25 Селіванов А., Комаров В. Закон – стрижень творення і функціонування суспільних відносин // *Голос України*. 2015. 6 жовт. № 185 (6169). С. 4.

26 Права людини в Україні 2014: *Доповідь правозахисних організацій* (URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.11>)

системи в цілому та окремих її елементів; низький рівень правосвідомості суб'єктів права та їх негативне ставлення до чинного законодавства; консерватизм та інертність їх дій. Всі ці обставини виступають серйозним гальмом реформаторських зусиль держави у правовій сфері.

Правова реформа – це складний і багатоструктурний процес. Реформування тісно пов'язане зі зміною влади, політичної системи, політики держави, ідеології, зміною політичного курсу. У таких ситуаціях виникає потреба удосконалити нормативні акти. Причому вносити зміни необхідно не в окремі закони; системного оновлення потребує вся правова сфера. Адже законодавство відображає стан суспільних відносин і вже при зміні цих відносин має змінитися саме. В іншому випадку воно гальмуватиме розвиток суспільних відносин, що може призвести до політичного і соціального розшарування суспільства, до протистояння його соціальних груп і верств.

Незадоволення змістом і результатами дії вітчизняного законодавства висловлюють сьогодні не тільки професійні юристи, а й пересічні громадяни. Помітно зростає кількість прийнятих нормативних актів, які, з одного боку, з усе більшою інтенсивністю охоплюють нові сфери суспільних відносин, розширюючи простір своєї дії, з іншого – вони все детальніше прописують моделі належної поведінки. Попри таку інтенсифікацію офіційного регулювання, соціальна реальність демонструє низьку результативність останнього: рівень правопорядку, правової свідомості, поведінки і діяльності всіх суб'єктів права залишає бажати кращого.

Очевидно, що пріоритетами усіх реформ є людина, сім'я, суспільство, держава. Це накладає певний відбиток на основні елементи концепції правової реформи, для якої обрано такі ціннісні орієнтири:

- 1) питання правового забезпечення ряду найважливіших напрямів формування і функціонування державності й розвитку повноцінного громадянського суспільства;
- 2) законодавче забезпечення системи прав людини в суспільстві, перш за все реальних гарантій прав і законних інтересів особи;
- 3) зміцнення і захист конституційного ладу;
- 4) реформування державного управління, в тому числі вдосконалення системи державної реєстрації громадських об'єднань та інших юридичних осіб та контроль за їх діяльністю;
- 5) створення цілісної правової бази організації та діяльності судової системи і органів юстиції;
- 6) формування правової бази та інституційна реформа

правоохоронної системи для посилення боротьби зі злочинністю;

7) вироблення принципових напрямів і форм здійснення реформи місцевого самоврядування;

8) розвиток системи правового виховання, в тому числі поліпшення системи юридичної освіти і юридичної науки;

9) проведення правової експертизи в нормотворчій та правозастосовній практиці тощо.

Ці напрями правової реформи вельми важливі, проте центральне завдання (головна проектна ідея) реформи полягає, на наш погляд, у забезпеченні правових та організаційних гарантій прав і свобод людини, які є основою конституціоналізації права в цілому та правопорядку зокрема. Правова реформа багатьма нитками ідейно і безпосередньо пов'язана з конституцією, яка безпосередньо і визначає ці права та свободи. «Матриця» їх змісту міститься не стільки в концепції реформи, скільки в конституції країни. Саме в ній закладено головний орієнтир і критерій вітчизняного правового розвитку – людина, особа, громадянин, їхні права та свободи. У даному значенні *саме права людини і громадянина можуть слугувати тим індикатором, що виявляє справжню мету конкретної правової реформи*. Обсяг прав людини і громадянина та їх реалізація показують справжні наміри державної влади щодо реформування різних сфер життя суспільства. Разом з тим, права людини і громадянина не можуть розглядатись як абсолютна категорія, оскільки стратегічна мета будь-якої правової реформи – це узгодження правового розвитку держави із суспільними потребами. При цьому процес реформ містить як наявні ризики, так й позитивні тенденції. Роль права тут може бути двоїстою: воно може як прискорювати, так і сповільнювати суспільний розвиток, що пояснюється мінливістю змісту та обсягу прав людини. Тому постає питання: для чого необхідно проводити правову реформу?

По-перше, Конституція України (ст. 1) стверджує, що Україна – соціальна, правова держава, і ця «політична і юридична заявка» вимагає певного підтвердження організаційними, правовими та матеріально-фінансовими засобами. По-друге, стан справ з правами людини, зі станом законності та іншими важливими складовими громадянського суспільства такий, що не робити спроб змінити ситуацію в зазначених сферах на краще державна влада не має права. По-третє, зміни в системі законодавства краще вносити системно, на основі єдиного проекту, що вимагає плановості та скоординованих дій держави в рамках якогось концептуального документа та юридичних актів, що його розвивають. По-четверте, оскільки результативність більшості інституційних й галузевих реформ залежить від реалізації

конституційної реформи в Україні (за напрямками: децентралізація влади і місцеве самоврядування, реформа правосуддя, забезпечення прав людини), доцільно забезпечити комплексність таких реформ. Отож, очевидним є те, що у зв'язку з економічними, політичними і соціальними трансформаціями в країні і в світі досить актуальним є питання реформування національного законодавства в контексті конституціоналізації права.

Удосконалення законодавства – це поступове доповнення, зміна, оновлення нормативних актів, їх розділів, статей, положень і термінів, пов'язане з необхідністю приведення законодавства у відповідність до розвитку суспільних відносин і міжнародних стандартів. Утім, в юридичній літературі іноді трапляється вислів «реформування» законодавства. Треба сказати, що законодавство не реформується, воно лише юридично закріплює зміни в суспільних відносинах і пов'язані із цими змінами перетворення, перебудову тих чи тих сторін суспільного життя. Роль законодавства в цьому випадку – *це правове забезпечення реформ*. Таким чином, оцінюючи хід проведення реформ в Україні, вважаємо за доцільне погодитись з позицією вчених, що реформа полягає не тільки і не стільки в розробці і ухваленні нових законів, скільки в інституційних змінах та інноваціях, які мають бути запроваджені та перевірені. А зміни до законодавства потрібні для правового забезпечення цих змін та інновацій²⁷. По суті, це необхідність, викликана розвитком суспільних відносин і тими завданнями, які ставить перед собою Українська держава.

Антоніна ТОКАРСЬКА

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПОЛЬСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАВДАННЯ

Конституціоналізм Старого світу започаткував один з перших у Європі Закон «Про врядування» («Ustawa Rządowa») від 3 травня 1791 року. Фактично, за версією конституційного експерта харківського правозахисника Всеволода Речицького, російсько-турецька війна (1787

27 Захаров Є. «Про реформу органів внутрішніх справ» (URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1432232964>)

р.) спричинила ухвалення Польщею такого закону, який заклав основи конституціоналізму світового масштабу. На той час російські війська змушені були залишити територію Польщі.

Як стверджує відомий вітчизняний правник В. Шаповал, «віхою у розвитку світового конституціоналізму є поділ Польщі в кінці XVIII ст. Австрією, Прусією і Росією і втрата незалежності». Закон «Про врядування» став уособленням ідей народного суверенітету.

Закон, до створення якого долучилися С. Понятовський, І. Потоцький і Г. Колонтай, мав добре напрацьовані засади конституціоналізму, завдяки якому був ліквідований відомий принцип *liberum veto* як прояв політичної анархії шляхти, було пом'якшено соціальну нерівність, встановлені основи громадянського суспільства і відновлена дієздатність державної влади. Назагал зауважимо, що саме ідея народного суверенітету та ідея розподілу влад створили основи світового конституціоналізму.

Від часу появи Закону «Про врядування» аж до прийняття нової Конституції Польської Республіки 1997 р. основний закон пройшов довгий і складний шлях. Завдяки йому полякам вдалося вибороти «незалежність, сплачену величезними жертвами», розвинути культуру, укорінену у християнській спадщині Народу і в загальнолюдських цінностях».

Детермінантом сучасної суспільно-правової дійсності є стан реалізації конституційних засад у правовій системі.

Тільки увагу до функціонування правових систем виявляють польські та українські теоретики права, які бачать своє завдання в тому, щоб своєчасно моделювати якісні перетворення у реалізації конституційних засад. Аналітики права^{28,29,30} сходяться у поглядах на тому, що назагал на ефективність права впливають чотири такі засади: 1) ефективність становлення права; 2) ефективність оголошення (популяризування) права; 3) ефективність застосування права; 4) ефективність зобов'язання правом. Серед названих основ А. Койдер особливо акцентує на вагомості першої і третьої засад³¹.

Увагу теоретиків права привертають причини, які впливають на безперешкодну дію права. Обмеження ефективності права у контексті його становлення спричинене в основному такими причинами:

²⁸ Речицький В. Європейський конституціоналізм та його властивості. (URL: [//khpg.org/index.php?id=13618](http://khpg.org/index.php?id=13618)).

²⁹ Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституцій: монографія. Ужгород: Поліграф центр «Ліра», 2009. 370 с.

³⁰ Kojder A., Cywiński Z. *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. S. 434-437.

³¹ Kojder A., Cywiński Z. *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. S. 434-437.

неадекватність правотворчої аксіології щодо прагнення плекання почуття справедливості; слабкі кодифікаційні техніки, що послаблюють престиж права; породжують правові підстави опортунізму і нігілізму.

Крім зауваженого, послаблення ефективності правових актів пов'язане 1) з недостатнім баченням («діагнозом») матерії регулювання (дії суспільного життя); 2) із недостатністю чітко окресленої мети, яку можна досягнути завдяки правотворчості; 3) з недостатністю аналізу найбільш вірогідних ближчих і дальших перспектив права; 4) редагування важливих казуїстичних приписів або загальних незрозумілих і некомунікативних формулювань, які спричиняють або дають привід для недомовленостей, колізій. Подібні кодифікаційні техніки послаблюють/знижують ефективність правового регулювання через 1) різнобій приписів; 2) невластиве упорядкування приписів у рамках одного нормативного акта; 3) незбалансованість різних приписів правових актів³².

Інша категорія організаційних причин недостатньої ефективності права є важливою для відтворення інформації про право, оскільки створюється недостатня доступність до найважливіших правових регуляцій, обмежена їхня комунікативність і недостатня популяризація суспільних новел.

Такі ж приводи призводять до порушення засад легальності внаслідок протизаконних діянь поліції, прокуратури і судів.

Ефективність права обмежена також позаправовими мотивами: 1) суспільною нормативно-аксіологічною культурою, в якій домінують інструментальні підстави (по суті протиправні) і опортуністичні; 2) низький авторитет для порядку громадянських інституцій і політичних партій; 3) розбіжності між суспільним почуттям справедливості (інституційним правом) і правом позитивним [3, с. 436]³³.

З короткого огляду причин недостатньої ефективності права і його основних приписів можна зробити висновок про те, що конституційні норми Польської Республіки підтверджують їхній глибокий правозахисний зміст людських прав і свобод, щоразу приймаючи нові виклики часу, які зобов'язують до сповідування верховенства права.

³² Конституціоналізм і природа Конституції. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui>lib>

³³ Kojder A., Cywiński Z. *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. S. 434-437.

Степан БІЛОСТОЦЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри давньої історії України та архівознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ)

Принципи організації та функціонування судової влади є предметом конституційного регулювання, але не усі. В конституціях закріплені найбільш важливі, доктринальні принципи, в той час, як інші фіксуються в законах. У тому можна пересвідчитись, порівнявши обсяг норм присвячених іншим органам державної влади у порівнянні зі судовою³⁴. Спільним для конституцій держав Центральної та Східної Європи є те, що вони закріплюють принципи організації та функціонування судів, хоча обсяг їх не є однаковим.

Принцип незалежності судів і самостійності суддів. Конституції багатьох країн, а також представники доктрини поділу влад приділяють особливу увагу важливості незалежності судів у демократичній державі. Цей принцип визначає зміст незалежного правосуддя, є гарантією прав і свобод громадян³⁵. Конституції держав континентальної правової сім'ї з ним пов'язують здійснення суддею своїх повноважень (Конституції Австрії (ст. 87), Болгарії (ст.15-32), Польщі (ст. 178), Литви (ст. 109), Румунії (ст. 124 ч.3), Словаччини (ст.144 ч.1), України (ст.129), Чехії (ст.82 ч.1))³⁶.

Незалежність судді означає неприпустимість будь-якого втручання ззовні або тиску на нього той чи інший спосіб³⁷. Це

³⁴ У Конституції Князівства Андорри органам правосуддя присвячено 9 статей, у той час, як 6 статей – виконавчій, 13 – законодавчій; у конституції Латвійської Республіки 5 пунктів присвячених судам, 9 – Кабінету Міністрів, 17 – законодавчій.

³⁵ *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 listopada 1993 r., sygn. akt K 11/93. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego, 1993. Nr 2 poz. 37. S. 359.*

³⁶ *Federalna Ustawa Konstytucyjna Republiki Austrii z dnia 1 października 1920 r.* URL: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/austria.html>; *Konstytucja Republiki Bułgarii z dnia 12 lipca 1991 r.* URL: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/bulgaria2011.html>; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dziennik Ustaw, 1997. – Nr 78 poz. 483; Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 року.* URL: http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm; *Konstytucja Rumunii z dnia 21 listopada 1991 r.* URL: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rumunia.html>; *Ústava Slovenskej republiky.* URL: <https://www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf>; *Конституція України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992.* URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.

³⁷ Banaszak B. *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych.* Oficyna a Wolter Kluwer business, 2007. S. 508; *ejusd: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz.* Warszawa: C.H. Beck, 2012. S. 883.

забезпечує безсторонність судді, та гарантує неупереджене судово провадження. Розгляд та вирішення спору має здійснюватися виключно на підставі Конституції та законів (*Конституції Польщі, України*), або законів (*Конституція Франції*).

Конституційний Трибунал Польщі визначаючи сутність принципу незалежності наголосив, що «принцип незалежності суддів має настільки істотне значення, що не можна його зводити виключно до формально-догматичної сторони. Тут важливу роль відіграє внутрішнє сприйняття його сутності учасниками процесу»³⁸.

Незалежність судді є не тільки авторитетом судді, а й – його основним обов'язком. Так як, конституційним обов'язком законодавців і органів судової адміністрації є захист незалежності судді, так само обов'язком судді є застосовувати на практиці свою незалежність³⁹.

Важливою складовою незалежності є принцип безсторонності. Безсторонність судді формується на підставі внутрішнього суб'єктивного його розуміння принципу незалежності. Конституційний Трибунал Польщі безсторонність визначив, як засаду, що поєднує дві складові: внутрішню і зовнішню.

Незалежність судді, як етична риса, тісно пов'язана з моральними якостями та здатністю особи обіймати посаду. Суддя не здатний усвідомити та відстоювати свою незалежність, стає політично залежним, виконавцем замовлень правлячого політичного режиму (політичної партії). Він також не повинен беззмістовно застосовувати усі правові норми, тільки через те, що вони чинні. Кожного разу повинен проводити аналіз цих норм під кутом суспільних цінностей, принципів справедливості, стандартів правосуддя, моральних та етичних норм.

Безсторонність судді означає також рівновіддалену незалежність від учасників процесу в кожній конкретній справі.

Безсторонний суддя – це суддя який вирішує спір поза будь-яким впливом стороні процесу, відомостей, які поширюються в судовій залі, засобах масової інформації, під впливом громадської думки чи вулиці, не може піддаватися будь-якому тиску.

Незалежність судочинства пов'язана з існуванням багатьох гарантій. Для системних гарантій принципу незалежності суддів найчастіше в конституціях чи системних актах, що стосуються судової влади, можна виділити: організаційні та функціональні. Організаційні гарантії полягають на організаційному відокремленні судів від органів

³⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 października 2007, sygn. SK 7/06. Dziennik Ustaw, 2007. Nr 204, poz. 1482.

³⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 1998, sygn. K 3/98. Monitor Polski, 1998. Nr 22, poz. 331.

інших органів влади та конституційному чи законодавчому визначенні сфери юрисдикції окремих судів, а також створенні державою механізмів, що дозволяють судам належним чином виконувати свої функції. Функціональні пов'язані зі заборonoю ревізії судових рішень іншими органами влади (виняток – помилювання та амністія), заборonoю приймати закони ретроспективно, виключним правом суду визначати, чи вирішення спору належить до його компетенції чи ні.

Незалежність судді необхідно відрізнити від його самостійності. Якщо незалежність судді означає здійснення ним своїх повноважень, процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, а також не підзвітності будь-кому, то самостійність судді передбачає вільну його участь у дослідженні оцінки доказів, обговоренні й прийнятті рішення відповідно до закону та власних переконань⁴⁰.

Заборона поєднувати посаду судді з іншими видами діяльності. У кожній державі перелік посад, які заборонено обіймати одночасно з іншими є різним. Суддям найчастіше заборонено поєднувати посаду з приналежністю до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (*Конституції Литви (ст. 113), Польщі (ст. 178, ч. 3), України (ст. 127), Словаччини (ст. 145а)*). В ряді країн дозволено займатися науковою, викладацькою та творчою діяльністю.

Для прикладу, в Румунії дозволено посаду судді поєднувати з викладацькою діяльністю у вищих навчальних закладах (*ст. 125*), Словаччині – управлінням власним майном, науковою, педагогічною, літературною, творчою діяльністю та бути членом Ради Правосуддя Республіки (*ст. 145а*).

В Угорщині на конституційному рівні заборонено суддям тільки членство в партіях та участь у політичній діяльності (*п. 50 гл. Х*)⁴¹, Чехії – обіймати посаду Президента, бути депутатом парламенту чи займати будь-які адміністративні посади, інші обмеження визначаються законом (*ст. 82*).

⁴⁰ Рачинський А.П., Огілько А.В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 1/2016. С. 71.

⁴¹ *Ustawa Zasadnicza Węgier z dnia 25 kwietnia 2011 r.* URL: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html>.

У низці держав такі обмеження визначаються законами (Латвія, Естонія)⁴².

Однак, у цьому контексті слід наголосити, що судді, як інші громадяни, користуються свободою слова, переконань, об'єднань та зібрань, за умови, що здійснюючи ці права, вони будуть вести себе таким чином, щоб захищати гідність їхньої посади та неупередженості та незалежності.

Незмінюваність судді. Особливе значення для забезпечення незалежності судді має визначення підстав звільнення з посади. Незмінюваність судді означає, що він захищений від будь-якого тиску, пов'язаного з призупиненням його повноважень, звільненням з посади, переведенням до іншого суду або на іншу посаду. Всупереч його волі такі наслідки можуть наступити, виключно у випадках визначених законом. Цей принцип забезпечується конституційним визначенням інституцій, підстав та порядку звільнення з посади.

Для прикладу, конституції Румунії, Словаччини гарантують суддям незмінюваність, у випадках визначених законом (ст. 125; ст.148).

У конституції Польщі незмінюваність судді гарантується тим, що судді призначаються на посаду безстроково (ст. 179), можуть бути звільнені з посади, призупинені повноваження на посаді, переведені до іншого місця або на іншу посаду всупереч їх волі, виключно на підставі рішення суду та тільки у випадках визначених законом (ст. 180 ч. 2).

У конституції Латвії правом відсторонити суддю з посади наділений Сейм на підставі рішення дисциплінарної колегії суддів та тільки у випадках визначених законом (п. 84). Конституції Литви, України визначають підстави для звільнення з посади судді.

Імунітет суддів. Один із міжнародних стандартів незалежності судді⁴³. Суддя не може бути притягнений до кримінальної відповідальності або позбавлений волі без попередньої згоди суду, визначеного законом, а також, не може бути затриманий або заарештований. У багатьох державах виключенням є затримання судді під час або відразу ж після вчинення злочину (Польща, Україна).

Судді несуть дисциплінарну відповідальність перед дисциплінарним судом або спеціальними органом до складу якого входять судді. Вони не несуть відповідальності за прийняті рішення.

⁴² Конституция Латвийской Республики. URL: <https://www.president.lv/ru/latviiskaya-respublika/konstituciya-latvii>; Конституция (Основной Закон) Эстонской Республики. URL: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/02/3_Pohiseadus_VENE.pdf.

⁴³ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя. Міжнародні стандарти незалежності суддів. Збірник документів. Київ: Поліграф – Експерс, 2008. С. 25.

Згідно з конституцією Естонії суддю можна притягнути до кримінальної відповідальності на підставі подання Державного Суду та згоди Президента Республіки (§ 153).

Матеріальна незалежність судді. Суддя має отримувати достатню винагороду для забезпечення своєї економічної незалежності. Винагорода не повинна залежати від результатів роботи судді та скорочуватися під час всього строку повноважень⁴⁴.

Рівень винагороди, що виплачується суддям за виконання їхніх професійних обов'язків, повинен бути таким, щоб вони відчували себе захищеними від тиску при прийнятті рішення і в роботі загалом, щоб не було впливу на їхню незалежність та неупередженість⁴⁵.

Зазначений принцип у конституціях держав Центральної та Східної Європи закріплюється по-різному: гарантуванням фінансування належних умов для функціонування судів і діяльності суддів шляхом визначення у державному бюджеті видатків на утримання судів (*Україна (ст. 130), Болгарія (ст. 117 ч.3)*); гарантуванням належних умов праці та винагород суддів, що викликають повагу до посади та забезпечують належне виконанням обов'язків (*Польща, ст. 178 ч.2*). У низці країн цей принцип не є конституційно закріпленим (*Естонія, Латвія, Литва, Чехія, Румунія, Словаччина, Угорщина*).

При цьому, варто наголосити, що скорочення чи спроби зменшення заробітної плати викликають негативну реакцію суддів у деяких країнах (наприклад, страйки суддів в Італії у 2010 р., Португалії у 2018 р.).

Гарантія підвищувати кваліфікацію. Цей принцип набирає щораз більшого значення. Закріплений у Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя (1983), Великій хартії суддів (2010). В останній зазначається, що підвищення кваліфікації є правом і обов'язком суддів та повинно організовуватися під контролем органів судової влади. Професійна підготовка є важливим елементом для забезпечення незалежності суддів, якості та ефективності судової системи⁴⁶.

Принцип єдності судів. Включає три елементи: рішення ухвалюються від імені суверена або держави; суди творять єдину цілісну систему; єдина судова практика на підставі права.

⁴⁴ Загальна (Універсальна) хартія судді, схвалена 17.11.1999 року Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань). *Міжнародні стандарти незалежності суддів*. Збірник документів. Київ: Поліграф – Експерс, 2008. С. 37.

⁴⁵ Європейська хартія про статус суддів (Рада Європи, 1998 р.). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 30.

⁴⁶ Велика хартія суддів. Консультативна рада європейських суддів. Основоволожні принципи (прийнята у Страсбурзі, 17.11.2010 року КРЕС (2010)). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 68.

У державах Центральної та Східної Європи рішення ухвалюються від імені держави (республіки), права або народу. Проаналізувавши положення конституцій можна ствердити, що суди є виключно державними органами правосуддя. Їхні функції заборонено делегувати іншим органам влади чи посадовим особам та створювати надзвичайні чи особливі суди.

Європейський суд з прав людини (справа «Брумареску проти Румунії») наголосив, що одним з основних аспектів верховенства права є принцип правової певності, який вимагає, крім іншого, щоб у випадках, коли суди винесли остаточне рішення з якогось питання, їхнє рішення не підлягало сумніву. Принцип правової певності вимагає єдності судової практики, що сприяє реалізації конституційного принципу рівності всіх громадян перед законом і судом. Єдність судової практики є запорукою довіри громадян до судової влади, коли в подібних справах щодо різних осіб, суди однаково застосовуватимуть один і той самий закон. Як правило, обов'язок забезпечувати єдину судову практику покладається на найвищу судову інституцію.

Так, у конституції Румунії зазначається: «Справедливість є єдиною, неподільною і однаковою для всіх» (ст. 124 ч. 2), а з конституції Албанії вбачається, що Верховний Суд має обов'язок забезпечувати єдину судову практику (ст.141 ч. 2)⁴⁷.

Принцип дво- або триінстанційності судового розгляду. В державах Центральної та Східної Європи поширеним є двоінстанційний розгляд справи. Для прикладу, конституцією Польщі встановлено мінімум двоінстанційний розгляд справи (ст. 176 ч. 1), а в Україні гарантовано право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (ст. 129).

Цей принцип зміцнює незалежність суду, бо послаблює можливість впливу на суд першої інстанції через оскарження його рішення та гарантує учасникам процесу право на апеляційний перегляд справи.

Принцип участі громадян у здійсненні правосуддя. З огляду на те, що народ, як носій суверенітету та джерело влади безпосередньо не приймає участі в формуванні судової влади, то з метою її демократичної легітимації громадськість залучається до діяльності судів.

Зазвичай представники громадянського суспільства приймають участь у розгляді справ в судах першої інстанції. Їх статус при

⁴⁷ Konstytucja Republiki Albanii z dnia 21 października 1998 r. URL: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/albania98.html>.

здійсненні правосуддя в конституціях визначається по-різному. Так, у конституціях Польщі, Чехії вказується, що участь громадян визначається законом, конституції України – громадяни приймають участь у судочинстві через присяжних, у Болгарії – через лавників, а в конституціях Латвії, Литви, Румунії участь громадян у здійсненні правосуддя – не визначена.

Принцип доступу до правосуддя. Гарантування доступу до правосуддя є однією з гарантій сучасної правової держави. Даний стандарт забезпечується не тільки створенням ефективних механізмів захисту прав та інтересів у національних чи міжнародних судах, але й альтернативними методами вирішення спорів. Цей принцип закріплений у конституціях усіх демократичних держав.

Для прикладу, у конституції Словаччини йому присвячений цілий розділ (ст. 46 – 50).

Принцип заборони так званого інквізиційного процесу. Йдеться про розгляд справ в яких функції судді та сторони обвинувачення виконує одна особа. У такому випадку порушується принцип безсторонності судді. Крім того, це може призвести до злиття функцій судової та виконавчої влад в одному органі, таким чином порушуючи принцип розподілу повноважень.

Принцип виключності закону в питаннях визначення статусу суду. Полягає у тому, що в демократичній державі система судів, їх функціонування та розподіл повноважень між ними, можуть регулюватися конституцією або законом. У жодному разі ця матерія не може бути предметом повноважень органів виконавчої влади. Реалізований в конституції України у спосіб, що питання судоустрою, утворення, реорганізація, ліквідація судів, участь присяжних при здійсненні правосуддя, порядок призначення суддів на посаду, додаткові вимоги для призначення судді на посаду – можуть визначатися виключно законом.

Ірина СОФІНСЬКА

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ГРОМАДЯНСТВА У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У сучасному світі в ХХ столітті громадянство є не лише одним із найосновніших та найфундаментальніших конституційно-правових

інститутів, які визначають передусім правовий статус особи, а також політико-правовим феноменом, який характеризує дихотомію ефективних взаємовідносин між особою та державою. Громадянство, без жодного сумніву, має характерні правові та політичні кваліфікаційні детермінанти, які є очевидним підґрунтям для світоглядного та ціннісного позиціонування серед інших правових інститутів. Ціннісний вимір громадянства традиційно проявляється у формуванні постійної у часопросторі тріади взаємовідносин «особа-держава-суспільство», враховуючи цивілізаційні та глобалізаційні виклики сьогодення. Якщо точніше, то первинною тематичною віссю має бути дихотомія «особа-держава», де громадянство – це постійний у часопросторі правовий та ефективний зв'язок між державою й особою, без зазначення етнічного походження особи, що передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв⁴⁸, а «особа-особа», «особа-суспільство» у державноправному та світовому вимірі є похідними (атрибутивними).

На мою думку, найважливіші дослідження питань, які безпосередньо пов'язані з регламентуванням інституту громадянства, його сутності та правової природи, історії виникнення та траєкторії еволюціонування, а також щодо ефективної реалізації права людини на громадянство, були здійснені закордонними науковцями. На думку спадають такі імена як Р. Баубюк, Р. Брубейкер, Дж.Г.Г. Вейлер, М. Вінк, О. Вонк, Ю. Габермас, Д. Гітер, Ж.-Р. де Гроот, Л. Джеймисон, К. Думбрава, Д. Ебрахем, Е. Ішін, К. Йопке, В. Кимліка, Д. Костакопулу, С. Каррера, Т.Г. Маршал, Х. Мотомура, Л. Орґад, Л. Пілґрем, Дж.Г.А. Покок, П. Спіро, А. Шахар і Дж. Шоу тощо.

Б. (Т.) Кістяківський писав, що «суспільство – це певна «мережа» відносин, які, взаємно діючи між собою, є необхідними для формування конкретного соціального процесу, це не лише переплетення причинно-наслідкових взаємозв'язків, а ще й втілення безпосередніх людських уявлень про добро, справедливість тощо»⁴⁹.

⁴⁸ Софінська І. *Філософсько-правова візія доктрини громадянства*: монографія. Львів: Видавництво «Каменярь», 2018. 346 с.: іл.

⁴⁹ *Gesellschaft und Einzelwesen: eine Methodologische Untersuchung*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Kaiser-Wilhelms-Universität zu Strassburg, vorlegt von Theodor Kistiakowski/Berlin: Verlag von Otto Liebmann, 1899. 55 s.

Індекс візових обмежень ⁵⁰	Світовий індекс щастя ⁵¹	Індекс демократії ⁵²	Індекс свободи у світі ⁵³	Індекс свободи людини ⁵⁴	Індекс доброї країни ⁵⁵
Німеччина	Норвегія	Норвегія	Фінляндія	Швейцарія	Нідерланди
Швеція	Данія	Ісландія	Швеція	Ірландія	Швейцарія
Данія	Ісландія	Швеція	Норвегія	Фінляндія	Данія
Фінляндія	Швейцарія	Данія	Нідерланди	Норвегія	Фінляндія
Італія	Фінляндія	Ірландія	Люксембург	Данія	Німеччина
Іспанія	Нідерланди	Фінляндія	Данія	Нідерланди	Швеція
Австрія	Швеція	Швейцарія	Ісландія	Об'єднане Королівство	Ірландія
Бельгія	Австрія	Нідерланди	Португалія	Австрія	Об'єднане Королівство
Франція	Ірландія	Люксембург	Ірландія	Швеція	Австрія
Люксембург	Німеччина	Німеччина	Швейцарія	Естонія	Норвегія

Таблиця 1 Перелік першої «десятки» «благополучних» європейських держав за рівнем ВВП, які за результатами 2017 року найкраще гарантували своїм громадянам добробут та людиноцентризм у здійсненні державної політики

Методологія кожного з цих досліджень є різною, але мета в усіх, на нашу думку, одна – з'ясувати, у яких державах світу тріада взаємовідносин «особа-держава-суспільство» є найефективнішою та провести причинно-наслідковий аналіз за конкретними критеріями (маркерами): демократія, правовладдя, свобода руху (пересування), гарантування та захист прав людини, забезпечення миру, правопорядку та безпеки, громадянське суспільство та ін.

Основним викликом реальності, який трансформує усталене бачення (розуміння) постійної у часопросторі тріади взаємовідносин «особа-держава-суспільство», є європейський концепт свободи руху (пересування) осіб, враховуючи видозміну класичної концепції громадянства протягом останніх щонайменше 25 років. Власне йдеться

⁵⁰ The Henley & Partners Visa Restrictions Index 2017: Global Travel Freedom at a Glance (URL: https://henleyglobal.com/files/download/hvri/HP_Visa_Restrictions_Index_170301.pdf)

⁵¹ World Happiness Report 2017 / Editors: J. Helliwell, R. Layard and J. Sachs; Associate Editors: J.-E. De Neve, H. Huang and Sh. Wang (URL: <http://worldhappiness.report/ed/2017/>)

⁵² Democracy Index 2017: Free speech under attack / A report by The Economist Intelligence Unit (URL: https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf)

⁵³ Freedom in the World 2017. Populists and Autocrats: The Dual Threat to Global Democracy (URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>)

⁵⁴ The Human Freedom Index 2017: a global measurement of personal, civil, and economic freedoms / by I. Vázquez, T. Porčnik (URL: <https://www.fraserinstitute.org/studies/human-freedom-index-2017>)

⁵⁵ The Good Country Index 2017, a new way of looking at the world (URL: <https://www.goodcountryindex.org/results>)

про її певну «деградацію», як стверджують провідні науковці у сфері громадянства та правової ідентичності особи⁵⁶.

Засадничими критеріями розмежування цінностей громадянства (традиційних та емансипативних) в індексованих державах Європи вважаємо такі: пріоритет принципу набуття громадянства від народження (право крові *ius sanguinis*, право ґрунту *ius soli*, комбінований варіант чи ускладнений); громадянство дитини, народженої екстратериторіально (та кількість поколінь аллохтонів, які можуть набувати громадянство за походженням від народження); прийняття і регулювання подвійного (множинного) громадянства; модернізація особливостей натуралізації (звичайної, виняткової чи привілейованої); встановлення особових квот під час виняткової натуралізації; регламентування дарованого (октройованого) громадянства та громадянства у зв'язку з інвестицією; переосмислення підстав припинення громадянства (виходу, втрати, позбавлення, денатуралізації); дотримання принципу вірності та реалізація партисипативної демократії громадянами (не)залежно від способу набуття громадянства і їх одночасної кількості; доступ біженців та шукачів притулку, спрощення кваліфікаційних вимог натуралізації для них, захист національних меншин і підтримка діаспори, тощо⁵⁷.

Основною ознакою належності кожної європейської держави до «табору» держав традиційних чи емансипативних цінностей громадянства є ступінь імплементації у національне законодавство міжнародно-правових положень у сфері громадянства та правової ідентичності особи, які є визначеними на рівні ООН, ЄС та Ради Європи, та реалізації їх на практиці, враховуючи рішення Міжнародного суду ООН, Суду справедливості Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини відповідно. Серед усіх міжнародно-правових положень у сфері громадянства та правової ідентичності особи варто виділити, насамперед, ті засадничі документи, які стали міцним фундаментом для ціннісного виміру громадянства: Загальну декларацію прав людини 1948 р.⁵⁸, Європейську конвенцію про громадянство 1997 р.⁵⁹ та інші (зокрема, Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950

⁵⁶ Spiro P.J. *At Home In Two Countries: The Past and Future of Dual Citizenship*. New York University Press, Legal Studies Research Paper Series (Research Paper No. 2016-38), 2016. pp. 1-12.

⁵⁷ Софінська І. *Філософсько-правова візія доктрини громадянства*: монографія. Львів: Видавництво «Каменярь», 2018. 346 с.: іл.

⁵⁸ *Загальна декларація прав людини*, 10.12.1948 р. Офіційний вісник України від 15.12.2008 р., 2008 р., № 93, стор. 89, стаття 3103.

⁵⁹ *Європейська конвенція про громадянство*, 06.11.1997 р. Офіційний вісник України від 02.08.2010 р. 2010 р., № 56, / № 41, 2006, ст. 2720 /, стор. 59, стаття 1917

р.⁶⁰). Так у статті 2 Європейської конвенції про громадянство, яка вважається т.зв. кодифікацією міжнародного звичаєвого права щодо громадянства⁶¹, визначено, що громадянство – це «реальний та ефективний правовий зв'язок між державою та особою, який існує як на підставі інтересів та почуттів, так і взаємних прав та обов'язків, а також укорінення (інтеграції та інклюзії у суспільство), сімейних зв'язків, намірів на найближче майбутнє»⁶². Однак, таке визначення охоплює дуже широкий спектр питань у сфері громадянства та правової ідентичності особи (не є чітко визначеним), а тому потребує значного переосмислення і доопрацювання.

Дійсні глобалізаційні, глокалізаційні, цивілізаційні та міграційні процеси у світі спонукають нас дивитися на ціннісний вимір громадянства під іншим кутом зору. Важливо переосмислити сутність громадянства як постійного правового та ефективного зв'язка між державою та особою, без зазначення етнічного походження особи, який передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв, а також запропонувати чіткі критерії та можливі межі втручання держави у приватне життя особи, враховуючи європейський та світовий досвід щодо гарантування прав людини.

⁶⁰ Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. Офіційний вісник України від 16.04.1998 р., 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270

⁶¹ Autem M. The European Convention on Nationality: is a European Code on Nationality possible? / Proceedings of the 1st European Conference on Nationality «Trends and Developments in National and International Law on Nationality», Strasbourg, 1999. pp. 19–34.

⁶² Європейська конвенція про громадянство, 06.11.1997 р. Офіційний вісник України від 02.08.2010 р. 2010 р., № 56, / № 41, 2006, ст. 2720 /, стор. 59, стаття 1917

Секція ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Марія БЛІХАР

доктор юридичних наук

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ЕЛЕМЕНТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Початок ХХІ століття характеризується як період неупинного розвитку науки, що, безперечно, позначається на житті суспільства. Саме поняття сучасного суспільства не є сталим та чітко визначеним, для нього характерні необхідність постійного вдосконалення, пошук нових способів співіснування людей та всеохопний динамізм. Такі поняття, як суспільство і держава, постійно розвиваються в розумінні своєї суті.

Однак із розвитком понять «держава», «суспільство» виникла потреба регулювання життя людей у ньому, надання їм гарантій безпеки та захищеності. Це привело до стрімкого вдосконалення галузі права. Право покликане розробити ті норми, правила, які, з одного боку, надавали б людині певні права, свободи, гарантували їй як члену спільноти захист, а з іншого – накладали б на неї певні обов'язки, виконання яких сприятиме передусім її самовдосконаленню, гармонізації життя усіх членів суспільства, держави.

ХХ століття подарувало людству можливість вибору. Далеко в минулому залишилися уявлення про єдино правильну теорію чи вчення. Людина ХХ століття змогла вибрати на основі власних роздумів, поглядів, досвіду той спосіб життя і стиль поведінки, які імпонували саме їй, відповідали її власному баченню світу і себе в ньому. Тобто став можливим «вихід» із того соціального прошарку, у якому людина народилася та виросла. Це спонукало до ще одного надзвичайно важливого досягнення ХХ століття – визнання рівності усіх людей, незалежно від статі, раси, соціального стану, рівня освіти, етнічної належності, віросповідання.

Переконливим доказом цього стало прийняття 10 грудня 1948 року Загальної декларації прав людини, де вперше було сформульовано ті основні права і свободи, які повинна мати кожна людина. Наскрізною темою цього документа є теза про те, що «всі люди

народжуються вільними і рівними у власному достоїнстві і правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства»⁶³. У подальшому при складанні та прийнятті міжнародних чи національних юридичних документів юристи та політики опираються саме на цю декларацію як основний документ, який гарантує права і свободи людини.

Не стала винятком і така галузь права, як конституційне право. Вона на найвищому рівні закріпила статус людини і громадянина як своєрідну сукупність, систему, що визначає становище людини і громадянина в певному суспільстві, державі. Напрацювання із цього питання можна охарактеризувати поняттям «конституційно-правовий статус людини і громадянина».

Сьогодні, попри численні напрацювання у цій галузі, серед науковців, на жаль, немає єдиної позиції щодо цього поняття. Думки дослідників можна умовно розділити на три великі групи. Так, перша група дослідників виділяє тричленну його структуру конституційно-правового статусу:

- 1) права, свободи та обов'язки як основи конституційного статусу особи;
- 2) громадянство, правосуб'єктність, юридичні гарантії як умови реалізації прав, свобод та обов'язків;
- 3) принципи правового статусу особи як засадничі основи, які поєднують нормативний зміст прав, свобод та обов'язків особи й умови їх реалізації.

Інша група дослідників обстоює думку про те, що до складу поняття «правовий статус» доцільно вводити лише такі категорії, як права й обов'язки.

Ще одна група вчених-правознавців обґрунтовує думку про те, що правовий статус являє собою сукупність нормативно закріплених прав та обов'язків абстрактного суб'єкта. Правовий статус суб'єкта права є незмінним доти, доки не зміняться відповідні правові норми.

Права і свободи гарантовані кожній особі незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Ці права є невідчужуваними, тобто в жодному випадку не можуть бути скасовані. Під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних нормативно-правових актів

⁶³ Загальна декларація прав людини: міжнар. док. від 10.12.1948 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 09.04.2019).

законодавцю заборонено звужувати зміст та обсяг наявних прав і свобод.

У найбільш загальному розумінні конституційно-правовий статус – це сукупність прав та обов'язків якогось суб'єкта права. Умовно можна виділити двочленну структуру цього поняття:

- 1) права і свободи;
- 2) обов'язки.

Наявність певних прав накладає певні обов'язки і навпаки – виконання або дотримання певних обов'язків гарантує певний комплекс прав і свобод.

Уже традиційно права і свободи людини та громадянина поділяють на позитивні і негативні.

Права, які ґрунтуються на забороні втручання у певні сфери життя людини, називають негативними. Вони визначають ступінь свободи учасників певних суспільних відносин. Такі права убезпечують одну людину від іншої. До таких прав належать: право на життя, право на приватну власність і право на свободу світогляду та віросповідання, право на ім'я, честь та гідність, право на свободу думки і слова, право на вільне пересування та вибір місця проживання, право на збереження конфіденційності інформації, яка стосується особи і її сім'ї та інші права і свободи.

Характерною особливістю цих прав і свобод є те, що вони є невідчужуваними, невід'ємними та абсолютними. Ці права і свободи не може порушити ні інша людина, ні держава. Адже тоді держава втрачає свою легітимність. У правовій державі ці права і свободи повинні бути не просто проголошеними, а стати частиною національного законодавства.

Права, які людина отримує впродовж життя в суспільстві, тобто в процесі взаємодії людини і держави, називають позитивними. Це, зокрема:

- право брати участь в управлінні державними справами;
- право обирати і бути обраним до представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування;
- право створювати громадські об'єднання і брати участь у їх діяльності;
- право мирно збиратися і проводити збори, мітинги, демонстрації, маніфестації для підтримки чи критики діяльності органів влади і самоврядування чи окремих посадових осіб;
- право письмового чи особистого звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування;
- право на свободу засобів масової інформації.

Одним із висновків, якого дійшла наука, є те, що не всі права і свободи людини та громадянина є елементами конституційно-правового статусу. Сюди зараховують тільки деякі права і свободи. Група саме цих прав і свобод одержала назву конституційних або, іншими словами, основних прав і свобод людини та громадянина. Це ті права і свободи, які закріпила конституція тієї чи іншої держави.

Отже, конституційні права і свободи людини та громадянина – це ті найважливіші права і свободи, які гарантує людині та громадянину держава і за допомогою яких можна отримати певні блага.

Сьогодні людина, її права і свободи проголошені найвищою цінністю. Цьому передувала тривала робота філософів, письменників, правознавців упродовж століть. За цей час виробилися як критерії підходу до визначення поняття права і свободи людини та громадянина, так і його складові елементи, гарантії їх забезпечення, умови, за яких вони можуть бути обмеженими, певні національні особливості.

На жаль, позитивні демократичні тенденції, появу яких анонсували впродовж кількох останніх років, не надто виправдали себе та не принесли очікуваного результату. Свідченням цього є статистика звернень українців до Європейського Суду з прав людини. Велика кількість звернень свідчить про недовіру громадян до правоохоронної системи.

Отже, теоретично питання конституційно-правового статусу людини і громадянина в науці розроблено досить ґрунтовно. Проте на сьогодні актуальними є питання удосконалення національного законодавства; приведення законодавства у відповідність до міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною; пошуку механізмів запровадження його в дію; практичне відпрацювання шляхів дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Наталія СТЕЦЮК

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів*

ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

1. Широкомасштабна конституційна реформа, яка проходить в Україні останніми роками^{64, 65} співпала в часі із відзначенням 100-річчя створення перших українських конституційних держав - Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки⁶⁶. Виникнення сто років тому назад двох українських республік та їхнє добровільне об'єдналися згодом в єдину демократичну державу, було наслідком реалізації українським народом свого невід'ємного права на самовизначення. Подібно до інших європейських країн, які виникли після Першої світової війни на руїнах «старих імперій» та перетворилися в демократичні конституційні держави, в УНР/ЗУНР також провадилась велика робота по створенню національної нормативно-правової системи, готувалися проекти конституцій та запроваджувалися нові державно-правові інститути, притаманні модерним конституційним державам.

2. Конституційний контроль як державно-правовий інститут (в його сучасному розумінні) стає реальністю в країнах Центральної та Східної Європи на поч. 20-тих років минулого століття. Саме тоді створюються конституційні суди в Австрії та Чехословаччині. Національні конституції закріплювали їхню появу⁶⁷, а закони – детально регламентують порядок створення та функціонування. При цьому, основним (титульним) призначенням конституційних судів з часом признається не тільки можливість (обов'язок) перевіряти на відповідність конституції актів органів публічної влади, а також перевірка на конституційність їхніх дій та дій громадських організацій, якщо останні були уповноважені (в якійсь частині) на виконання функцій держави. Появу європейської моделі конституційного

⁶⁴ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. (URL: <http://www.golos.com.ua/article/271528>).

⁶⁵ Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>).

⁶⁶ Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років. Указ Президента України №17/2016 від 22 січня 2016 р. (URL: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>).

⁶⁷ Дурденевский В.Н. Послевоенные конституции Запада. Выпуск II. Германия. Чехия. Австрия. Сербия. Хорватия-Словения. Румыния. Ленинград : «Государственное издательство», 1924. С. 45, 96-98.

контролю заслужено пов'язують з іменем австрійського вченого-юриста Ганса Кельзена (1881-1973) – професора Віденського університету, одного із співавторів проекту Конституції Австрійської Республіки (1920) та першого закону про Конституційний Суд Австрії⁶⁸.

3. Першим, хто запропонував запровадити в національній правовій системі інститут конституційно контролю (власне, за класичною європейською моделлю) був професор Львівського університету Станіслав Дністрянський (1870-1935). Саме він, у своєму авторському проекті Конституції ЗУНР (1920 р.) запропонував створити Державний Судовий Трибунал, який, відповідно до частини першої § 124 цього документу, мав «перевіряти закони на їх конституційність» і мав «право відмінити закони і постанови, які суперечать Конституції або законам, на які вони повинні спиратися». Крім того, до компетенції Державного Судового Трибуналу мало належати також «прийняття рішення по протестах національних курій Народної Палати (*парламенту* - Н.С.) проти прийняття таких законів, які здаються такими, що порушують національні права окремих народів, а також по всіх порушеннях прав, які гарантуються Конституцією»⁶⁹.

4. Станіслав Дністрянський, як випускник юридичного факультету Віденського університету (1884), депутат Державної Ради (нижньої палати австрійського парламенту, 1900-1918 рр.) та відомий вчений правознавець загальноєвропейського масштабу, очевидно, був добре обізнаний з основними тенденціями розвитку тогочасного європейського загалом, та, зокрема австрійського конституціоналізму. Він високо оцінював наукові напрацювання тогочасних австрійських вчених-конституціоналістів, особливо щодо створення Конституції Австрії, та, зокрема запровадження конституційного Суду Австрії⁷⁰. Звідси, «прямі паралелі» між створеним першим європейським конституційним судом (Конституційним Судом Австрії) і запропонованою ним національною моделлю конституційної юстиції для ЗУНР мають своє логічне пояснення. Однак, практична реалізація запропонованої С. Дністрянським концепції конституційної юстиції, в силу об'єктивних причин, не могла відбутися.

5. Реалізація ідей Станіслава Дністрянського по створенню національної системи охорони конституції, забезпечення її

⁶⁸ Стецюк П. *Основи теорії конституції та конституціоналізму*. Частина перша. Посібник для студентів. Львів: Астролябія, 2003. С. 199-200.

⁶⁹ Дністрянський С. Конституції Західно-Української Народної Республіки (Проект, 1920 рік). *Український часопис конституційного права*. 2016. № 1. С.70-76.

⁷⁰ Дністрянський С. *Загальна наука права і політики*. Прага, 1923. Т.1. С. 363.

верховенства та стабільності, а також визначального місця та ролі в національній нормативно-правовій системі і т.д., - певним чином найшли своє втілення тільки після відновлення державної незалежності України. «З метою неухильного дотримання Конституції, посилення контролю за конституційністю законів, а також конституційністю підзаконних актів, - говорилося в Концепції нової Конституції України, схваленої Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року, - необхідно: визначити основоположні принципи конституційного контролю, встановити межі, форми, юридичні наслідки його здійснення; створити Конституційний Суд Республіки; наділити Конституційний Суд широкими повноваженнями, зокрема, надати йому право припиняти дію законів, актів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, оголошувати їх юридично недійсними, ухвалювати рішення про незаконність дій, розпоряджень несудових державних влад за скаргами окремих громадян про порушення їх конституційних прав і свобод»⁷¹. Згодом було прийнято три закони «Про Конституційний Суд України» - 1992⁷², 1996⁷³ та 2017⁷⁴ рр., які не тільки базувалися на відповідних конституційних приписах»⁷⁵, а й до певної міри «деталізували» конкретні конституційні норми. Конституційні зміни 2016 року щодо правосуддя внесли суттєві корективи в частині змісту та обсягу повноважень Конституційного Суду України. Відповідно, Законом України «Про Конституційний Суд України» (13.07.2017 р.) визначено, що «Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України»⁷⁶.

6. Указом Президента України «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років» (№17/2016 від 22 січня 2016 р.), зокрема, передбачено, необхідність «вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України та військової

⁷¹ Про Концепцію нової Конституції України. Постанова Верховної Ради Української РСР. Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, N 35, ст. 466.

⁷² Про Конституційний Суд України. Закон України. Відомості Верховної Ради України, 1992, N 33, ст. 471

⁷³ Про Конституційний Суд України. Закон України. Відомості Верховної Ради України, 1996, N 49, ст. 272.

⁷⁴ Про Конституційний Суд України. Закон України № 2136-VIII від 13.07.2017. Відомості Верховної Ради України, 2017, N 35, ст. 376.

⁷⁵ Конституція України. Верховна Рада України: Офіц. вид. К.: Парламентське вид-во, 1996. 160 с.

⁷⁶ Про Конституційний Суд України. Закон України № 2136-VIII від 13.07.2017. Відомості Верховної Ради України, 2017, N 35, ст. 376.

звитяги захисників рідної землі, творців національної державності, тисячолітньої історії державотворення нашого народу, визнання історичного значення подій, пов'язаних із визвольною боротьбою початку ХХ століття та утвердженням української державності у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки, їх значення для відновлення Україною незалежності у 1991 році»⁷⁷. Проявом такого «вшанування», як видається, могло б стати увіковічення пам'яті засновника національної доктрини конституційної юстиції, автора проекту Конституції ЗУНР, визначного вченого-правознавця Станіслава Севериновича Дністрянського. З цією метою, варто було б відкрити на будівлі Львівського університету меморіальної дошки на його честь.

Ярина БОГІВ

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ІДЕЯ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ - ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Принцип народного суверенітету вже давно став основоположним принципом демократичної правової держави, якою відповідно до Конституції являється і Україна. Конституційному закріпленню цього принципу передувало його утвердження як правової ідеї та доктрини, яка бере свої витoki з європейської політико – правової думки ХVІІІ століття.

В цьому контексті набуває особливої актуальності аналіз правової думки українських вчених кінця ХІХ - першої чверті ХХ століття.

Одним з перших в Україні, хто звернувся до європейської ідеї народного суверенітету, надавши їй свого особливого національного змісту, був відомий український суспільно-політичний діяч, мислитель Михайло Драгоманов. Його політико-правове вчення містило основні положення майбутньої української доктрини народовладдя.

В політико-правових поглядах М. Драгоманова ідея народного суверенітету займала одне з ключових місць. Саме вона лягла в основу

⁷⁷ Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років. Указ Президента України №17/2016 від 22 січня 2016 р. (URL: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>).

політичної програми реформування Російської імперії на засадах федералізму. Український мислитель досить критично ставився до класичної доктрини народного суверенітету, яка була запропонована Ж. Ж. Руссо у XVIII ст. Будучи лібералом, він не сприймав будь-якої форми абсолютного правління – чи то монархічного, чи республіканського.

М. Драгоманов був одним з перших українських вчених, хто запропонував своє власне розуміння принципу народного суверенітету. По-перше, цей принцип набуває свого практичного втілення лише за умови, якщо він буде відображати основоположні права та свободи кожної окремо взятої людини. По-друге, принцип народного суверенітету це в жодній мірі не воля більшості, яка призводить до централізації влади і порушення прав меншості, а воля невеликих територіальних громад, яка реалізується через місцеве самоврядування. По-третє в умовах коли народ є поневолений і не має власної держави, боротьба за права та свободи людини тісно переплітається з відстоюванням народу свого права на національне самовизначення.

Доктрина народного суверенітету, яка була закладена в працях М. Драгоманова, знайшла своє логічне продовження в державно-правових поглядах відомого українського вченого-юриста, представника соціологічної школи права, професора Київського університету Володимира Великого, Богдана Кістяківського. Вчений висловлює свої погляди про народний суверенітет через призму вчення про правову (конституційну) державу. Остання на його переконання базується на основі гармонійного поєднання двох основоположних принципів – прав та свобод людини та народного суверенітету⁷⁸.

Б. Кістяківський піддає критиці як прихильників теорії народного суверенітету Ж-Ж Руссо, які розглядали народ виключно як суб'єкт влади, так і представників консервативної теорії права Едмунд Берка, які залишали за народом лише статус підданих. Як вказує Б. Кістяківський у праці «Державне право (загальне і руське)», завдяки цьому компромісу і в сучасних конституційних монархіях народ хоча б частково являється носієм чи суб'єктом влади⁷⁹.

Для реалізації принципу народного суверенітету в конституційній державі вважав Б. Кістяківський, народ повинен стати безпосереднім та активним учасником політичного процесу, через народне представництво на всіх рівнях⁸⁰.

⁷⁸ Кістяковский Б. А. *Философия и социология права*. СПб.: РГХИ, 1999. С. 330.

⁷⁹ Кістяковский Б. А. *Философия и социология права*. СПб.: РГХИ, 1999. С. 131.

⁸⁰ Кістяковский Б. А. *Философия и социология права*. СПб.: РГХИ, 1999. С. 333.

Б. Кістяківський також вказав на ще одну важливу умову, яка забезпечує реалізацію принципу народного суверенітету, а саме на рівень суспільної правосвідомості⁸¹.

Проблема народного суверенітету знайшла своє відображення в працях ще одного відомого українського юриста першої половини ХХ століття, одного з представників соціологічної школи права, Станіслава Дністрянського.

Доктрина народного суверенітету С. Дністрянського сформувалася в значній мірі під впливом тих демократичних перетворень які відбулися впродовж п'ятнадцяти років існування незалежної Чехословацької республіки, які в значній мірі стали можливі завдяки морального авторитету її Президента Томаса Масарика. Аналізуючи публіцистичну роботу останнього «Нова Європа» С. Дністрянський висловлює свою підтримку основним положенням цієї праці і зокрема одному з них – «держави є для народів, їхня мета – розвиток народів. Тому демократія приймає модерний національний принцип, відкидаючи етатизм, божественність держави й династії»⁸². Вчений щиро переконаний, що майбутнє новітньої Української держави нерозривно пов'язане з тими демократичними процесами, які відбуваються в країнах Європи, але з урахуванням національних особливостей, про що переконливо доводив ще Михайло Драгоманов⁸³.

Виступаючи прихильником ідеї демократії та народного суверенітету, С. Дністрянський запропонував свою інтерпретацію цієї доктрини. Так. поняття «спільної волі», яке було запроваджене Руссо, на думку українського вченого, містило в собі ряд суперечностей. По-перше, «спільна воля» є абстрактним поняттям, яке наповнюється реальним змістом лише об'єднавши в собі волю кожної конкретної людини, права і свободи якої є основною рушійною силою усієї людської діяльності. По-друге, «спільна воля» передбачає участь кожного окремо взятого громадянина в політичному житті держави. По-третє, для народів позбавлених своєї державності, боротьба за народний суверенітет нерозривно пов'язана з боротьбою за національне самовизначення.

Таким чином, в українській правовій думці кінця ХІХ – першої чверті ХХ століття була сформована власна доктрина народного суверенітету, яка частково відрізнялася від класичної теорії народного

⁸¹ Кістяковский Б. А. *Философия и социология права*. СПб.: РГХИ, 1999. С. 333.

⁸² Дністрянський С. Демократія та її майбутнє / *Антологія української юридичної думки*. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Том 4. К.: Юридична книга, 2003. С. 590 – 599.

⁸³ Дністрянський С. Демократія та її майбутнє / *Антологія української юридичної думки*. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Том 4. К.: Юридична книга, 2003. С. 590 – 599.

суверенітету Ж. Ж. Руссо. В основу цієї доктрини були покладені напрацювання як відомих європейських вчених – Р. Ієрінга, Г. Єллінека, Л. Дюгі, так і погляди вітчизняних мислителів, зокрема, М. Драгоманова, Б. Кістяківського, С. Дністрянського. Суть цієї доктрини зводилася до того, що народ є не лише суб'єктом, але й творцем права і лише він наділений реальним правом на суверенітет. Однак, це право не є абсолютним, воно, по – перше, не може порушувати основоположні права та свободи людини; по – друге, воно може бути реалізоване лише через інститути громадянського суспільства та органи місцевого самоврядування; по – третє, його основою повинні стати традиції та звичаї народу, його історична самобутність та ментальність.

Софія КОВАЛЬЧУК

аспірант кафедри теорії та філософії права

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ СТАТУТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Демократія та конституційні цінності в Українській державі перебувають сьогодні на етапі свого становлення та поступового розвитку. На жаль, ціннісно та світоглядно ми ще не відірвалися від радянського тоталітарного минулого, що заважає прискорити цей розвиток та увірватися у сім'ю розвинених конституційних держав сталої демократії. Вагомою причиною описаного вище стану є наявний слабкий розвиток інститутів громадянського суспільства, особливо в частині їх ефективної взаємодії з органами публічної влади. Така взаємодія відбувається на державному та муніципальному рівні. Власне останній рівень взаємодії хотілося би дослідити детальніше.

Погоджуємося із думкою В.П. Рубцова, що необхідним є подолання ментальної прірви у свідомості громадян між справами, що вирішуються кожним окремим пересічним жителем («свої» справи), і справами, що вирішуються на загальнодержавному рівні і сприймаються ним, як політичні і абстрактні, до яких пересічному жителю майже нема діла, бо все рівно він на них майже не впливає («чужі» справи). Тобто, мова йде про формування поля «наших» справ, створення організаційно-правових і економічних засад для залучення жителів до повсякденної участі у суспільних справах за місцем

проживання у відповідній територіальній громаді⁸⁴. Найефективнішою, на сьогодні, формою взаємодії громадянського суспільства на муніципальному рівні є реалізація положень статутів територіальних громад в тих громадах, де вони прийняті. Принагідно нагадаємо, що прийняття статуту територіальної громади є правом, а не обов'язком громади відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁸⁵.

Статутна регламентація форм взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади, на думку В.В. Кравченка, є найбільш оптимальною та гнучкою формою нормотворчості, яка, відтворюючи норми законів та адаптуючи їх до місцевих умов, подає норми законодавства в упорядкованому вигляді, полегшуючи роботу муніципальних структур та формуючи у населення більш чітке уявлення про сенс та характер місцевого самоврядування⁸⁶.

Проаналізуємо положення окремих статутів територіальних громад міст обласних центрів України щодо взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування. Принагідно зауважимо, що порядок проведення законодавчо закріплених форм діяльності територіальної громади, а саме місцевих референдумів, загальних зборів громадян, громадських слухань, місцевих ініціатив та інших регулюються або самими Статутами територіальних громад або відповідними положеннями, які приймаються окремими рішеннями місцевих рад.

Так Статут територіальної громади міста Одеси статтю 30 присвячує взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами міського самоврядування. Зокрема в ній зазначається, що органи та посадові особи міського самоврядування схвалюють та підтримують участь членів міської громади у вирішенні питань місцевого значення, формуванні і функціонуванні інститутів громадянського суспільства та в межах своєї компетенції сприяють їх розвитку в місті Одесі⁸⁷.

Окремо у Статуті міста Одеси йдеться про партнерство органів міського самоврядування з організаціями роботодавців та професійними спілками в сфері соціально-трудових і пов'язаних із ними економічних відносин та вирішення соціально-трудових

⁸⁴ Рубцов В. П. *Про суперечності становлення інституту органів самоорганізації населення та нову концепцію їх створення*. URL : <https://sites.google.com/site/ngoildua/nasi-publikacii>

⁸⁵ *Про місцеве самоврядування в Україні* : Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170 (зі змінами).

⁸⁶ Батанов О. В., Кравченко В. В. *Міське самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування. Аспекти публічного правління*. 2018. Том 6. № 6-7. С. 50.

⁸⁷ *Статут територіальної громади міста Одеси*. Рішення Одеської міської ради № 1240-VI від 25 серпня 2011 р. URL : <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>

конфліктів. Основною формою соціального партнерства є консультації, які проводяться з метою попереднього вивчення та з'ясування позицій, а також вироблення спільних рішень з питань регулювання соціально-трудових і пов'язаних із ними економічних відносин. Міська рада використовує механізм соціального замовлення для залучення громадських, волонтерських та благодійних організацій, органів самоорганізації населення до розв'язання пріоритетних соціальних проблем⁸⁸.

Ще одна стаття Статуту міста Одеси присвячена консультаціям з громадськістю, які органи міського самоврядування проводять з інститутами громадянського суспільства шляхом взаємодії через консультативні ради, робочі групи, електронні опитування та інші консультативні форми. На підставі пропозицій громадських організацій, релігійних громад та об'єднань, місцевих організацій політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства міським головою створюються постійно діючі консультативні ради, як дорадчі органи у складі голови, секретаря та членів. У такі консультативні ради можуть включати представників громадських організацій, органів самоорганізації населення, національно-культурних, творчих спілок, релігійних громад та об'єднань, місцевих організацій політичних партій, об'єднань підприємців, професійних спілок, наукових та вищих навчальних закладів, які діють на території міста, окремих фахівців, інших осіб.

Основною формою роботи зазначених вище консультативних рад є відкриті засідання. У засіданнях консультативних рад з правом дорадчого голосу можуть брати участь депутати міської ради, керівники її виконавчих органів, керівники органів державної влади, а також на запрошення голови консультативної ради інші особи. Рішення консультативної ради доводиться до відома міського самоврядування або з окремих питань за рішенням консультативної ради її представник може брати участь у пленарних засіданнях міської ради, засіданнях її виконавчого комітету з правом дорадчого голосу та правом оголошення рішення консультативної ради з відповідного питання порядку денного та з інших питань з правом оголошення рішення консультативної ради⁸⁹.

На відміну від Статуту міста Одеси Статут територіальної громади міста Вінниці присвячує питанням взаємодії органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства лише одну

⁸⁸ Статут територіальної громади міста Одеси. Рішення Одеської міської ради № 1240-VI від 25 серпня 2011 р. URL : <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>

⁸⁹ Статут територіальної громади міста Одеси. Рішення Одеської міської ради № 1240-VI від 25 серпня 2011 р. URL : <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>

статтю. У Статуті визначено, що під інститутами громадянського суспільства розуміються громадські організації, благодійні організації, професійні спілки, асоціації роботодавців, інші некомерційні організації, легалізовані на території громади міста Вінниці, статутна діяльність яких передбачає відстоювання інтересів соціальних, професійних та інших груп членів територіальної громади міста⁹⁰.

Сама ж взаємодія органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства розглядається як пріоритетний напрям залучення членів територіальної громади, об'єднаних спільними інтересами, до процесу планування розвитку міста, розробки та прийняття управлінських рішень, контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Взаємодія відбувається у формі створення за розпорядженням міського голови громадських рад, дорадчих комітетів та інших дорадчих органах при міському голові, до яких входять представники інститутів громадянського суспільства та органів самоорганізації населення. Основним завданням таких дорадчих органів є підготовка пропозицій щодо вдосконалення роботи органів місцевого самоврядування та системи господарювання у місті Вінниці⁹¹.

Цікавими є форми взаємодії органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства передбачені у недавно прийнятому Статуті міста Львова. Так при Львівській міській раді та її виконавчих органах з метою підготовки пропозицій щодо вдосконалення роботи органів місцевого самоврядування м. Львова та їх посадових осіб, підвищення ефективності системи управління містом та його стратегічного планування можуть утворюватися консультативно-дорадчі органи. Також Статут надає можливість членам територіальної громади м. Львова входити до складу наглядової ради комунального унітарного підприємства, яке утворюється за рішенням уповноваженого органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство⁹².

Новітньою формою діяльності територіальної громади, яка одночасно є формою взаємодії органів місцевого самоврядування Львова з інститутами громадянського суспільства є громадський бюджет міста. Громадський бюджет м. Львова – спосіб визначення проектів, фінансування яких здійснюватиметься за рахунок коштів

⁹⁰ Статут територіальної громади міста Вінниці. URL : <http://www.vmr.gov.ua/Lists/VinnytsyaCity/ShowContent.aspx?ID=3>

⁹¹ Статут територіальної громади міста Вінниці. URL : <http://www.vmr.gov.ua/Lists/VinnytsyaCity/ShowContent.aspx?ID=3>

⁹² Статут територіальної громади міста Львова. Ухвала Львівської міської ради № 2667 від 07 грудня 2017 р. URL : [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument)

міського бюджету, шляхом прямого волевиявлення жителів м. Львова. Право вносити проекти до громадського бюджету та голосувати за такі проекти мають члени територіальної громади, які досягли 16-річного віку. Рекомендованими до реалізації вважаються ті проектні пропозиції, які набрали найбільшу кількість голосів, до вичерпання обсягу коштів, виділених на реалізацію громадського бюджету м. Львова на відповідний рік⁹³.

Окремою статтею Статут міста Львова передбачає форму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами та посадовими особами місцевого самоврядування у виді консультацій з громадськістю з питань, що відносяться до їх компетенції. Проведення консультацій з громадськістю є обов'язковим при вирішенні питань пов'язаних з:

- 1) прийняттям Статуту територіальної громади м. Львова;
- 2) затвердженням Стратегії розвитку м. Львова;
- 3) затвердженням програми соціально-економічного та культурного розвитку міста;
- 4) затвердженням бюджетної резолюції та переліку об'єктів, видатки на які будуть проводитись за рахунок бюджету розвитку міського бюджету м. Львова у наступному році;
- 5) прийняттям регуляторних актів;
- 6) розміщенням на території міста екологічно небезпечних об'єктів, надання дозволів на яке відноситься до компетенції Львівської міської ради⁹⁴.

Проведений вище правовий аналіз положень статутів територіальних громад щодо взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування ще раз підтверджує думку про доцільність статутного регулювання таких відносин, яке є більш ефективнішим та адаптованішим до потреб конкретної громади.

⁹³ Статут територіальної громади міста Львова. Ухвала Львівської міської ради № 2667 від 07 грудня 2017 р. URL : [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument)

⁹⁴ Статут територіальної громади міста Львова. Ухвала Львівської міської ради № 2667 від 07 грудня 2017 р. URL : [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument)

Майя ПИВОВАР

*асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПРАВА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ НА ПРЕДСТАВНИЦТВО У КЕРІВНИЦТВІ ПАРЛАМЕНТУ ТА ЇЇ ОРГАНІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ

Українська держава переживає сьогодні черговий непростий етап свого становлення. Механізми взаємодії державної влади та парламентської опозиції, які склалися після позачергових виборів народних депутатів України у 2014 році, показали свою неефективність та потребу правового реформування. Зважаючи на формування «постмайданного» парламенту, повної недовіри з боку коаліції депутатських фракцій до депутатських об'єднань парламентської опозиції, відсутності законодавчого регулювання статусу парламентської опозиції остання залишилася без жодних посад та реальних впливів на політику Верховної Ради України.

Наведене вище ще раз підтверджує необхідність законодавчого врегулювання статуту опозиції в Україні. На сьогодні вчені розділяються у думках з приводу нормативного оформлення статусу парламентської опозиції. Одні вважають за необхідне прийняття окремого закону, інші вказують на можливість такого врегулювання шляхом внесення змін до чинного Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»⁹⁵.

Вважаємо що, на законодавчому рівні, серед іншого, необхідно врегулювати та закріпити право опозиції на представництво у керівництві Верховної Ради України та її органів. Які саме посади повинні бути заміщені представниками парламентської опозиції для здійснення ефективного парламентського контролю за самою Верховною Радою України та іншими органами державної влади спробуємо проаналізувати нижче.

Перш за все потрібно вести мову про необхідність законодавчого закріплення за парламентською опозицією посади одного із заступників Голови Верховної Ради України. Так, останні поданні законопроекти «Про парламентську опозицію»⁹⁶ пропонують

⁹⁵ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133 (зі змінами).

⁹⁶ Проект Закону про парламентську опозицію № 3061-1 від 15.09.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=56464; Проект Закону про парламентську опозицію № 3061 від 09.09.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=56419;

законодавчі норми, згідно яких парламентській опозиції гарантується право на заміщення народними депутатами України, що входять до її складу, посади Першого заступника Голови Верховної Ради України.

Разом з тим, новітня практика парламентської діяльності Верховної Ради України різних демократичних скликань, свідчать про те, що часто парламентські фракції, які знаходилися в опозиції до влади займали посаду Заступника Голови Верховної Ради України (О.О. Зінченко, М.В. Томенко, Р.В. Кошулинський). Разом з тим, були і випадки коли представники опозиції обіймали посаду Першого заступника Голови Верховної Ради України (О.М. Ткаченко, О.В. Лавринович).

З огляду на це, вважаємо за доцільне на законодавчому рівні закріпити за парламентською опозицією гарантування права на заміщення народними депутатами України, що входять до її складу, посади Першого заступника Голови Верховної Ради України або Заступника Голови Верховної Ради України.

В рамках реалізації контрольної функції Верховної Ради України опозиція повинна мати на законодавчому рівні повноваження пов'язані із обранням на посаду членів та Голови Рахункової палати.

На сьогодні, згідно положень Закону України «Про Рахункову палату» остання складається із дев'яти членів, які призначаються на посади та звільняються з посад Верховною Радою України відповідно до вимог встановлених Регламентом Верховної Ради України. Голова Рахункової палати, в свою чергу, призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Голови Верховної Ради України з поміж призначених 9 членів⁹⁷.

Для посилення статусу опозиції у відносинах з Рахунковою палатою, яка здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, необхідно на законодавчому рівні забезпечити право на подання кандидатур 3 членів Рахункової палати та закріпити право за опозицією на заміщення посади Голови Рахункової палати.

Також парламентській опозиції на законодавчому рівні необхідно закріпити можливість заміщувати посад голів комітетів Верховної Ради України. На сьогодні стоїть лише питання які це повинні бути комітети. Вважаємо, що відповідь потрібно шукати з огляду на

парламентську опозицію № 0948 від 27.11.2014. URL:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52393.

⁹⁷ Про Рахункову палату : Закон України № 576-VIII від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради. 2015. № 36. Ст. 360.

предмети відання комітетів, закріплених відповідною Постановою Верховної Ради України⁹⁸.

Зважаючи на вищенаведене законодавчо необхідно закріпити право парламентської опозиції на заміщення посади голів комітетів, в предметі відання якого входять питання парламентського контролю у відповідній галузі. Зокрема це голови комітетів з питань бюджету, з питань запобігання і протидії корупції, з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України, з питань свободи слова та інформаційної політики.

Окремо необхідно також закріпити право на заміщення народними депутатами України, які представляють парламентську опозицію посаду голови спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації серед предметів відання якої контроль за дотриманням законодавства про приватизацію, за виконанням Державної програми приватизації та за діяльністю органів приватизації⁹⁹.

До речі, запропоновані вище законодавчі зміни щодо формування персонального складу комітетів Верховної Ради України, у дещо видозміненому вигляді, пропонується закріпити у Законі України «Про комітети Верховної Ради України»¹⁰⁰.

Разом з тим, необхідно зазначити, що на наше переконання запропоновані у законопроектах про парламентську опозицію посади голів інших комітетів вважаємо не обґрунтованими, адже мова йде про комітети, які здійснюють законопроектну роботу відповідно до державної політики влади в тій чи іншій галузі, а тому логічно щоби такі посади займали народні депутати України, які представляють парламентську більшість (коаліцію).

Наведені пропозиції в повній мірі корелюються із зарубіжним досвідом функціонування опозиції у країнах «сталого демократії» та є необхідними для побудови ефективної системи взаємодії останньої з органами публічної влади. Окреслені ж перспективи законотворення прав парламентської опозиції в Україні потребують, в подальшому, більш серйозних наукових розвідок та наукових досліджень.

⁹⁸ Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року № 22-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. Ст.10 (зі змінами).

⁹⁹ Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання : Постанова Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року № 22-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. Ст.10 (зі змінами).

¹⁰⁰ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про комітети Верховної Ради України» (щодо прав опозиції) № 5284 від 18.10.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=60289

Секція
КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

Олексій ОСТАПЕНКО

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА
РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Соціальна цінність сучасної Конституції України не викликає сумнівів. Нормативне регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина має демократичну спрямованість і відповідає змісту концептуальних положень, закріплених у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Цінність Конституції України слід розглядати з позиції важливості для держави та її громадян. Для Української держави важливими є положення, які закріплюють її суверенність, незалежність, демократичність, соціальне спрямування і верховенство права (ст. 1)¹⁰¹. Для громадян України важливим є закріплення положень, забезпечення яких є обов'язком для держави. Це стосується життя, здоров'я, честі, гідності і недоторканності людини (ст. 3) [1].

Загальновідомою є теза про те, що конституційні норми, як правило, мають узагальнений характер. Разом з тим, вони деталізуються в поточному галузевому законодавстві, що створює можливості для ефективної реалізації прав, свобод і законних інтересів населення України. Реалізація конституційних норм, які є нормами прямої дії, залишається однією з проблем, оскільки Конституція України не може безпосередньо і детально врегульовувати конкретні суспільні відносини (наприклад, адміністративно-правові відносини).

Слід зауважити, що Конституція України окрім того, що вона є результатом виявлення суверенної волі народу, «значною мірою є

¹⁰¹ Конституція України : чинне законодавство станом на 10 серпня 2015 р. : (офіц. текст). К.: Алерта, 2015. 80 с.

результатом політичного компромісу»¹⁰² між партіями, що приходять до влади. У діяльності Верховної Ради України політична складова у підготовці змін та доповнень до Конституції України та до інших законопроектів має домінуючу роль. Науковий рівень законодавчої творчості залишається недостатнім, хоча успіхи сучасної національної юридичної науки є вагомими, а результати їх впровадження незначними.

Зміна політичних уподобань правлячої національної еліти, закріплення в економіці країни ринкових відносин і приватної власності фактично у всіх її різновидах потребують подальшого реформування у регулюванні адміністративно-правових відносин на якісно новій правовій основі.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), який був прийнятий ще у 1984 році, з урахуванням змін та доповнень, залишається поза увагою національного законодавця, що гальмує в цілому розвиток адміністративно-правових відносин як у сфері публічного управління, так і в юрисдикційній практиці органів (посадових осіб), що уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення.

В історичному аспекті цікавими з цього приводу є думки розробників проекту Адміністративного Кодексу Української Народної Республіки (далі – Кодекс УНР).

Автори проекту Кодексу УНР (1932 р.) дотримувались думки про те, що «запроваджувати цілком новий кодекс, і трудно, і кошовно, а може і не доцільно, коли є можливість, скористатися з кодексу чинного і того, що зрозуміло виправлено, вичищеного від усього шкідливого, абсолютно невідповідного новому устріві, антидержавного та антинаціонального»¹⁰³. Аналогічної думки дотримується і сучасний законодавчий орган України.

Правовий порядок в Україні може бути захищений лише завдяки оновленому законодавству з урахуванням національних особливостей і міжнародно-правових стандартів, спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Відсутність в адміністративному законодавстві закріпленого визначення поняття адміністративної відповідальності ініціювало цілу низку подібних (бо є спільні ознаки адміністративної відповідальності – примітка автора)

¹⁰² Нове вчення про тлумачення правових актів для суддів, що проходять підвищення кваліфікації і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін. ; відп. ред., кер. авт. кол. В. Г. Ротань. Х. : Право, 2013. 752 с.

¹⁰³ Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України / Укладачі: Гриценко І. С., Бевзенко В. М., Коваль С. О., Бевз А. І., Паламарчук І. В., Гура О. В., Кравченко А. В., Сметанюк Р. С. ; за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. Гриценка І. С. К.: Дакор, 2015. 500 с.

за змістом, але різних за об'єктом і предметом посягання, визначень поняття адміністративної відповідальності.

Слід погодитися з думкою В. К. Колпакова про різноманітність поглядів науковців щодо сутності адміністративної відповідальності¹⁰⁴.

Дискусійним серед науковців залишається питання адміністративної відповідальності юридичних суб'єктів господарювання, особливо у сфері економіки. Закріплення окремих норм в адміністративному законодавстві свідчить про намагання законодавчого органу України лише «заповнювати» ці прогалини, не звертаючи уваги на однорідність адміністративно-правових відносин за об'єктом і предметом правового регулювання. Серед об'єктів захисту від адміністративно-деліктних посягань важливе місце займають конституційні права і свободи індивідуальних і колективних суб'єктів (юридичні особи) адміністративно-правових відносин.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Наявний перелік органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, які шляхом розгляду захищають права, свободи і законні інтереси людини і громадянина та держави, має тенденцію до кількісного збільшення, незважаючи на чисельні виключення законодавцем окремих суб'єктів, наділених правом підвідомчості розгляду справ про адміністративні правопорушення (близько шістнадцяти органів).

Перелік посадових осіб, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення (ст. 255 КУпАП) постійно оновлюється (близько вісімдесяти), що свідчить про зростання кількісних, а не якісних показників діяльності органів державного управління, а також про неякісне, у більшості випадках, провадження у справах про адміністративні правопорушення. Україна залишається одним із найчисельніших відповідачів за порушення прав її громадян, які звертаються зі скаргами до Європейського суду з прав людини.

Узагальнюючи слід зазначити, що зміст правових норм Конституції України, які закріплюють права свободи і законні інтереси людини і громадянина, а також її обов'язки перед суспільством і державою, є одним з найширших за змістом серед країн Європи.

Одночасно законодавче закріплення і правове забезпечення вказаних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянин залишаються в окремих випадках формальними і декларативними за

¹⁰⁴ *Правова система України* : у 5 т. Х.: Право, 2008. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / за заг. ред. Ю. П. Битяка. 576 с.

змістом, що негативно впливає на сприйняття і розуміння населенням України її положень і вимог.

Роман МАРТИНЮК

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія», м. Остріг*

РОЗВИТОК ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Організація державної влади в Україні в перше десятиліття її суверенного існування відображала загальну для більшості країн пострадянського простору тенденцію президенціалізації форми правління. Як і в Азербайджані, Білорусі, Казахстані, Російській Федерації, Таджикистані, Туркменістані та Узбекистані, первинною редакцією Конституції України була запроваджена форма правління із суттєво посиленням правовим статусом президента. Хоча ця форма правління виявляє подібність до змішаної республіки, певні її правові ознаки засвідчують суттєве зближення з президентською республікою. Вона не забезпечувала рівноваги «розділених влад» і встановлювала домінуючу роль Президента України не лише щодо виконавчої влади, а й щодо державного механізму взагалі¹⁰⁵. Збільшення частки ролі президентської республіки спричинило принципове обмеження впливу Верховної Ради України на виконавчу владу та її майже беззастережне підпорядкування Президенту України.

Встановлену первинною редакцією Конституції України форму правління неможливо чітко класифікувати в межах усталеного трихотомічного поділу республік. Її визначення як змішаної республіки спірне та умовне. Усунення дуалізму виконавчої влади, спотворення парламентської інвеститури уряду та формальний характер інституту контрасигнатури не дозволяють визначити цю форму правління змішаною республікою. Водночас відсутність «жорсткого» поділу влади і наявність низки правових ознак змішаної республіки вказують на те, що вона і не президентська республіка. Правові ознаки форми правління, закріпленої первинною редакцією Конституції України, засвідчують її атиповість. Науково коректно вона може бути визначена перехідною президенціалізованою республікою.

¹⁰⁵ Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 року). *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.

Ця форма правління, по суті, імітувала змішану республіканську. Оскільки Конституція України не встановлювала строку схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, парламентська інвеститура не була умовою його повноважності. Форма контрасигнації актів Президента України не викликала б заперечень за умов президентської республіки. Можливість парламентської відповідальності Кабінету Міністрів України залежала від політичної волі Президента України. Адміністративне підпорядкування членів Кабінету Міністрів України Президенту України усувало дуалізм виконавчої влади й унеможливлювало застосування Урядом чи Прем'єр-міністром України стримувань і противаг щодо Глави держави. Кабінет Міністрів України складав повноваження перед новообраним Президентом України. Природно, що за визначального впливу Президента України на виконавчу владу його передвиборна програма утворювала основу програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Конституція України в редакції від 8 грудня 2004 р. встановила форму правління, яка загалом відповідає критеріям парламентарно-президентської республіки. Вона обмежує можливості впливу Президента України на організацію та діяльність виконавчої влади на користь Верховної Ради України. Зміщення центру політичної ваги від Глави держави до Парламенту відображає, насамперед, право парламентської більшості формувати Уряд і визначати його політичний курс. Тим самим форма правління змінила механізм відповідальності влади перед суспільством. За стійкої розстановки політичних сил у Верховній Раді України, цей механізм дозволяє ідентифікувати суб'єкта, відповідального за результати урядової політики. Цим суб'єктом є певні владарюючі політичні партії. Встановлюючи залежність між результатами парламентських виборів та складом і Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, форма правління створює необхідний причинно-наслідковий зв'язок між народним волевиявленням і державною політикою. Дистанціювання Президента України від виконавчої влади перетворює Прем'єр-міністра України на її реального главу. Дуалізм виконавчої влади унеможлиблює її авторитаризацію.

Водночас, виявляють суттєві вади порядок формування Кабінету Міністрів України, його парламентська відповідальність, дуалізм виконавчої влади та інститут контрасигнатури. Конституційний порядок формування Кабінету Міністрів України зумовлює феномен «розірваної» виконавчої влади на рівні її керівної ланки. Формування різними суб'єктами Уряду і центральних органів виконавчої влади, з

одного боку, та місцевих органів виконавчої влади – з іншого, призводить до «розірваності» виконавчої влади у площині вертикалі. Окремі складові парламентської відповідальності Кабінету Міністрів України суперечать логіці організації державної влади у змішаній республіці. Парламентська інвеститура Кабінету Міністрів України і нині не є умовою його повноважності. Надмірно ослаблено конституційно-правовий статус Президента України. Зокрема, невдала організація дуалізму виконавчої влади спричиняє функціональну недостатність Президента України за умов його «співіснування» з Прем'єр-міністром України.

Конституційні зміни й доповнення від 8 грудня 2004 р. лише частково і багато в чому невдало урівноважили галузі влади. Загалом вони залишили осторонь питання про механізм взаємодії вищих органів держави. При цьому наявна форма правління насичена ризиками конституційних конфліктів. Джерелом цих конфліктів є непродумані компетенційні взаємозв'язки вищих органів держави та брак конституційної регламентації процедур їх взаємодії. Форма правління нестабільна, її функціонування суттєво покращується, коли Президент України і більшість у Верховній Раді України належать до союзних політичних сил, і настільки ж утруднюється, коли вони – політичні опоненти.

Для України вибір форми правління, обмежений, по суті, різновидами змішаної республіки. Незавершеність розвитку громадянського суспільства і партійної системи, слабкість демократичних політичних інститутів дають підстави вважати, що в Україні переваги класичних республік будуть зведені нанівець. Водночас набудуть реального характеру їхні потенційні недоліки. Розвиток явища суперпрезидентства в період чинності первинної редакції Основного Закону засвідчує неприйнятність для України президентської форми правління. Помилковим було б запровадження в Україні і класичної парламентарної республіки. З огляду на наявні в Україні соціально-політичні умови, неможливо вважати, що парламентарна республіка може забезпечити стабільність й ефективність виконавчої влади. Водночас нелегітимність парламентарної республіки може спровокувати повернення до певного варіанту президентціалізму. Беручи до уваги переваги змішаної республіки над класичними республіками і водночас загрозу «реставрації» їхніх вад у президентсько-парламентарній і парламентарно-президентській республіках, для України доцільний вибір збалансованого різновиду змішаної республіки.

У процесі конституційного реформування важливо усунути найсуттєвіші дефекти наявної форми правління. Потрібно повноцінно забезпечити функції Президента України його конституційними повноваженнями. Необхідно посилити засоби впливу Глави держави на виконавчу владу, оскільки за умов партійного протистояння із Прем'єр-міністром України Президент України втрачає можливості ефективно реалізувати частину своїх конституційних функцій. Вимагають перегляду порядок формування Кабінету Міністрів України та його парламентська відповідальність. Потребують оптимізації законодавчий процес на стадії промульгації й інститут імпідменту. Принципово важливо конституційно закріпити класичну форму парламентської інвеститури уряду та посилити засоби впливу Кабінету Міністрів України на законодавчий процес. Кабінет Міністрів України повинен бути паритетним учасником процедури формування Конституційного Суду України та суб'єктом права на конституційне подання щодо конституційності актів Президента України та Верховної Ради України.

За умов нерозвиненого громадянського суспільства посилювати конституційно-правовий статус президента потрібно дуже зважено. У перехідний період розвитку державності, який особливо потребує консолідації суспільства навколо конституційної системи цінностей, президент покликаний здійснювати активний і цілеспрямований вплив на ключові сфери суспільно-політичного життя країни. Водночас роль президента в державному механізмі не повинна трансформувати його у главу виконавчої влади. Сильна влада президента передбачає його адекватну конституційно-правову відповідальність.

Високий конфліктний потенціал владарюючих політичних сил вимагає дотримуватися суттєвої структурно-функціональної ізоляції вищих органів держави. За таких умов корекцію форми правління варто здійснювати в напрямі вибору простих і чітких конструкцій відповідних інститутів та наділення в необхідних випадках повноваженнями для вирішення певного питання тільки одного органу державної влади чи посадової особи, уникаючи надмірного захоплення механізмами спільного здійснення повноважень¹⁰⁶. Це допускає вибірккову інтеграцію у форму правління й елементів «жорсткого» поділу влади.

Подальша корекція форми правління в Україні не може здійснюватися наосліп, шляхом спроб і помилок та потребує

¹⁰⁶ Конституційна реформа в Україні: перебіг, стан і перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*. 2007. № 1. С. 28.

належного наукового обґрунтування. Лише за цієї умови може бути забезпечена легітимність державної влади. Аналіз дефектів наявної в Україні форми правління є науковою передумовою її конституційної корекції. Такий аналіз, спираючись на положення теорії «класичного» конституціоналізму та досвід вітчизняного державно-правового розвитку, повинен визначити зміст і обсяг перегляду форми правління.

Олена КОВАЛЬЧУК

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ

З часу проголошення незалежності України статус Президента України змінювався в залежності від зміни форми державного правління держави від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської і навпаки. На даний час ми маємо парламентсько-президентську форму державного правління.

Події останніх років змусили нас дуже виважено підходити до визначення, а тим більше до пропонування змінити ті чи інші повноваження відповідних державних органів, як то одноособових так і колегіальних.

Посада Президента України відноситься до одноособового державного органу. Якщо в 1991 році більшість схилилася до президентсько-парламентської форми державного правління, то після 2014 року вважаємо, що найоптимальніша форма для України є все ж таки парламентсько-президентська.

Чинна Конституція України передбачає досить збалансовану систему взаємовідносин між трьома гілками влади, визначає гідне місце для Президента України, а саме стаття 102 передбачає, що Президент України є главою держави і виступає від її імені¹⁰⁷.

Держава Україна сильна допоки в неї є інститут Президента. Періодично перед виборами лунають заклики щодо скасування цього інституту взагалі, але якщо проаналізувати минулі роки становлення

¹⁰⁷ Конституція України від 28 червня 1996 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

державності України, ми зрозуміємо, що таким чином в державі буде відсутній механізм стримувань і противаг, а цього не можна допустити.

Однак, на прикладі попередніх Президентів України, ми маємо змогу переконатися, що як би не були виписані повноваження, ширші чи вужчі, залежить хто обіймає цю посаду та чи є у особи на посаді Президента України політична воля здійснювати ті чи інші повноваження. Адже, можна мати великі повноваження і не виконувати їх, або виконувати частково, та мати більш обмежені повноваження, в порівнянні з попередніми Президентами України, але використовувати повністю те, що визначено Конституцією України, зокрема навіть норму, що Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України також є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

На даний час лунають різні пропозиції щодо звуження чи розширення повноважень Президента України. У Верховній Раді України були зареєстровані ряд законопроектів, зокрема: проект Закону про порядок імпічменту Президента України № 2220 від 07.02.2013 р., внесений народними депутатами України А.П. Яценюком, В.В. Кличком, О.Я. Тягнибоком¹⁰⁸; проект Закону про Президента України та порядок припинення його повноважень № 7248 від 31.10.2017 р., внесений народним депутатом України Ю.Б. Дерев'янком¹⁰⁹ та інші, але не згадується, що в нас досі є чинним Закон УРСР «Про Президента Української РСР» від 5 липня 1991 року¹¹⁰.

Загалом Конституція України чітко визначає повноваження Президента України, і якщо вже говорити про прийняття спеціального закону, то вважаємо за доцільне прийняти Закон України «Про Президента України», де були б виписані положення щодо порядку здійснення Президентом його повноважень. Зокрема і питання процедури проведення імпічменту теж могло б стати окремим розділом такого закону.

¹⁰⁸ Проект Закону України «Про порядок імпічменту Президента України» № 2220 від 07.02.2013 р., внесений народними депутатами України Яценюком А.П., Кличком В.В., Тягнибоком О.Я.: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45683.

¹⁰⁹ Проект Закону України «Про Президента України та порядок припинення його повноважень» № 7248 від 31.10.2017 р., внесений народним депутатом України Дерев'янком Ю.Б. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62818.

¹¹⁰ Закон УРСР «Про Президента Української РСР» від 5 липня 1991 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>.

Водночас, не можна погодитись з позицією деяких народних депутатів України, що для того щоб застосувати процедуру імпичменту необхідно прийняти відповідний закон. На підставі статті 111 Конституції України при наявності відповідної кількості голосів народних депутатів України така процедура може бути проведена і без прийняття спеціального закону.

Те, що за чинною Конституцією України Верховна Рада України формує уряд, а Президент України лише вносить подання до Верховної Ради України стосовно кандидатур на посади Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України добре, але оскільки глава держави є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності України і відповідно має повноваження в оборонній сфері, все ж таки не дає йому можливості в повній мірі виконувати це повноваження. Адже, забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності залежить і від злагодженої роботи Міністерства внутрішніх справ України, завданням якого є формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, а також формування державної політики у сферах міграції (імміграції та міграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Тому, думаємо, що варто внести зміни до Конституції України, якими надати право Президентіві України вносити до Верховної Ради України також подання стосовно кандидатури на посаду Міністра внутрішніх справ України. Якщо Верховна Рада України буде проти, то просто не схвалить її.

Запропоновані Президентом України П.О. Порошенком в 2014 році зміни до Конституції України¹¹¹ стосовно виключення статей 118 і 119 Конституції України, які визначають порядок формування та повноваження місцевих державних адміністрацій та надання права Президенту України призначати на посади та звільняти з посад представників Президента України в регіонах та районах, були доцільними, оскільки це відповідає загальнодержавному курсу, який

¹¹¹ Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування)» № 4178а від 26.06.2014 р.: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513.

взято державою на децентралізацію повноважень органів державної виконавчої влади шляхом їх передачі органам місцевого самоврядування.

Отже, в Україні визріло питання прийняття Закону України «Про Президента України» в перехідних положеннях якого було б передбачено, що Закон УРСР «Про Президента Української РСР» від 5 липня 1991 втрачає чинність та внести запропоновані вище зміни до Конституції України стосовно повноважень Президента України, що дозволило б збалансувати повноваження всіх гілок державної влади та посилити механізм стримувань та противаг.

Галина ПОПАДИНЕЦЬ

кандидат філософських наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового Інституту права і психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Принциповим, для успішного розвитку держави, є не лише якісний демократичний зміст Конституції, а й практична дієвість Основного Закону, що стало особливо відчутно на сучасному етапі розвитку конституціоналізму в Україні. Зокрема, закріплених нею принципів, таких як верховенство права, пріоритет прав людини, законність, поділ влади тощо.

У юридичній літературі Конституцію держави прийнято називати Основним Законом, оскільки саме цей документ закріплює такі фундаментальні положення, як форма правління держави, її територіальний устрій, засади функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, основні права та свободи особи та громадянина тощо. Конституція будь-якої держави є тією нормативно-правовою базою, на якій будуються норми всіх галузей права, а тому зміни до неї мають бути виваженими, обґрунтованими, не залежати від зміни керівництва держави та мати своєю ціллю не поверхневі короткострокові зміни, а глибоке реформування, що прогнозоване на декілька кроків уперед.

Аналіз українських політико-правових процесів показує, що однією з головних причин політичних криз, які пережила та переживає наша країна є не стільки недоліки тексту Конституції України, скільки відсутність належної політико-правової культури, поваги до Основного Закону, несприйняття владою принципу верховенства права, що

означає, зокрема, необхідність при застосуванні норм права та їх тлумаченні керуватися, в першу чергу, інтересами людини і суспільства, а не чиновника, партії чи держави. Закономірним результатом цього є порушення положень Конституції. Тому, перш ніж говорити про написання нової Конституції та дискутувати про її зміст, до чого закликають провідні політичні сили України, необхідно ретельно дослідити досвід нашого конституціоналізму та встановити причини виникнення проблем, з якими зіткнулася держава.

Знаменною подією в історії України та великим досягненням стало прийняття 28 червня 1996 року Верховною Радою України Конституції України. Варто відзначити, що Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія), правники різних країн дали позитивні оцінки тексту української Конституції, визнали її такою, що цілком відповідає європейським стандартам.

Конституція України набула чинності з моменту її прийняття та розпочала діяти у конкретних історичних і політичних умовах, що склалися у 1996 році в державі та характеризувалися існуванням доволі сильного Президента України, політично неструктурованого Парламенту та загалом несформованої політичної системи. Названі обставини надали можливість фактичного спотворення конституційно встановленої моделі державної влади при якій встановлені межі президентських повноважень було розширено, що призвело до порушення балансу стримувань та противаг у механізмі державної влади. Де-факто в Україні склалася президентська форма державного правління, а не президентсько-парламентська, яка закріплювалася в Конституції України. Тогочасна модель урядування виявилася неефективною та не відповідала інтересам суспільства – призводила до неякісної державної політики, обмеження впливу Парламенту на вироблення державної політики, обмеження реалізації права громадян брати участь в управлінні державними справами, негативно позначалась на відкритості та прозорості вироблення державної політики, сприяла розвитку політичної корупції тощо.

Отже, прийняття Конституції України стало основним здобутком першого періоду і, одночасно, точкою відліку другого періоду розвитку українського конституціоналізму.

Зазначимо, що спроба конституційної реформи в Україні не є новою. 16 квітня 2000 року, за ініціативи Президента України Л. Кучми було проведено всеукраїнський референдум щодо внесення змін до організації політичної системи. Незважаючи на позитивну реакцію народу України, ніяких змін за результатами референдуму не

відбулось¹¹². Причиною такої ініціативи стало посилення соціально-економічної кризи та суперечностей між Верховною Радою України та Президентом України. Зазначені кризові явища загострилися у зв'язку з неспроможністю парламенту, який розколовся на так звану «більшість» та «меншість», вчасно прийняти Державний бюджет України на 2000 рік, поданий Кабінетом Міністрів України. У суспільстві набула поширення ідея проведення конституційного референдуму. Відповідно до ст. 72 та п. 6 ст. 106 Конституції України¹¹³ Президент України видав Указ 65/2000 «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 15 січня 2000 року.

Характерною ознакою другого періоду конституційного процесу стала реалізація положень Конституції через новостворені правові акти (закони та підзаконні акти) та систему органів державної влади та місцевого самоврядування, передбачену Основним Законом. Тобто упродовж 1996-2006 років загалом були сформовані нормативні та організаційно-правові механізми реалізації Конституції України. Водночас, життя доводило необхідність реформування окремих положень Конституції України. Політичні, економічні, соціальні та інші чинники обумовили необхідність зміни форми держави, а відтак, – конституційної реформи. Політики, громадські діячі, науковці пропонували власні проекти внесення змін до Конституції України, але переважна більшість із них не знайшла підтримки у парламентарів.

Зазначене об'єктивно призвело до виникнення численних суспільних конфліктів, а також формування сильної антипрезидентської опозиції. Періодично у Парламент вносилися законопроекти щодо зміни Основного Закону, проте прийняти жоден з них довго не вдавалося з огляду на доволі жорсткий порядок його зміни. Результативний процес внесення конституційних змін, тобто тих, які були прийняті і набули чинності, розпочався у вересні 2003 року.

У 2004 році Верховна Рада України ухвалила зміни до Конституції України, відповідно до яких Україна з президентсько-парламентської республіки перетворилась на парламентсько-президентську, повноваження парламенту були розширені. Метою цієї реформи було наближення України до європейських держав, адже переважна більшість із них мають змішану форму правління. Конституційна

¹¹² Стрижак А. Конституционная реформа в Украине: предпосылки, цель и способы реализации. *Віче*, 23/2014. С. 22-31.

¹¹³ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (тлумачення від 15.05.2014). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.

реформа 2004 року не стосувалася розділу VIII Конституції України «Правосуддя».

Так, Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права у «Висновку щодо дотримання конституційної процедури, під час внесення змін до Конституції України та щодо відповідності внесених змін загальним засадам Конституції України і європейським стандартам»¹¹⁴ зазначила, що зміни до Конституції України, по-перше, внесенні з порушенням конституційної процедури, по-друге, не відповідають загальним засадам Конституції України 1996 року та європейським стандартам. Венеціанська комісія щодо внесених конституційних змін у своїх висновках зазначала, що останні «можуть призвести до зайвих політичних конфліктів і, таким чином, поставити під сумнів необхідне посилення верховенства права в країні. У цілому, конституційні зміни у прийнятій редакції не повністю дозволяють досягнути мету конституційної реформи – встановлення збалансованої та функціональної системи правління»¹¹⁵. Положення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» зберігали свою актуальність до 2010 року.

У 2010 році конституційні зміни продовжились. 30 вересня 2010 р. Конституційний Суд України визнав неконституційним закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, на підставі порушення встановленої процедури внесення змін до Конституції України та відновив дію попередньої редакції Конституції України. З цієї дати знову діє Конституція 1996 року. Сьогодні це рішення Конституційного Суду України визнане незаконним, оскільки він взяв на себе функцію нормотворчості, яка йому не властива.

1 лютого 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон України №2952-VI «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», попередньо схвалений Верховною Радою України 19 листопада 2010 року. Закон набрав чинності 4 лютого 2011 року.

¹¹⁴ Висновок Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права щодо дотримання конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року і європейським стандартам від 27 грудня 2005 року.

¹¹⁵ Пункт 50 Висновку Європейської Комісії «За демократію – через право» (Венеціанської комісії) від 13 червня 2005 року щодо № 339 / 2005 щодо Закону про внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 року; Висновок Європейської Комісії «За демократію – через право» (Венеціанської комісії) щодо процедури внесення змін до Конституції України від 11 жовтня 2004 року № 305/2004.

Нова спроба проведення конституційної реформи пов'язана із 3 березня 2015 роком, коли Президент України П. Порошенко підписав указ, яким затвердив Положення про конституційну комісію, яка має розробити пропозиції щодо удосконалення діючої Конституції України та змінення її з метою задоволення сучасних потреб суспільства¹¹⁶. Одним із елементів початку спрямування України до європейських стандартів стало реформування у сфері судочинства. Була прийнята низка нормативно-правових актів: Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р., Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 25.04.2015 р., в якому викладена нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р., Указ Президента України від 20.05.2015 р. «Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки». Між тим, на думку законодавця, для увідповіднення національного законодавства до європейських стандартів та забезпечення верховенства права у сфері правосуддя

Слід зазначити, що президентська ініціатива потенційно змінювала порядок внесення поправок до Конституції, оскільки вона була сформульована так, що стара процедура внесення поправок до Конституції зберігалася лише для трьох (I, III, XIII) розділів Основного Закону. Що ж стосується решти конституційного тексту, то він міг бути змінений як за статтею 155 Конституції, так і на основі всеукраїнського референдуму, який відтепер мав вищу юридичну силу стосовно будь-яких парламентських законів.

Оскільки законопроект не розрізняв простих законів, і таких, якими вносяться зміни до Конституції, можна вважати, що нова редакція Конституції непомітно запроваджувала потрібний порядок внесення конституційних змін: на основі статей 155 і 156 діючої Конституції, а також на основі частини 2 статті 74 президентського законопроекту.

Отже, сьогодні Україна знаходиться саме на такому етапі розвитку, коли фрагментарні або поодинокі зміни Основного Закону та нормативно-правових актів не в змозі задовольнити потреби суспільства та вирішити існуючі в державі проблеми, до яких необхідно підходити комплексно.

¹¹⁶ Положення про Конституційну комісію: Указ Президента України № 119/2015 від 3 березня 2015р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/19018.html>

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», представлена урядом у січні 2015 року, визначає конституційну реформу однією з 62 необхідних для проведення. Разом з тим конституційна реформа визначена як пріоритетна в договорах, які Україна уклала з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, тобто виконання цієї реформи є однією з умов вступу України в ЄС. Це так звана реформа владного трикутника (президент – уряд – парламент), визначення меж їх відповідальності та перелік обов'язків, а також децентралізація влади¹¹⁷.

У сучасних правових дослідженнях децентралізацію визначено як такий спосіб організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізувати власні завдання у межах, встановлених законодавством та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання у їх діяльність може відбуватись винятково з метою нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах¹¹⁸.

Суть децентралізації полягає в тому, що елементи політико-правового характеру, які необхідні для співпраці громади та держави, мають утворити правовий режим, що надає органам на місцях самостійність і незалежність від центрального органу управління¹¹⁹.

При цьому потрібно розуміти, що сама по собі децентралізація не є ознакою ослаблення центральної влади. Децентралізація – це,

¹¹⁷ Путівник по реформах : книга для розуміння сімнадцяти ключових реформ в Україні / гол. ред. А. Кислицька. Київ : Інтерньюз-Україна, 2017. 284 с. URL: http://reformsguide.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Pytivnuk_for_web_pages.pdf.

¹¹⁸ Wiktorowska A. *Prawne determinante samodzielności gminy*. Warszawa : Liber, 2002. 278 s.

¹¹⁹ Коваленко А. А. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межі. *Право України*. Київ, 1997. № 2. С. 3–5.

швидше, ефективний інструмент покращення якості управління державою і фінансовими потоками¹²⁰.

Серед переваг та позитивних наслідків децентралізації виділяють:

- час і місце прийняття рішення відповідають очікуванням з боку громадськості (особи, колективу, громади тощо);
- реалізація рішення відбувається за участі суб'єкта прийняття рішення або під його відповідальність, а відтак час і місце прийняття рішення є адекватними часу і місцю його реалізації;
- завдяки оптимальній структурі управління спрощується система і процедура прийняття рішення;
- прозорість і відкритість процедур прийняття рішення та процесу його реалізації, що призводить до підвищення ефективності адміністративної діяльності, виявлення помилок, джерел їх походження тощо;
- період часу для надходження інформації з рівня виконавця на рівень прийняття рішення і навпаки – значно коротший;
- підвищення свідомості та загострення почуття відповідальності за здійснені заходи і прийняті рішення;
- зміцнення інноваційного потенціалу при прийнятті владних рішень;
- мінімізація бюрократизму, де взаємовідносини між особою та адміністрацією набувають ознак партнерства і породжують відчуття «спільної справи» в обох сторін;
- звільнення керівництва від поточних справ, що посилює можливість зосередження керівної ланки на справах стратегічного значення тощо;
- гнучкість процесу виконання відповідних функцій, що дозволяє швидше пристосовуватися до зовнішніх чи внутрішніх змін;
- підвищення ініціативності працівників нижчого рівня, більш повне та ефективне використання людського потенціалу, підвищення мотивації праці;
- об'єктивна оцінка результатів прийнятих і реалізованих рішень, потенційна гнучкість щодо їх покращання, вдосконалення, виправлення помилок тощо;

¹²⁰ *Навіщо Україні потрібна децентралізація?* URL: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1373806-navishcho-ukrayini-potribna-decentralizaciya>.

- територіальна децентралізація передбачає наближеність до споживача публічних послуг тощо¹²¹.

Разом з тим слід відзначити і ту обставину, що конституційна реформа, спрямована на децентралізацію публічного управління та системи публічної влади в цілому, може за деяких умов призвести до певних негативних наслідків. Так, у аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні» сформульовані п'ять груп ризиків, що можуть виникнути у процесі децентралізації влади в Україні, а саме:

- 1) ризики, пов'язані з необхідністю перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць;
- 2) послаблення державного контролю за органами місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях щодо реалізації повноважень, які будуть передані виконавчим органам місцевих рад;
- 3) небезпека розбалансування системи бюджетоутворення та інші ризики, пов'язані з бюджетною системою;
- 4) зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень;
- 5) легітимізація у суспільній свідомості претензій регіонів на правосуб'єктність щодо тих політичних інтересів, які суперечать загальнонаціональним¹²².

Проте цілком погоджуємося з думкою вітчизняних вчених про те, що альтернативи децентралізації немає, бо саме здійснення успішної децентралізації влади є запорукою ефективного територіального розвитку та забезпечення справжнього народовладдя в Україні, що дає змогу за збереження єдності держави та її інститутів, розширити місцеве самоврядування, активізувати населення для забезпечення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави й платників податків на утримання держапарату¹²³.

У цьому напрямі 1 липня 2015 р. Президентом України подано на розгляд Верховної Ради України Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)».

¹²¹ Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко та ін. ; Київ : Софія. 2012. 128 с.

¹²² Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні : аналітична записка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1021/>.

¹²³ Скрипнюк О. В. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. Віче. Київ, 2015. № 12. С. 22-24.

Метою законопроекту є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування¹²⁴.

Також наприкінці лютого 2018 року Кабінет Міністрів України вніс до парламенту законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України», яким пропонується визначити засади адміністративно-територіального устрою України, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць¹²⁵.

Ірина КОМАРНИЦЬКА

кандидат юридичних наук

*асистент кафедри конституційного та міжнародного права,
Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ЄВРОПЕЙСЬКІ КОНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

З огляду на характер й можливі наслідки політичних подій, що відбуваються в Україні в контексті офіційних і неофіційних ініціатив, актуальним стає питання конституційної реформи в країні. Конституційний процес в Україні сповнений часом складними та суперечливими подіями, які дають підстави для виникнення конституційної кризи.

Досі є невирішеними проблеми сутності, причин й передумов, а також способів проведення конституційної реформи (конституційної модернізації).

Проблеми конституційної реформи неодноразово розглядалися українськими правознавцями Барабашом Ю.Г., Мельником М.І., Мішиною Н.В., Оніщуком М.В., Селівановим А.О., Скрипнюком О.В., Совгиною О.В., Федоренком В.Л. та іншими.

¹²⁴ Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Проект Закону України від 01 липня 2015 року № 2217а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

¹²⁵ Про засади адміністративно-територіального устрою України : Проект Закону України від 22 лютого 2018 р. № 8051. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508.

Однозначної відповіді на питання необхідності конституційного реформування що з доктринальної точки зору – досі немає. Досі є невирішеними проблеми конституційно-правової сутності, передумов та причин, способів її проведення, співвідношення з модернізацією конституції. Очевидно, лише те що концепт конституційної реформи вимагає розробки й глибокого системного дослідження. Отже, необхідно звернутись до зарубіжного досвіду конституційного реформування¹²⁶

Європейські правові традиції, що сформували політичні засади верховенства права, стали науковою парадигмою конституційних змін в більшості країн Центральної й Східної Європи. В свою чергу нові конституційні акти цих країн регламентували певні особливості, обсяг й межі функціонування та розвитку політичних інститутів. Першим кроком політичних реформ стало утвердження парламентаризму як фундаментального принципу організації публічної влади та створення політичного середовища для конкурентної діяльності політичних партій та демократичних рухів. Також на законодавчому рівні здійснювалось обмеження чи заборона партій комуністичної ідеології. Елементом реформ було проведення люстрації.

Конституція як акт влади народу може мати два важливі аспекти конституційної реформи: її зміст та легітимність. Зміст конституційної реформи складають ті перетворення конституції, які мають забезпечити оновлення або зміну регулювання суспільних відносин. Зміст конституційної реформи в першу чергу визначається її метою. При аналізі змін до Конституції України 2004 р., їх скасування рішенням Конституційного Суду у 2010 р., поновлення дії окремих положень Конституції 2004 р. у 2014 року, можна дійти висновку, що ключовим питанням, було питання перерозподілу повноважень між главою держави, урядом та парламентом. Сьогодні на порозі чергової конституційної реформи в Україні, потрібно відповісти на першочергове питання: яка саме мета має переслідуватись конституційною реформою. Адже, децентралізація влади, перерозподіл повноважень між органами державної влади, впорядкування адміністративно-територіального устрою не варто розглядати як мету, а тільки як засоби її досягнення. Ця мета реформування конституції впливає із вимог сучасного українського суспільства, що активно бореться проти державного свавілля й вимагає

¹²⁶ Барабаш Ю. Опыт конституционного реформирования в Украине: в поисках европейского идеала. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2014. №1 (98). С. 22-37.

зміни в організації держави, її взаємодії із суспільством, функціонування її апарат¹²⁷.

Забезпечити легітимність Конституції під час проведення конституційної реформи при внесенні змін до Конституції України, буде доволі складно. Розуміючи необхідність конституційної реформи, необхідно наголосити, що непродумані кроки реформи ускладнять ситуацію, а тому до неї необхідно підходити виважено.

В сучасних умовах конституціоналізму важливим не сам факт наявності конституції, а її зміст, що містить політичні та юридичні обмеження щодо діяльності органів державної влади та відповідних посадових осіб. Мета цих обмежень: забезпечення функціонування суспільної системи, де головним призначенням держави є гарантування і захист прав та свобод людини та громадянина. В цьому випадку демократична система видається найбільш придатною, однак не кожна демократія має на меті захист прав людини. Демократія в першу чергу передбачає перевагу загальної волі над свободою індивіда, а тому демократія теж потребує певних обмежень¹²⁸.

Формування конституціоналізму в Україні досі незавершено, адже про це свідчить не наявність конституції, а досягнення мети, тобто створення державного правління, що обмежується конституцією, та гарантує права й свободи людини та громадянина. В Україні присутні ідеологічна й доктринальна складові конституціоналізму. Конституція відображає основні засади, такі як гарантія прав і свобод людини та громадянина, верховенство права, народний суверенітет, поділ державної влади тощо, що знайшли своє відображення у наукових розробках українських вчених-правників. Однак конституційного обмеженого правління не було створено, що стало головною причиною концентрації влади главою держави. Тому метою конституційної реформи в Україні, має стати саме формування практичної складової¹²⁹.

В основі європейської моделі конституціоналізму лежить ідеологія ліберальної демократії, що сформувалася в Європі на основі індивідуальної свободи, з урахуванням досвіду абсолютизму. Європейський конституціоналізм став результатом боротьби за демократію шляхом стримування тиранії уряду та державного свавілля. Метою його є гарантування свобод людини та природніх прав, а засобом є демократія. Основою європейської моделі є

¹²⁷ Бориславська О.М., Різник С.В. *Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія*. видання друге стереотипне. Львів: ПАІС, 2013. 456 с.

¹²⁸ Бориславська О.М., Різник С.В. *Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія*. видання друге стереотипне. Львів: ПАІС, 2013. 456 с.

¹²⁹ Крусан А.Р. *Сучасний український конституціоналізм: монографія*. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

інституційна концепція, яка передбачає створення інституційної системи щодо стримування урядової тиранії. Європейська модель конституційної системи обмеженого правління охоплює наступні елементи:

- писана конституція є актом влади народу й гарантує встановлений характер влади держави;
- конституційно закріплені права й свободи людини та громадянина й система їхнього захисту;
- конституційна юрисдикція здебільшого у формі конституційного судочинства, має гарантувати верховенство та стабільність конституції, обмежувати повноваження парламенту та забезпечувати стійкість усієї конституційної системи;
- парламентаризм, при якому повноваження глави держави зводяться до представницьких, а виконавчу владу залежить від законодавчої;
- децентралізованість влади, яка не допускає її надмірної концентрації на державному рівні;
- незалежна судова система, яка гарантує захист прав людини й здійснює контроль за виконавчою владою¹³⁰.

Головним елементом конституціоналізму моделі країн ЦСЄ є писана Конституція, яка: є актом влади народу та передбачає легітимний характер її ухвалення, володіє верховенством права і є стабільною, тобто передбачає ускладнений порядок її зміни. Такі якості конституції гарантуються конституційним органом юрисдикції, що є невід'ємним елементом конституціоналізму країн ЦСЄ¹³¹. Потреба такого окремого органу в європейській моделі пояснюється значенням конституції як акту обмеження, а тому в цій моделі наявні спеціалізовані органи конституційної юрисдикції. Головними функціями таких органів є: гарантування верховенства та стабільності писаної конституції, обмеження законодавчих повноважень парламенту, роз'яснювати конституційні норми офіційним їх тлумаченням, та вирішувати конституційні конфлікти, що виникають. Саме модель конституціоналізму країн ЦСЄ видається найбільш прийнятною для України, особливо враховуючи, що на ідеологічному, доктринальному та навіть практичному рівнях вона вже впроваджена у країні.

Підсумовуючи необхідно зауважити, що конституційна реформа в будь-якій країні є складним політико-правовим процесом, що

¹³⁰ Крусян А.Р. *Сучасний український конституціоналізм: монографія*. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

¹³¹ Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. *Право України*. 2017. №3. С. 52-61.

відображає рівень і напрям розвитку держави і суспільства. Розвиток Української державності вимагає від конституційної реформи змістового та процедурного характеру. Зміни у Конституції в першу чергу мають бути направлені на формування конституційної системи обмеженого правління за зразком країн ЦСЄ із традицією конституціоналізму та впроваджуватись у відповідності до конституційних процедур, які забезпечать легітимність Конституції як Основного Закону. Аналізуючи успішність демократичних перетворень у країнах ЦСЄ, слід зауважити, що вони мають історичний, правовий й політичний характер. Ефективність реформування Конституції також пов'язана з формуванням власне реформ європейської правової інтеграції.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Наталія ПИЛЬ

*студентка
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Конституційно-правова відповідальність – одна з найбільш гострих тем правової науки. У науковій літературі концепція конституційно-правової відповідальності як моделі юридичної відповідальності відображена досить широко, проте до сьогодні серед вчених немає одностайності щодо поняття «конституційно-правова відповідальність», підстав її виникнення та взаємозв'язку її із політичною відповідальністю¹³².

Передусім відзначимо, незважаючи на те, що чинним конституційним законодавством України встановлюються окремі підстави конституційно-правової відповідальності та визначаються специфічні конституційно-правові санкції, конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності до

¹³² Рижук І. В. Конституційна модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 209 с.

цього часу не легалізована на конституційному рівні. Дана обставина не тільки негативно відображається на правозастосовчій діяльності, але й значною мірою перешкоджає подальшому удосконаленню законодавчого регулювання цього правового інституту та ускладнює його концептуально-теоретичний розвиток. Останнє підкреслює актуальність аналізу конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності та визначення її юридичної природи¹³³.

Здебільшого вітчизняні вчені-конституціоналісти визначають конституційно-правову відповідальність як міру державного примусу, яка ґрунтується на юридичному і суспільному осуді правопорушення і виражається у встановленні для правопорушника визначених негативних наслідків¹³⁴.

Так, В. В. Кравченко визначає конституційно-правову відповідальність як особливий вид юридичної відповідальності, що має складний політико-правовий характер, настає за скоєння конституційно-правового делікту та, яка знаходить вияв у передбачених конституційно-правовими нормами особливих несприятливих наслідках для суб'єкта конституційного делікту¹³⁵.

Схожою є думка В. Погорілка та В. Федоренка, котрі розглядають конституційно-правову відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, що дістає вираження у пріоритетності захисту найважливіших відносин, а також можливості настання несприятливих наслідків для суб'єктів конституційного права, що порушили (чи таких, що прагнуть порушити) норми конституційного законодавства¹³⁶.

Дещо іншої точки зору дотримуються прихильники іншого підходу до розуміння конституційно-правової відповідальності. У межах цього підходу під конституційно-правовою відповідальністю розуміють примусове застосування законодавчо закріплених конституційних санкцій до суб'єктів конституційно-правових відносин у разі невиконання (неналежного виконання) ними своїх

¹³³ Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2009. № 2. С. 60–66.

¹³⁴ *Конституційне право* : навч. посіб. / О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін. ; за заг. ред. М. І. Марчука. Харків : ХНУВС, 2017. 408 с.

¹³⁵ Кравченко В. В. *Конституційне право України* : навч. посіб. вид. 4-ге, виправл. та доповн. Київ : Атіка, 2006. 568 с.

¹³⁶ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційно-правова відповідальність. *Правова держава*. Київ, 2002. Вип. 13. С. 114–131.

конституційних обов'язків (повноважень) або за зловживання конституційними правами (повноваженнями)¹³⁷.

Так, на думку Ю. О. Тихомирова, конституційно-правову відповідальність потрібно тлумачити у широкому значенні як конституційне провадження розслідувань і притягнення до відповідальності вищих органів влади та їхніх посадових осіб за порушення конституції та інших законів¹³⁸.

В. О. Лучин конституційно-правову відповідальність визначає як зумовлену конституційно-правовими нормами необхідність певних суб'єктів відповідати за свою юридично значущу поведінку в установленому порядку і діяти згідно з покладеними на них обов'язками, а у разі відхилення – мати відповідні позбавлення¹³⁹.

Разом з тим, незважаючи на різноманітність підходів, можемо виокремити ознаки конституційно-правової відповідальності:

1) конституційно-правова відповідальність має конституюючий (системоутворюючий) характер, тобто визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності;

2) конституційно-правова відповідальність відповідно до особливостей предмета конституційно-правового регулювання має чітко виявлений політичний характер, оскільки відповідальність настає за порушення суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням влади в державі;

3) конституційно-правова відповідальність передбачає конституційні санкції як міру юридичної відповідальності, що передбачають такі особливі міри і форми юридичної відповідальності, як: а) дострокове припинення повноважень органу держави, органу або посадової особи місцевого самоврядування; б) відмову у реєстрації політичної партії, громадської організації; в) скасування чи призупинення дії конституційного нормативно-правового акта тощо.

4) специфічність підстав конституційно-правової відповідальності: підставою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту, а проспективної – юридичний факт набуття статусу суб'єкта конституційно-правової відповідальності.

5) особливе коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності, що є вужчим за коло суб'єктів конституційного права (суб'єктами конституційно-правової відповідальності можуть бути

¹³⁷ Колосова Н. М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура* : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2006. 368 с.

¹³⁸ Тихомиров Ю. А. *Теория компетенции* : учебник. Москва : Юринформцентр, 2001. 355 с.

¹³⁹ Лучин В. О. *Ответственность в механизме реализации Конституции. Право и жизнь*. Москва, 1982. № 1. С. 31–35.

лише орган публічної влади або його посадова особа (об'єднання громадян, державні органи й органи місцевого самоврядування));

6) конституційно-правова відповідальність є функціональним інститутом конституційного права, що об'єднує сукупність конституційно-правових норм що регулюють суспільні відносини у сфері проспективної та ретроспективної юридичної відповідальності деліктоздатних суб'єктів за порушення норм, конституційного права України;

7) конституційно-правова відповідальність є важливим елементом механізмом правового захисту і охорони Конституції України та чинного конституційного законодавства;

8) конституційно-правова відповідальність є гарантією всіх основних інститутів конституційного права, що виступають об'єктами конституційно-правової відповідальності (інститут основ конституційного ладу, інститут громадянства, інститут прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, інститут форм безпосереднього народовладдя, інститут парламентаризму, інститут президентства, інститут виконавчої влади, інститут судової влади, інститут конституційної юстиції, інститут контрольно-наглядової влади, інститут територіального устрою, інститут місцевого самоврядування);

9) джерелами конституційно-правової відповідальності є не лише норми Конституції України, але й всі інші конституційно-правові норми, об'єктивізовані в системі чинного конституційного законодавства.

10) для конституційно-правової відповідальності властиві особливі процесуальні форми її реалізації¹⁴⁰.

Узагальнюючи існуючі визначення, конституційно-правову відповідальність можна визначити як самостійний вид юридичної відповідальності, визначений нормами конституційного права, що передбачає настання несприятливих наслідків для суб'єкта конституційного делікту.

¹⁴⁰ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. *Конституційне право України* : підручник. Київ : Правова єдність, 2010. 432 с.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Віталія ЧАПЛЯ

*студентка
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Демократичний розвиток суспільства нині йде шляхом формування правової держави і громадянського суспільства. Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства зумовлює потребу руху у напрямку європейської цивілізаційної моделі, закріплення європейських критеріїв. Такий вибір зумовлений пошуками місця України у Світовому співтоваристві, необхідністю підвищення конкурентоспроможності країни, її виходу з групи країн «третього світу». Прогрес у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави можливий лише за умови функціонування та розвитку активного громадянського суспільства¹⁴¹.

У науковій літературі поняття «громадянське суспільство» використовується в різних значеннях. Передусім громадянське суспільство (*англ. civil society*) – це суспільство людей, що володіють повнотою прав і обов'язків громадян стосовно держави і повнотою прав і обов'язків держави стосовно громадян; це одна з найвищих щаблів розвитку суспільства, така сукупність самоврядних суспільних інститутів і відносин, які, функціонуючи поряд з іншими елементами суспільної системи, забезпечують пріоритетне місце людині (зі своїми правами, свободами і обов'язками)¹⁴².

Уперше поняття «громадянське суспільство» зустрічається у філософській спадщині представників епохи Античності. У числі перших мислителів, що відмітили «громадянське суспільство» як

¹⁴¹ Баран М. П. Взаємодія громадянського суспільства та органів влади: сучасний стан, проблеми, перспективи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=645>.

¹⁴² Алексанян А. С. До питання про визначення поняття «громадянське суспільство». *Питання філософії*. Москва, 2006. № 12. С. 54–71.

самостійну субстанцію, зазвичай називають давньогрецького філософа Платона. Його міркування про природні соціальні потреби, притаманні людям від народження, про головні чесноти – мудрість, мужність і просвітлений емоційний стан, про ідеальне людське суспільство, його жорстока, хоча і непослідовна, критика державної влади об'єктивно приводять до думки про те, що, крім державно-організованої, є й інші форми життєдіяльності суспільства. Далі в епоху середньовічного суспільства сформувалося розуміння суб'єктів майбутнього громадянського суспільства: чернечі ордени, ремісничі корпорації, купецькі гільдії і т.д. В епоху Нового часу поняття «громадянське суспільство» входить у вжиток і головний його зміст полягає в тому, що спільнота громадян, маючи свої закони, не повинна залежати від грубого втручання держави. Відділення держави від громадянського суспільства стало можливим в умовах утвердження політичної практики формування державної влади на основі принципів представницько-парламентської демократії¹⁴³.

Цілком слушною є думка вітчизняних вчених про те, що говорити про громадянське суспільство можна лише з моменту появи громадянина як самостійного індивіда, що усвідомлює себе повноправним членом суспільства, наділеним правами і свободами і, водночас, моральною та іншою відповідальністю за свої дії¹⁴⁴.

Ідея громадянського суспільства – це ідея інституційного та ідеологічного плюралізму, який стоїть на перешкоді встановленню монополії влади та істини і врівноважує центральні інститути, котрі, будучи необхідними, разом із тим містять у собі небезпеку створення такої монополії¹⁴⁵.

При цьому плюралізм як риса, яка характеризує структуру і функціонування громадянського суспільства, проявляється у всіх його сферах: в економічній – це різноманітні форми власності (приватної, акціонерної, кооперативної, громадської і державної); в соціальній і політичній – наявність широкої і розвиненої мережі громадських утворень в яких індивід може проявити і захистити себе; в духовній – забезпечення світоглядної свободи, виключення дискримінації з

¹⁴³ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.

¹⁴⁴ Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти : монографія. Луганськ : Елтон-2, 2009. 308 с.

¹⁴⁵ Геллнер Э. Условия свободы: Гражданское общество и его исторические соперники. Москва : Издательство Московской школы политических исследований, 2004. 240 с.

ідеологічних мотивів, терпиме ставлення до різних релігій і протилежних поглядів¹⁴⁶.

Варто зазначити, громадянське суспільство та держава перебувають у складному взаємозв'язку і взаємно доповнюють одне одного. Держава виділилася з суспільства на певному ступені його зрілості і залежить від розвиненості суспільства. В міру розвитку суспільства, переходу його від нижчого ступеня до вищого, змінюється і держава. З удосконаленням суспільства держава стає демократичною (у ній здійснюються народовладдя, економічна свобода, свобода особи), а з формуванням громадянського суспільства держава стає правовою¹⁴⁷. Серед основоположних засад, на яких мають базуватися відносини державних органів та інститутів громадянського суспільства виділяють:

- участь компетентних, організованих та відповідальних інститутів громадянського суспільства в процесі формування державної політики (підвищує рівень застосованості законодавства та обґрунтованість управлінських рішень);

- стимулювання інститутів громадянського суспільства до участі в урядових і квазіурядових механізмах діалогу, консультуванні та обміні інформацією (є необхідною передумовою втілення найкращих способів задоволення потреб суспільства, така участь відмінна від ролі політичних партій і не заміняє її; вона не повинна ні гарантувати, ні скасовувати урядові субсидії, контракти або пожертви окремим інститутам громадянського суспільства чи їх групам);

- консультування (воно не розцінюється виконавчою владою як інструмент поглинання інститутів громадянського суспільства завдяки сприйняттю ними урядових пріоритетів, а також не розглядається інститутами громадянського суспільства як спонукання до відмови від своїх цілей і принципів);

- співпраця на принципах взаємоповаги – виконавча влада співпрацює з інститутами громадянського суспільства для досягнення цілей державної політики, але не намагається заволодіти ними чи змусити їх працювати під своїм контролем¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Миколаєць А. П. Формування концепції громадянського суспільства в умовах демократизації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1184>.

¹⁴⁷ Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності) / С. І. Чернов, С. О. Гайдученко. Харків : ХНУМГ, 2014. 97 с.

¹⁴⁸ *Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства* : навч. посіб. / за ред. Ю. П. Сурміна, А. М. Михненка ; авт. кол. : Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. Київ : НАДУ, 2011. 388 с.

Сьогодні в Україні існують всі правові передумови розвитку громадянського суспільства. Так, відповідно до ст. 15 Конституції України, суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. Разом з тим ст.ст. 34 та 35 Конституції передбачено право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також на свободу світогляду і віросповідання, що є конституційною підставою формування плюралістичного суспільства¹⁴⁹.

Крім того, реалізуючи державну політику у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, Кабінет Міністрів України 3 листопада 2010 року прийняв постанову «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», якою затвердив порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики¹⁵⁰. Також у цьому напрямі Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. Розроблення Стратегії обумовлено змінами основних тенденцій розвитку громадянського суспільства, зростанням його ролі в різноманітних сферах – від просування реформ на державному і місцевому рівнях, європейської інтеграції та розвитку електронного урядування до надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, проведення антитерористичної операції, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Стратегія спирається на базові цінності відносин між демократичною державою і громадянським суспільством, зумовлена становленням такого суспільства як основи народовладдя та прагненням створити належні умови для ефективної взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу задля модернізації України, підвищення добробуту і створення рівних можливостей для всіх¹⁵¹.

Регулювання окремих складових політики сприяння розвитку громадянського суспільства забезпечено, зокрема, Законами України

¹⁴⁹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹⁵⁰ Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>.

¹⁵¹ Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

«Про громадські об'єднання», «Про соціальний діалог в Україні», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інформацію», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про органи самоорганізації населення», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про соціальні послуги» та ін.¹⁵².

Олена РОМЦІВ

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Владислава ТЕРЕХОВА

*студентка
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

**РІШЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ЩОДО ДОГОВОРУ ПРО
ДРУЖБУ, СПІВПРАЦЮ І ПАРТНЕРСТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА
РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ**

Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Україною та Росією був підписаний 1997 року президентами Л. Кучмою та Б. Єльциним. В січні 1998 року Верховна Рада України ратифікувала його, а вже 1 квітня 1999 року договір вступив у дію на 10 років з автоматичним продовженням на наступні десятирічні періоди, якщо сторони не будуть заперечувати.

Відповідно до цього договору Україна і Росія пообіцяли одна одній¹⁵³:

- скоротити кількість збройних сил і озброєнь, та сприяти процесові роззброєння;
- гарантувати громадянам іншої країни права і свободи на тих же підставах і в такому ж обсязі, що й власним громадянам;

¹⁵² Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.

¹⁵³ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (дата звернення: 18.03.2019).

- забезпечувати захист етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин на своїй території і створювати умови для заохочення цієї самобутності;
- співпрацювати у захисті довкілля, запобігання забрудненню і допомагати в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- поважати територіальну цілісність одне одного і підтверджувати непорушність кордонів.

Отже, згідно з договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією, закріплювався принцип стратегічного партнерства, визнання непорушності наявних кордонів, поваги територіальної цілісності та взаємного зобов'язання не використовувати свою територію на шкоду безпеці одне одного. Проте, як показала практика, на сьогодні немає ніякого сенсу в існуванні цього договору, якщо одна зі сторін в односторонньому порядку порушує його положення. Крім того, анексія Криму, війна на Донбасі, захоплення українських кораблів і полонених тощо чітко демонструють, що Російська Федерація порушила абсолютно всі положення цього договору і по суті ніколи серйозно не ставилася до нього. Звідси виникає логічне питання: «Чи повинна тоді Україна в односторонньому порядку його виконувати»?

Очевидним є і той факт, що умови, в яких укладався цей договір в середині 90-х років, зараз просто не відповідають дійсності, адже тоді Україна намагалася закласти фундамент рівноправних відносин з РФ і заручитися її підтримкою, а сьогодні змушена обороняти свої кордони від держави, яка взяла на себе зобов'язання гарантувати їх непорушність. На думку А. Гопко, української громадської діячки і журналіста, народного депутата України, «всі 20 років його дії – це 20 років шантажу, провокацій, економічного й політичного тиску, інформаційної агресії. Вчинивши в 2014 році збройну агресію і окупацію частини української території, яка триває досі, Росія розтоптала цей договір, і його припинення – очевидний і необхідний крок. Необхідний, але не достатній. Ми чекаємо від МЗС ревізії всієї договірно-партійної бази з Росією, а від президента і РНБО – подальших дій із захисту культурно-інформаційного простору, рішучих санкцій проти агентів російського впливу в нашій політиці й економіці. Україна прагне миру і цивілізованих взаємин із усіма сусідами, але маємо чітко розуміти, що Москва не визнає самого права на вільне існування України, і готуватися тривалий час жити в умовах

постійних загроз нашій безпеці з боку Росії»¹⁵⁴. Досить чітко і правильно висловлена думка, з якою важко не погодитися.

Багатьох дивує той факт, чому це питання підняли лише зараз, а не у лютому 2014 року, коли Росія вперше порушила ключові норми договору. Щодо цього Міністерство закордонних справ України пояснює, що «весь цей час угоду використовували в різноманітних судових процесах. Тепер її використання в міжнародних судах є недоцільним»¹⁵⁵. «Емоційно я за те, – говорить заступник міністра В. Бондар, – щоб відразу розірвати дипломатичні відносини, цей договір чи взагалі закрити тематику по угодах. Але ми врахували в цьому випадку досвід Грузії, яка вчинила емоційно, подала відразу позови до міжнародного суду, розірвала дипломатичні відносини, і нічого з того не отримала. На сьогодні Україна, маючи ці правові інструменти, добивається визнання міжнародними інституціями порушення Росією двосторонніх зобов'язань і міжнародного права. І це є основою рішення, чому раніше цього не приймалося»¹⁵⁶.

Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією був укладений на термін у десять років – у 2008 році його дію автоматично продовжили. Щоб припинити дію Договору, Україна мала офіційно сповістити Росію не пізніше ніж за шість місяців до закінчення чергового десятирічного періоду, тобто до жовтня 2018 року. На думку віце-спікера Верховної Ради України І. Геращенко, різниця між цими двома поняттями («розірвання» і «припинення») суттєва, адже розірвання договору про дружбу в односторонньому порядку звільнило б Росію від відповідальності за невиконання його умов. Формальне розірвання договору з ініціативи України могло б бути вигідним Москві¹⁵⁷. Тому Договір про дружбу з Російською Федерацією не був розірваний, а припинений з ініціативи України. В цьому випадку, строк дії Договору закінчується 31 березня 2019 року. Для того, щоб він не продовжився автоматично, Україна в термін до 30 вересня повідомила Росію про припинення і вже з 1 квітня 2019 року він не буде чинним.

¹⁵⁴ Гопко А. Розірвати Договір про дружбу з РФ недостатньо. Потрібні наступні кроки. URL: https://zik.ua/news/2018/12/07/rozirvaty_dogovor_pro_druzhbu_z_rf_nedostatno_potribni_nastupni_kroky_1464745 (дата звернення: 15.03.2019).

¹⁵⁵ Одногосно: комітет ВР підтримав припинення договору про дружбу з РФ. URL: <https://www.5.ua/polityka/odnoholosno-komitet-vr-pidtrymav-prypynennia-dohovoru-pro-druzhbu-z-rf-182469.html> (дата звернення: 18.03.2019).

¹⁵⁶ Одногосно: комітет ВР підтримав припинення договору про дружбу з РФ. URL: <https://www.5.ua/polityka/odnoholosno-komitet-vr-pidtrymav-prypynennia-dohovoru-pro-druzhbu-z-rf-182469.html> (дата звернення: 18.03.2019).

¹⁵⁷ Договору про дружбу між Україною і Росією настає кінець. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29635445.html> (дата звернення: 17.03.2019).

Незважаючи на позитивну реакцію більшості українського суспільства щодо припинення дії цього договору, знайшлися звичайно і ті, хто вважає, що якихось радикальних змін або ефективних наслідків такі дії влади не принесуть. Більше того, вони можуть привести до ще більшого загострення і так непростих стосунків двох держав. Проте Україна не може миритися із агресорською політикою Росії щодо неї, посяганням на її кордони та суверенітет, постійним втручанням у внутрішню політику, нав'язуванням векторів розвитку зовнішніх відносин, неповагою до прав та свобод українських громадян тощо.

Зрозуміло, що юридичне припинення дії цього Договору, не вирішить всіх проблем, які виникли у відносинах України та Росії. Але все ж таки будемо сподіватися, що воно стане тим історичним моментом, з якого почнеться нова історія України, але вже без такого агресивного, навіть злочинного впливу «дружнього» східного сусіда.

Секція
ДОСВІД КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У ПРОВЕДЕННІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Ярина ГРАБЧУК

кандидат юридичних наук

*асистент кафедри конституційного та міжнародного права,
Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МІГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ
УКРАЇНА - ЄС

У процесі глобалізації в розвинених країнах ЄС зростає попит на трудових мігрантів. Демографічні тенденції і старіння національної робочої сили означає, що імміграція стає життєво важливим ресурсом не тільки для попиту на ринку праці, але й гарантією майбутнього розвитку та соціального забезпечення держав, що нерозривно пов'язано зі складним процесом інтеграції трудових мігрантів.

Виїзд українських громадян на роботу за кордон перетворився не лише на найчисленніший, а й на найбільш значущий для суспільства міграційний потік, що має як психологічні, світоглядні, культурні, політичні, так й економічні наслідки. Громадяни України опинились перед надскладним вибором, оскільки внутрішньодержавні реформи видаються не надто ефективними, то для багатьох громадян міграція закордон стає шансом для самореалізації та стабільного заробітку. Однак, насамперед турбує масштабний відтік працездатного населення, зокрема, висококваліфікованих фахівців інженерних та робочих спеціальностей. Якщо розглядати питання на глобальному рівні і крізь призму причинно-наслідкових зв'язків, ситуація для України тривожна, але не безвихідна.

У центрі уваги держави передусім має стояти захист прав та інтересів громадян працевлаштованих за кордоном, та заохочення їх повернення на батьківщину. Українцям, що обрали шлях міграції, необхідно надати можливості щодо задоволення власних запитів і потреб, створення кращих умов життя для себе і своїх близьких, збільшення віддачі від застосування власного людського капіталу. Найбільш важливим у цьому аспекті є вдосконалення державної міграційної політики. Її завдання мають бути спрямовані не на зменшення міграційних потоків з України до ЄС, адже в умовах глобалізації та євроінтеграції України це фактично неможливо. Її мета – забезпечення подальшої реалізації євроінтеграційних намірів у

площині міграції Україна – ЄС та отримання державою і суспільством максимальних переваг від неї. Позиція влади має ґрунтуватись на реальному сприйнятті стану справ пов'язаних з міграційними процесами, і з цілковитим усвідомленням того, що такого роду виклики є абсолютно неминучими.

В Європі – а саме туди в основному спрямований потік трудової міграції з України – склалася на перший погляд парадоксальна ситуація. З одного боку, велика кількість безробітних громадян, за даними Євростату станом на кінець 2018 року, в країнах ЄС налічувалося 18 млн. осіб працездатного населення, що не мають роботи. З іншого боку, робочі місця в провідних європейських державах займають не тільки громадяни країн ЄС, але значною мірою трудові мігранти з найменш благополучних країн Євросоюзу (Болгарія, Румунія), європейських країн, що не входять в ЄС (Сербія, Косово, Албанія, Боснія і Герцеговина) і держав, що утворилися в результаті розпаду СРСР (Молдова, Україна)¹⁵⁸. Цьому є логічне пояснення, адже такого роду працівники згодні працювати за дещо меншу заробітну плату, не вимагають повного соціального пакету, та й до умов праці ставлять менші вимоги, ніж потенційні працівники з Європи. Відповідно наших співвітчизників із задоволенням приймають на роботу в Польщі та Італії, Іспанії та Португалії – адже на працівниках з України можна серйозно заощадити¹⁵⁹.

Питання трудової міграції у її різних проявах як для України, так і для країн Європи, – це комплекс взаємопов'язаних демографічних проблем, результат двох світових воєн, наслідки деколонізації, закінчення «холодної війни» і супутніх процесів глобалізації та політичної кризи¹⁶⁰. Трудова міграція сьогодні є інструментом забезпечення необхідними працівниками національних і регіональних ринків праці. І такий процес є незворотнім за сучасних умов, і на жаль, його не можливо уникнути. Однак абсолютно недостатньо використовується економічний та інтелектуальний потенціал української діаспори за кордоном, здатної за умови належної державної підтримки та конструктивної співпраці забезпечувати реалізацію інтересів України за кордоном, сприяти розвиткові міжнародних торгово-економічних та культурних зв'язків.

Для тих країн, які стикаються з проблемою старіючого населення, трудова міграція стає ресурсом, який має компенсувати відсутність

¹⁵⁸ *Міграція в Україні: факти і цифри*. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf.

¹⁵⁹ *Migrants in Europe. A Statistical Portrait of the First and Second Generation*. Eurostat (2011) URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-31-10-539>.

¹⁶⁰ *Населення України. Трудова еміграція в Україні*. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. С 130-133.

робочої сили і забезпечує приплив молодих фахових працівників, які могли б збільшити динамізм, інновацію та трудову мобільність. Міграція не є єдиним рішенням у цій ситуації, але це, безумовно, можливий спосіб вирішення його, якщо вона врегульована, прогнозована і керована. Використання дешевої робочої сили трудових мігрантів дає змогу роботодавцям залишатися конкурентоспроможними через зниження трудових витрат. Таке явище, з правової точки зору, визнається дискримінацією з мотивів громадянства¹⁶¹.

Якщо повернутися до міграції – є такий прийом, коли в самій проблемі знаходять основу для майбутніх переваг. Ті, хто їде працювати за кордон, заробляють гроші, і більша частина з цих грошей повертається в Україну. Так, в минулому році трудові мігранти перевели в нашу країну дев'ять млрд. доларів. За даними дослідження представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, наші громадяни схильні до накопичення коштів саме з метою подальшого їх використання для поліпшення матеріального становища на Батьківщині.

Така модель поведінки українців, а саме накопичення зароблених коштів, пов'язана з тим, що більшість наших трудових мігрантів таки планують повернутися додому і мріють пов'язати свою подальшу долю саме з Україною. Тому, завдання влади – створювати умови для зростання вітчизняної економіки, а заощадження тих співвітчизників, які зараз змушені працювати за кордоном, але планують повернутися в Україну, стануть одним з джерел інвестиційних ресурсів, які сприятимуть економічному зростанню. Якщо ми зможемо створити привабливий бізнес-клімат для розвитку малого і середнього підприємництва, якщо держава гарантуватиме стабільність, прозорість на законодавчому рівні, то зароблені за кордоном кошти можуть стати додатковим двигуном реформ і змін в економіці України. Тим внутрішнім інвестиційним ресурсом, який нам так потрібен для відродження країни.

¹⁶¹ Малиновська О. Щодо необхідності розробки і затвердження нової редакції Концепції державної міграційної політики України. Аналітична записка. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1762>. 49 Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.

Марія БЛІХАР

доктор юридичних наук,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Наталія ДУДАР

студентка

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ

Одним з основних напрямків державної політики України є реалізація комплексу заходів, спрямованих на охорону дитинства. Впродовж останніх років в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості усиновлення за участю іноземців. При цьому виникає чимало проблемних питань, які потребують вирішення в науковому та правовому аспектах¹⁶².

Дійсно, пріоритет сімейного виховання дитини – один з основних принципів суспільства. Адже в сім'ї створюються належні умови для всебічного розвитку особистості. Законодавство України, яке регулює відносини, пов'язані з усиновленням, спрямоване насамперед на захист прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування і перебувають в Україні або за її межами. Усиновлення дитини провадиться винятково в її інтересах, а також для забезпечення стабільних гармонійних умов її життя. Лише в разі неможливості національного усиновлення допускається іноземне усиновлення¹⁶³.

Складна соціально-економічна ситуація, яка зараз простежується в нашій країні, негативно впливає на сім'ю, що є основною компонентою українського суспільства. Сім'я і шлюб дедалі більше втрачають свої соціальні функції, тому з'являються такі проблеми, як біологічне і соціальне сирітство. Наслідками таких проблем є дедалі частіші випадки сурогатного материнства, усиновлення дітей громадянами іноземних держав. Водночас непоодинокими є випадки торгівлі дітьми, усиновлення дітей у корисливих і злочинних цілях

¹⁶² Погорецька Н. В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання. *Форум права*. 2011. № 3. С. 612–617.

¹⁶³ Менджул М. В. Порядок усиновлення іноземцями дитини, яка є громадянином України: окремі проблеми. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 91.

тими ж іноземними громадянами. Відповідно проблема міждержавного усиновлення є надзвичайно гострою на сьогодні¹⁶⁴.

Згідно із Законом України «Про охорону дитинства» тільки за умови неможливості влаштувати дитину в рідному середовищі можливе міждержавне усиновлення. Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони дитинства та захисту законних прав дитини відповідно до норм міжнародного права.

У порядку, встановленому Законом «Про охорону дитинства», Україна укладає з іноземними державами договори про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах, з питань правового захисту дітей – громадян України, усиновлених іноземцями, та здійснення контролю за умовами утримання та виховання таких дітей у сім'ях іноземців¹⁶⁵.

Інтереси дітей-сиріт може захистити тільки держава в особі своїх органів: органи опіки і піклування, Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, при Міністерстві у справах сім'ї молоді та спорту, дитячі будинки тощо, тому процедура усиновлення, обтяженого іноземним елементом, як слушно зазначають фахівці, здійснюється лише в судовому порядку¹⁶⁶.

Важливим є те, що міжнародне усиновлення в Україні здійснюється тільки за участю Міністерства соціальної політики України. Особливістю цієї категорії справ є також дотримання заявниками обов'язкової досудової процедури, яка складається зі зверненням до Міністерства соціальної політики України, подання до служби у справах дітей заяви про бажання усиновити дитину та отримання висновку про доцільність усиновлення, отримання згоди Міністерства соціальної політики України на усиновлення дитини, що є передумовою для звернення до суду та доказами. Проте зазначена процедура є досить громіздкою й ускладненою, на практиці кандидати в батьки частіше намагаються оминати її, звертаючись до посередників. Тобто відбувається прискорення процесу оформлення документів, часто порушуються строки перебування дітей на обліку, приховується вік усиновлюваних дітей, що є порушенням сімейного законодавства. Важливим кроком у цьому напрямі могли б стати некомерційні агентства, які здійснювали б законне посередництво в процесі міжнародного усиновлення.

¹⁶⁴ Дружиніна В. В., Скоробрух К. І. Реалії з життя та мотиви усиновлення іноземними громадянами українських дітей. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 1. С. 190.

¹⁶⁵ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (в ред. від 01.01.2019). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14> (дата звернення: 09.04.2019).

¹⁶⁶ Деркаченко Ю. Правова забезпеченість і соціальна обумовленість міжнародного усиновлення. *Юридична Україна*. 2006. № 4. С. 96.

Правове регулювання відносин усиновлення з іноземним елементом в Україні здійснюється на основі низки нормативно-правових актів, міжнародних договорів, що визначають правові стандарти з усиновлення. Зокрема, Україна приєдналась до Конвенції ООН про права дитини, Мінської конвенції. Проте Європейську конвенцію з усиновлення дітей та Гаазьку конвенцію про захист прав дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення Україна наразі не ратифікувала, що створює низку проблем при вирішенні цього питання¹⁶⁷. Гаазька конвенція про міжнародне усиновлення ґрунтується на основоположних принципах у сфері міжнародного усиновлення, що передбачені Конвенцією ООН про права дитини, але разом з тим у ній були закріплені й нові правила усиновлення, визнання усиновлення та його правові наслідки, співвідношення норм Конвенції з нормами національного законодавства та нормами міжнародних договорів тощо. Конвенція акцентує увагу на недопустимості отримання матеріальної вигоди будь-якими суб'єктами в процесі здійснення діяльності, спрямованої на виникнення, зміну чи припинення правовідносин у сфері міжнародного усиновлення. Відповідно до механізму, запропонованого Гаазькою конвенцією про захист дітей та співробітництво держав щодо міждержавного усиновлення 1993 року, процедура міжнародного усиновлення складається з трьох головних етапів:

- визначення можливості бути усиновлювачами;
- визначення можливості бути усиновленим;
- визначення того, які пари кандидатів в усиновлювачі і дітей, що можуть бути усиновлені, найбільш підходять один одному за більшістю характеристик.

Чинне українське законодавство не можна вважати досконалим, а тому доречно звернутись до прикладів іноземних держав. Так, досить цікавими є стандарти щодо міжнародного усиновлення, розроблені в Ірландії. Вони передбачають:

- здатність громадянина гарантувати безпеку дитині впродовж її дитинства;
- здатність забезпечити дитині сімейне життя, яке сприятиме її фізичному, емоційному, соціальному, освітньому, культурному і духовному розвитку;
- здатність забезпечити середовище, у якому цінуватимуться оригінальна національність, раса, культура, мова та релігія дитини;

¹⁶⁷ Кухар А. О. Актуальні питання удосконалення інституту міжнародного усиновлення. *Держава і право*. 2010. Вип. 48. С. 407–412.

– здатність зрозуміти, що дитина усиновлена в іншій країні і це впливатиме на розвиток її особистості і в дитинстві, і пізніше.

У Сполучених Штатах Америки усиновлення здебільшого регулюється законодавчими актами окремих штатів. У більшості з них вимагається, щоб пара, яка усиновляє дитину, була одруженою і приймала дитину спільно. Щоправда, в окремих штатах дозволяється усиновлювати дитину батькам-одинакам, представникам нетрадиційних шлюбів¹⁶⁸.

Аналіз сучасного законодавства України з міжнародного усиновлення засвідчує, що загалом воно є достатнім для колізійного регулювання, але потребує подальшого удосконалення. Досить важливо забезпечити прозорість та справедливність судових засідань, чіткіше сформулювати правові норми усиновлення українських дітей в чинних міжнародних договорах України про правову допомогу, укласти аналогічні договори або цільові угоди з державами, громадяни яких найчастіше виступають усиновлювачами, а саме з Італією, Ізраїлем, Німеччиною, США, Францією та ін. Додаткової конкретизації потребують такі питання, як система нагляду за виконанням іноземним усиновлювачем батьківських обов'язків, порядок повернення дитини з-за кордону в разі, коли усиновлювач не захищає її інтересів, або з інших причин, які суд визнає поважними, а також позбавлення усиновлювача батьківських прав. Заслуговують підтримки пропозиції про уточнення вікових обмежень та різниці у віці при здійсненні усиновлення. Слушною вважаємо думку про недоцільність застосування таємниці усиновлення іноземцями, адже це порушує зафіксоване в Декларації ООН 1989 р. право дитини знати своє походження, наскільки це можливо, своїх біологічних батьків¹⁶⁹.

Отже, ще є досить багато питань, які потребують дослідження і вивчення, а саме: удосконалення механізмів правового регулювання міжнародним усиновленням на всіх його етапах; впровадження ефективнішого контролю за процесом міжнародного усиновлення, аби запобігти випадкам «фіктивного» усиновлення, тобто коли дитина усиновлюється не задля надання опіки й допомоги, а задля збагачення; дотримання прав дитини, передбачених міжнародними документами; громадянство дитини у змішаних шлюбах, а також право на отримання інформації про своє походження.

¹⁶⁸ Григор'єва Т. Усиновлення іноземцями, або Як Україна захистить сиріт. *Інформагентство «Форум»*. 2013. 19 квіт. URL: <http://ua.for-ua.com/analytics/2013/04/19/081638.html> (дата звернення: 09.04.2019).

¹⁶⁹ Деркаченко Ю. Правова забезпеченість і соціальна обумовленість міжнародного усиновлення. С. 99.

Марія БЛІХАР

доктор юридичних наук

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Сюзана КРАСЬКО

студентка

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПРАВОВА ГЕРМЕНЕВТИКА КВАЛІФІКАЦІЇ ТА «КОНФЛІКТУ КВАЛІФІКАЦІЇ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин дедалі більш істотного значення набувають питання удосконалення й модернізації нормативних засобів вирішення колізійних питань, пов'язаних з розмежуванням компетенції різних правопорядків, які претендують на регулювання одного й того самого правовідношення. Статус найбільш суперечливого питання в теорії міжнародного приватного права має проблема кваліфікації, «конфлікту кваліфікації» колізійної норми.

Загалом кваліфікація є елементом тлумачення норми і являє собою її юридичну оцінку, яка спрямована на з'ясування мети правової норми, визначення її фактичного складу, який покладено в її основу законодавцем, і, отже, призначена для віднесення фактичних обставин чи їх певного елементу до сфери дії відповідного правового інституту¹⁷⁰.

До речі, на позначення цієї проблеми юристи різних правових систем вживають й іншу термінологію: «класифікація» (Бекетт і Чешир), «характеристика» (Фелкенбрідж і Робертсон), «кваліфікація» (Дайсі). Останній термін використовував український вчений В. М. Корецький, зараз цим терміном постійно послуговуються у вітчизняній правничій термінології та термінології держав «сім'ї континентального права»¹⁷¹.

Складовою частиною тлумачення є правова кваліфікація, яка розкривається, відповідно до ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право», як визначення права, що підлягає застосуванню до

¹⁷⁰ Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за заг. ред. А. С. Довгерт, В. І. Кисіля. Київ: Алерта, 2012. С. 311.

¹⁷¹ Фединак Г. С. Міжнародне приватне право: підручник. Київ: Атіка, 2012. С. 311.

правовідносин з «іноземним елементом». Цей процес ще називають «первинною кваліфікацією»¹⁷².

На думку Л. А. Лунца, історичні причини виникнення проблеми кваліфікації пов'язані з тим, що «з появою національних цивільних кодексів втратило значення римське право як джерело єдиних для європейського континенту юридичних понять. Національні кодекси, що з'явилися у ХІХ ст., призвели до того, що юристи різних країн стали висловлюватися на мовах різних юридичних понять; ці відмінності при однаковості економічної підстави стосуються деталей, але мають суттєве значення при розширенні конкретних справ»¹⁷³.

Не вирізняючись протягом століть, питання предмета кваліфікації як самостійне явище вперше знайшло було висвітлено наприкінці ХІХ ст. у працях німецького правника Кана та французького юриста Бартена. Обидва дійшли висновку, що колізійні норми різних правових систем, навіть у разі їх формулювання однаковою термінологією, криють у собі «приховані колізії», що породжують «конфлікт кваліфікацій», тобто неузгодженість принципів національного права. Так, поняття «доміцилію» має різний зміст у праві Великобританії та Франції. Правові наслідки кваліфікації цього поняття за правом різних держав є неоднаковими¹⁷⁴.

Для міжнародного приватного права кваліфікація є особливо актуальною, оскільки стосується формулювання обох складових елементів колізійної норми (об'єму та прив'язки), а також є чинником виникнення специфічних (так званих «прихованих») колізій. Проблема кваліфікації в міжнародному приватному праві виникає через те, що однойменні юридичні терміни і поняття в різних правових системах мають різний зміст і різні визначення¹⁷⁵.

Найпоширенішими є три класичні теорії подолання «конфлікту кваліфікацій»: кваліфікація за законом країни суду (*legefori*); кваліфікація за тим правопорядком, до якого відсилає колізійна норма (*legecausae*); теорія автономної кваліфікації¹⁷⁶.

У сучасній теорії і практиці міжнародного приватного права переважає підхід, згідно з яким основні питання «конфлікту кваліфікацій» повинні вирішуватись за законом суду (*legefori*). Тези на користь кваліфікації *legefori* зводяться до такого:

¹⁷² Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV (в ред. від 22.08.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 09.04.2019).

¹⁷³ Цит. за: Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право. С. 311.

¹⁷⁴ Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право. С. 312.

¹⁷⁵ Короткий курс лекцій з дисципліни «Міжнародне приватне право». URL: <https://studme.com.ua/158407207606/pravo> (дата звернення: 00.00.2019).

¹⁷⁶ Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право. С. 312.

1) суд, у якому розглядається справа, застосовує норми національного права, тому він повинен спиратись на національне законодавство, на його юридичну природу;

2) суд повинен кваліфікувати фактичні обставини справи, відносячи їх до певних інститутів права, відповідно до вимог місцевого правопорядку;

3) колізійні норми за своєю природою є національними, тому кожна з них має свою «національну правову мову». Норми використовують поняттєвий апарат власної правової системи, оскільки у сфері колізійного права немає загальновизнаних наддержавних понять¹⁷⁷.

Сьогодні і в доктрині, і в судовій практиці більшості країн Західної Європи питання кваліфікації вирішується за законом суду. Так, відповідно до швейцарського Закону з міжнародного приватного права 1989 р., суди повинні самостійно встановлювати зміст іноземного закону в разі його застосування¹⁷⁸.

Кваліфікація за законом суду вважається допустимою для вирішення питання про застосування права певної держави, так звана «первинна кваліфікація». Якщо колізійна проблема вирішена на користь іноземного закону, то подальша кваліфікація називається «вторинною». Цілком логічним є здійснення «вторинної» кваліфікації на підставі принципів і понять тієї правової системи, до якої відсилає колізійна норма, хоч на практиці відомі випадки застосування *legefori*¹⁷⁹.

Теорії кваліфікації *legefori* традиційно протиставляється підхід, згідно з яким кваліфікація має здійснюватись за законом, до якого відіслала колізійна норма, з яким правовідносини мають більш тісний зв'язок (кваліфікація *legECAUSAE*). Цей метод, запропонований британським колізіоністом М. Вольфом, виходить з того, що суд, маючи справу із застосуванням іноземного закону, повинен застосовувати його так, як застосовував би його іноземний суддя у себе на батьківщині. Фактично на практиці це означає, що місцевий суд повинен отримати вичерпну інформацію про правові норми та інститути іноземного права, які місцевому правопорядку невідомі або відомі під іншою назвою та з іншим змістом¹⁸⁰.

Третій спосіб кваліфікації – «автономну кваліфікацію» запропоновано у 30-х роках ХХ ст. німецьким юристом Е. Рабелем та незалежно від нього англійським правником Бекеттом. Його зміст

¹⁷⁷ Міжнародне приватне право. Загальна частина. С. 128.

¹⁷⁸ Федіняк Г. С. Міжнародне приватне право.

¹⁷⁹ Федіняк Г. С. Тлумачення й кваліфікація норм права та кваліфікація правовідносин у міжнародному приватному праві. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2006. № 5. С. 77.

¹⁸⁰ Міжнародне приватне право. Загальна частина. С. 128.

зводиться до того, що суд, розглядаючи спір з «іноземним елементом», повинен провести кваліфікацію понять норми права не шляхом звернення до конкретних існуючих правових систем, а на основі загальних правових понять, що утворюються шляхом порівняльного юридичного аналізу законодавства окремих держав. Кваліфікація повинна бути «автономною», «вільною» від будь-якої конкретної системи права («наддержавною»)¹⁸¹.

Спосіб «автономної кваліфікації» критикує багато правників. Вони вважають, що його застосування є нереальним, оскільки не можна вимагати від суду знання та застосування методів порівняльного правознавства, важко сформулювати систему понять, на основі яких можна було б проводити кваліфікацію. До того ж різниця у змісті навіть однойменних понять у праві різних держав є суттєвою. Порівняльне правознавство може створити деякі загальні правові поняття. Але тільки там, де різниця у змісті інститутів і понять позитивного права різних країн є мінімальною чи її немає взагалі. Тобто саме там, де «конфлікту кваліфікацій», як правило, й не виникає¹⁸².

У сучасній доктрині поширена думка, що проблеми «конфлікту кваліфікацій» на практиці оптимально вирішуються шляхом поступового застосування кваліфікації *legefori* (первинна кваліфікація) та кваліфікації *legescausae* (вторинна кваліфікація). На доцільності цього підходу, який дістав назву «ступеневої», або «поступової», кваліфікації, наголошував Дж. Чешир. Також теорія поступової кваліфікації була детально розроблена у працях австрійських авторів, зокрема Ф. Швінда, А. Шнітцера та Л. Шойхера. Саме ця теорія видається логічним вирішенням проблем «конфлікту кваліфікацій» у міру їх виникнення: відшукування належної колізійної норми за допомогою кваліфікації *legefori* та врахування змісту специфічних інститутів іноземного права за допомогою кваліфікації *legescausae*¹⁸³.

Загалом, відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародне приватне право», «при визначенні права, що підлягає застосуванню, суд чи інший орган керується тлумаченням норм і понять відповідно до права України, якщо інше не передбачено законом. Якщо норми і поняття, що потребують правової кваліфікації, не відомі праву України або відомі під іншою назвою або з іншим змістом і не можуть бути визначені шляхом тлумачення правом України, то при їх правовій кваліфікації також враховується право іноземної держави»¹⁸⁴.

¹⁸¹ Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право. С. 312.

¹⁸² Фединяк Г. С. Тлумачення й кваліфікація норм права та кваліфікація правовідносин у міжнародному приватному праві. С. 78.

¹⁸³ Міжнародне приватне право. Загальна частина. С. 129.

¹⁸⁴ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV.

Отже, проблема кваліфікації в міжнародному приватному праві породжує чимало питань, до вирішення яких у доктрині, практиці й законодавстві немає єдиного підходу. Кожен з окремих шляхів, що пропонуються для подолання «конфлікту кваліфікацій», здатен вирішити проблему лише частково. Загалом у питаннях кваліфікації фактичного складу правовідносин для визначення належної колізійної норми підхід *legefori* є вирішальним. Однак багато питань кваліфікації залишатиметься на розгляд суду.

Марія БЛІХАР

доктор юридичних наук

доцент [кафедри конституційного та міжнародного права](#)

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Орися ЛІСНИК

студентка

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПРОБЛЕМА ОБХОДУ ЗАКОНУ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Проблема обходу закону набула поширення і в доктрині міжнародного приватного права, і в кодифікаційній практиці у цій сфері. Згідно з нею, право, що застосовується, може визначатися зацікавленими сторонами штучно, тобто з метою створення сприятливого правового режиму для реалізації відповідних правовідносин з іноземним елементом¹⁸⁵.

У сучасній доктрині і законодавчій практиці термін «обхід закону» має різні, іноді суперечливі тлумачення. Обхід закону (лат. *fraus omnia corrumpit*) – це такі дії учасників відносин, за яких сторони свідомо створюють прив'язку до іноземного права, щоб уникнути використання до цього правовідношення примусового закону, якому воно підпорядковане¹⁸⁶.

Щодо історії, концепція обходу закону має свої витоки в римському праві. Її виникнення зумовлено потребою в інструменті, за

¹⁸⁵ Балдинюк В. В. Питання обходу закону в кодифікаційних актах з міжнародного приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. Травень. С. 30.

¹⁸⁶ *Міжнародне приватне право*: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ: Юрінком Інтер, 2007. С. 60.

допомогою якого можливо обґрунтувати свої дії через невідповідність результату саме цілям закону. Такий підхід вважають надто широким трактуванням, оскільки він може припускати відсутність у діях суб'єктів порушення норм закону. У цьому випадку йдеться про ухилення від дії певних норм шляхом здійснення суб'єктами правомірних дій з метою унеможливлення юридичної відповідальності. Прихильники цього підходу вважають, що обхід закону є зловживанням правом для досягнення певної мети¹⁸⁷.

Важливим є питання елементів обходу закону, більшість позицій дослідників інституту обходу закону в міжнародному приватному праві (далі – МПрП) збігаються в тому, що до його складу входять такі елементи:

- об'єктивний – свідоме привнесення до складу правовідносин іноземного елемента, що має наслідком зміну їх підпорядкування;
- суб'єктивний – зазначена зміна правопорядків здійснена навмисно та штучно.

Першим елементом є факт вилучення приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, зі сфери дії правопорядку, якому вони підпорядковуються за звичайних умов, і передання їх під дію іншого правопорядку внаслідок свідомої дії учасників/учасника цих правовідносин. Другим і вирішальним елементом для встановлення обходу закону в МПрП є намір учасника МПрП відносин уникнути застосування об'єктивно компетентного правопорядку. Як констатує Є. Д. Суворов, «обійти закон без мотиву неможливо. Інакше це буде не обхід закону, а випадок. Обхід закону завжди є цілеспрямованою дією»¹⁸⁸. Отже, обхід закону в МПрП має протиправний характер не через факт створення/зміни колізійної прив'язки правовідносин до певного правопорядку, а саме через намір, що лежить в основі такої прив'язки. В. В. Балдинюк із цього приводу зазначає, що теорія обходу закону показує, що «значення акту є невід'ємним від його мети в момент, коли такий акт вчиняється. Законна мета не узаконює незаконний акт: мета не виправдовує засоби, але незаконна мета робить недійсним, власне, законний акт»¹⁸⁹.

Більшість представників доктрини виступає проти включення інституту обходу закону в законодавство. Л. А. Лунц зауважує, що більшість законодавств не регулює питання про наслідки обходу

¹⁸⁷ Шульга А. М. Обхід закону як вид зловживання правом. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 3(50). С. 14.

¹⁸⁸ Суворов Е. Д. *Обход закона. Сделка, оформляющая обход*. Москва: Издат. дом В. Ема, 2008. С. 162.

¹⁸⁹ Балдинюк В. В. *Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, зворотне відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008. С. 132.

закону в МПрП¹⁹⁰. Однак такий висновок є дещо перебільшеним, оскільки, починаючи з 1989 р. і по 2012 р. положення про обхід закону в МПрП було закріплено у відповідних законах Буркіна-Фасо, Румунії, Ліхтенштейну, Тунісу, Бельгії, Чехії, Франції. До цього переліку варто також додати шість пострадянських держав – Азербайджан, Казахстан, Киргизьку Республіку, Республіку Білорусь, Узбекистан та Україну¹⁹¹.

У більшості держав питання обходу закону вирішуються в судовому порядку. Проблема обходу закону в судовій практиці виникла передусім у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин. У багатьох країнах континентальної Європи (там, де сильні позиції мала католицька церква) були заборонені розлучення або існували перешкоди для укладення шлюбу. Щоб отримати розлучення, подружжя з таких країн прагнули обійти такий закон і виїжджали за кордон, приймали громадянство іншої країни, розлучалися, поверталися назад і знову набували громадянство країни місця постійного проживання. У науковій літературі і судовій практиці великого розголосу набула справа принцеси Бофремон як одна з найбільш ранніх судових справ з приводу обходу закону. Французька принцеса Бофремон мала намір розлучитися зі своїм першим чоловіком. Не маючи можливості отримати розлучення у Франції (французьке право 1878 р. не знало інституту розлучення), принцеса виїхала до Німеччини, набула німецького громадянства, розлучилася і взяла новий шлюб з румунським принцом. Повернувшись до Франції, вона зіткнулася з тим, що французьке право не визнало її розлучення і шлюбу, який вона уклала, оскільки це було здійснено в обхід французького закону. Такий підхід характерний і для сучасної французької судової практики¹⁹².

Підсумовуючи вищезазначене щодо концепції обходу закону, зазначимо, що з огляду на різні чинники це поняття все ж таки не може бути вилучене із сучасного міжнародного приватного права. Серед таких факторів можна назвати: тенденцію закріплення цієї категорії в законодавстві різних країн; недосконалу роботу законотворчих органів, які ще не створили досконалого законодавчого регулювання певних відносин, яке унеможливило б застосування концепції обходу закону; зацікавленість судових органів у наявності цього поняття, оскільки це створює можливість визнавати певні дії чи

¹⁹⁰ Лунц Л. А. *Курс международного частного права*. Москва: Спарк, 2002. С. 234.

¹⁹¹ Крутий Е. А. *Современные кодификации международного частного права*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2012. С. 185.

¹⁹² *Міжнародне приватне право: підручник* / А. С. Довгерт, В. І. Кисіль, О. М. Бірюков [та ін.]; за ред. А. С. Довгерта, В. І. Кисіля. Київ: Правова єдність, 2014. 655 с.

правочини недійсними, тим самим уможливило суддівське свавілля, зловживання правом.

Марія БЛІХАР

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Микола ФЕДАК

*студент
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Законодавство майже всіх країн світу гарантує право на шлюб. У звичайному вигляді шлюб – це добровільний сімейний союз жінки та чоловіка. Традиційний інститут шлюбу виходить з розуміння шлюбу як поєднання життя чоловіка і жінки задля створення сім'ї та продовження роду. Немає сенсу уточнювати, що основою такого поєднання є договір, союз, партнерство тощо, оскільки підходи до визначення єдиного правового трактування змінювалися і в часовому, і в просторовому континуумі, а сьогодні єдиного підходу взагалі не існує¹⁹³. Розглядати поняття шлюбу доцільно з моменту виникнення моногамного шлюбу, адже саме така форма шлюбу зберігається у праві України та країн-членів ЄС.

Стаття 24 Сімейного кодексу України передбачає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки або чоловіка до шлюбу не допускається¹⁹⁴. Принцип добровільності шлюбу характерний і для законодавства іноземних країн, але іноді для укладання шлюбу необхідна згода (волевиявлення) батьків або піклувальників (як правило, в разі, коли особа не досягла повноліття). Ненадання такої згоди може бути оскаржене в суді (наприклад, у

¹⁹³ Ревуцька І. Е. Поняття шлюбу в теорії сімейного права та за законодавством України і країн-членів ЄС: сучасні тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27. С. 64.

¹⁹⁴ Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III (в ред. від 28.08.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n123> (дата звернення: 09.04.2019).

Німеччині). У ст. 146 Цивільного кодексу Франції зазначено, що не існує шлюбу там, де немає згоди¹⁹⁵.

Однією з перших умов для укладення шлюбу є досягнення особою шлюбного віку. У більшості країн шлюбний вік нижчий від віку загального повноліття, а шлюбний вік для жінок нижчий, ніж для чоловіків. У різних державах цей вік різниться. Так, у Казахстані, Польщі, Німеччині та Словаччині шлюбний вік і для чоловіків, і для жінок настає з досягненням 18 років, в Австралії – 16 років для жінок і 18 років для чоловіків, у Франції – 15 років для жінок і 18 років для чоловіків, в Англії – 16 років для жінок і чоловіків, в Еквадорі та Колумбії – 12 років для жінок і 14 років для чоловіків. У США залежно від штату шлюбний вік коливається для чоловіків від 14 до 18 років, а для жінок – від 13 до 17 років. У різних провінціях Канади шлюбний вік коливається від 16 до 19 років¹⁹⁶. В Україні шлюбний вік і для чоловіків, і для жінок становить 18 років¹⁹⁷.

Однак, як і в більшості країн світу, у національному законодавстві закріплено положення, яке дозволяє особам вступати у шлюб до досягнення шлюбного віку, тобто із 16 років за рішенням суду, якщо це відповідає інтересам особи. Також слід враховувати Конвенцію ООН про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу, яка зобов'язує країни-учасниці вживати заходи щодо недопущення так званих «дитячих шлюбів». Конвенція забороняє укладання шлюбу особою, яка не досягла мінімального шлюбного віку (крім випадків, коли компетентний орган, ураховуючи інтереси сторін і конкретні обставини, надає відповідний дозвіл)¹⁹⁸.

«Закон місця укладення шлюбу» (*lex loci celebrationis*), як колізійна прив'язка, у поєднанні з колізійним правилом *lex personalis*, закріплена в Конвенції країн СНД про правову допомогу та правові відносини в цивільних сімейних і кримінальних справах 1993 р., а також у багатьох двосторонніх міжнародних договорах України про правову допомогу. *Lex loci celebrationis* відображена і в низці Гаазьких конвенцій, присвячених питанням міжнародного сімейного права (наприклад, Гаазька конвенція про укладення та визнання дійсності шлюбу від 14.03.1978), двосторонніх договорів України про правову

¹⁹⁵ Розгон О. Колізійні питання укладання шлюбу з іноземним елементом. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4. С. 185.

¹⁹⁶ Лопата Н. Особливості реєстрації шлюбу за участю іноземних громадян та осіб без громадянства в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 1. С. 102.

¹⁹⁷ [Сімейний кодекс України](#): Закон від 10.01.2002 № 2947-III.

¹⁹⁸ [Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу](#) ООН: міжнар. док. від 10.12.1962 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 09.04.2019).

допомогу, консульських конвенцій України щодо укладання шлюбу¹⁹⁹. Положення Конвенції про правову допомогу та правовідносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. вказують, що умови укладення шлюбу визначаються для кожного майбутнього подружжя законодавством Договірної Сторони (держави), громадянином якої він є, а для осіб без громадянства – законодавством Договірної Сторони (держави), що є їх постійним місцем проживання. Окрім цього, щодо перешкод до укладення шлюбу повинні бути дотримані вимоги законодавства Договірної Сторони (держави), на території якої укладається шлюб²⁰⁰. У порівнянні із ст. 55 Закону України «Про міжнародне приватне право», зазначені вище документи можуть містити певні відмінності або інше колізійне регулювання, хоча стаття вказує, що право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладення шлюбу, а визнання його недійсності, у випадку укладення шлюбу в Україні, здійснюватиметься в порядку і на підставі, передбачених Сімейним кодексом України²⁰¹.

Окрім волевиявлення сторін і необхідного шлюбного віку, неоднозначним є принцип одношлюбності, тобто жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі, за винятком країн мусульманського права. Цей принцип також передбачає відсутність відносин родинності та свояцтва між особами, які укладають шлюб, тобто шлюби між родичами по прямій лінії, повнорідними та неповнорідними братами і сестрами, усиновителями та усиновленими, що передбачено Сімейним кодексом України²⁰². Хоча у Франції допускаються шлюби між дядьками та племінницями, тітками та племінниками. У Швеції водночас із заборonoю шлюбів між родичами по прямій лінії, допускається укладення шлюбу між повнорідними братами і сестрами за наявності вагомих причин і за умови, що особи, які укладають шлюб, виховувалися в різних сім'ях. Щодо свояцтва як перешкоди для укладення шлюбу, то в законодавствах різних держав також є свої особливості. Наприклад, згідно із ст. 161–164 Цивільного кодексу Франції не дозволяються шлюби між свояками по прямій лінії. За нормами цього Кодексу батько розлученого сина не може одружитися на колишній дружині свого

¹⁹⁹ Лопата Н. Особливості реєстрації шлюбу за участю іноземних громадян та осіб без громадянства в Україні.

²⁰⁰ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах: міжнар. док. від 22.01.1993 (в ред. від 21.06.2006). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 09.04.2019).

²⁰¹ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV (в ред. від 22.08.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 09.04.2019).

²⁰² [Сімейний кодекс України](#): Закон від 10.01.2002 № 2947-III.

сина, поки син живий. За цими ж нормами забороняються шлюби між усиновителями та усиновленими. У випадку, коли допускається укладення шлюбу між усиновителем та удочереною, як це є у ФРН, відносини з удочеріння припиняються²⁰³.

Отож, укладення шлюбу – це складний процес, який потребує дотримання таких вимог, як добровільність, досягнення відповідного віку, у деяких випадках дотримання одношлюбності. Шлюб в Україні є добровільним, рівноправним, суспільно визнаним і юридично санкціонованим союзом між жінкою і чоловіком, спрямованим на створення сім'ї та її легалізацію в суспільстві. Водночас інститут шлюбу визначається сукупністю соціальних норм, які санкціонують відносини між чоловіком і жінкою, а також систему взаємних прав та обов'язків. У будь-якій країні укладення шлюбу може відбуватися в порядку здійснення певних обрядів, хоча не у всіх країнах проведений обряд матиме правові наслідки для подружжя.

Марія БЛІХАР

доктор юридичних наук

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Оксана ЧЕРВІНСЬКА

студентка

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Спадкові відносини займають вагоме місце у правових системах різних країн світу. Причиною виникнення цього інституту є рух суб'єктів різних правових систем через державні кордони, а як наслідок – виникнення майнових відносин. Процеси переміщення населення стають щораз частішими, відповідно більшає кількість випадків поселення громадян однієї країни на території іншої. Наслідком масових міграцій є, зокрема, те, що люди залишаються в нових країнах і згодом уже живуть там на постійній основі. Відповідно в них виникають нові зв'язки у суспільних відносинах, зокрема й майнові.

²⁰³ Федіняк Г. С. Міжнародне приватне право (у запитаннях та відповідях): навч. посіб. Київ: Атіка, 2000. С. 234.

Серед майнових відносин одними з найпоширеніших є відносини, що виникають у зв'язку із спадкуванням майна. Так, спадкодавці можуть мати спадкоємців у різних країнах, а можуть і залишати своє спадкове майно в кількох країнах. Прикметно, що до збільшення проблем міжнародного спадкування призводить, зокрема, тенденція до придбання іноземцями нерухомого майна в інших країнах.

Розвиток суспільства зумовив виникнення великої кількості теорій та концепцій щодо спадкового права. Так, Г. Гроцій вважав, що спадкування має відповідати законам природи – природному праву. На відміну від нього, Ш. Монтеск'є стверджував, що природне право не має ніякого стосунку до спадкових законів, що норми спадкового права встановлюються суспільством відповідно до політичних та цивільних законів держав. Гегель зазначав, що в основу спадкового права мають бути покладені моральні засади, які випливають з інтересів родини. Г. В. Ляйбніц доводив тезу про те, що людина має право заповідати своє майно уже тому, що має думку²⁰⁴.

Під спадкуванням варто розуміти правовідносини, які складаються між суб'єктами навколо спадщини. Але ці правовідносини слід розглядати як певний механізм у дії з урахуванням специфіки спадкування, суб'єктів спадкування, об'єктів спадщини, порядку спадкування, тому варто говорити про різні варіанти спадкових правовідносин. Головною метою правового регулювання спадкових правовідносин є визначення перспектив розвитку юридичних відносин, які пережили свого суб'єкта. Сенс спадкового правонаступництва полягає в тому, що від померлого власника його майно переходить до живих спадкоємців²⁰⁵.

Процес вирішення конкретного питання у спадковому правовідношенні, яке ускладнене іноземним елементом, здійснюється в кілька етапів. Передусім потрібно з'ясувати, яка колізійна норма має бути застосована. Завданням колізійної норми є визначення того, до правопорядку якої держави підлягає її застосування у правовідносинах з іноземним елементом. Наступним етапом є пошук відповідної норми матеріального права, яка змогла б розв'язати конкретне питання. У тих випадках, коли фактичний склад спадкових відносин ускладнений іноземним елементом, виникає необхідність визначити право (правапорядок), яке найбільш адекватно може врегулювати виниклі відносини. Колізійні питання спадкування регулює Закон України «Про міжнародне приватне право», метою прийняття якого було

²⁰⁴ Кармаза О. О. *Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. С. 12.

²⁰⁵ Хороша Т. С. Становлення і розвиток колізійного законодавства в галузі спадкування. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 127, ч. II. С. 123.

врегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, – іншими, ніж український. Колізійним спадковим нормам у зазначеному законі присвячено розділ Х «Колізійні норми щодо спадкування»²⁰⁶.

Подібний механізм застосовують і в інших країнах, наприклад, у Великобританії, Франції, США. У країнах, де керуються законом громадянства спадкодавця, таких як Німеччина, Австрія, застосовується диференційований підхід до спадкоємства рухомого і нерухомого майна. Так, у ч. 2 ст. 25 Вступного закону до Німецького цивільного уложення йдеться про можливість вибрати своїм волевиявленням німецьке право щодо нерухомості, що перебуває у Німеччині. У ст. 4 Закону міститься положення, згідно з яким декларований у ст. 25 того ж Закону принцип громадянства взагалі втрачає будь-який сенс. Зокрема, ст. 4 передбачає під поняттям «іноземне право, що підлягає застосуванню» відсилання передусім до колізійного права відповідної держави²⁰⁷.

Недослідженим досі є питання, пов'язане з можливістю укладення певних видів заповітів. Наприклад, якщо заповідач складає заповіт на території іноземної держави, який не відомий праву держави громадянства чи праву держави постійного місця проживання. У цьому випадку постає питання щодо юридичних наслідків цього заповіту. Не менш цікавою є проблема дійсності заповіту, складеного на території іноземної держави. Так, відповідно до ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно²⁰⁸. Основні труднощі, що супроводжують систему розподілу спадкового майна, полягає в тому, що до спадкування застосовуються кілька правопорядків, спільна дія яких складна або навіть неможлива. Система унітарності спадкового майна характеризується складністю та особливостями у фактичному використанні.

²⁰⁶ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 року № 2709-IV (в ред. від 22.08.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 09.04.2019).

²⁰⁷ Хороша Т. С. Становлення і розвиток колізійного законодавства в галузі спадкування. С. 128.

²⁰⁸ Михалків М. О. Особливості колізійного регулювання спадкових відносин в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 150.

Отже, кожна держава по-своєму здійснює правове регулювання спадкових відносин, тому виникають колізії між матеріально-правовими нормами різних держав, а це ускладнює правове регулювання міжнародних спадкових відносин. Вирішення різних спадкових спорів, як правило, породжує майнові відносини, що входять до системи відносин власності однієї держави і взаємодіють із системою власності іншої держави. Спадкування з іноземним елементом не регулюється єдиними універсальними формулами, а навпаки, вкрай диференційоване і нерідко визначається політичними мотивами. Регулювання спадкування нормами національного матеріального права забезпечується багатьма історично сформованими правовими інститутами, які різняться за ступенем детальності регулювання, конкретним складом інститутів та деякими іншими критеріями.

Марія БЛІХАР

доктор юридичних наук

доцент [кафедри конституційного та міжнародного права](#)

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

Анастасія ШПАК

студентка

Навчально-наукового Інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Шлюб – це особлива форма людських взаємин, зумовлена потребою в продовженні роду. Шлюбно-сімейні відносини характерні для всіх держав, але в кожній регулюються по-своєму. У наш час шлюб між громадянами різних країн набуває щораз більшої популярності, а законодавче регулювання цього правового явища – дедалі більш колізійного характеру. Саме тому інститут шлюбу займає важливе місце у сфері міжнародного приватного права. Сімейний кодекс України визначає, що шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану²⁰⁹. Правова доктрина дає іншу дефініцію: шлюб – це вільний,

²⁰⁹ Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III (в ред. від 28.08.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 09.04.2019).

добровільний, рівноправний союз чоловіка та жінки, заснований на початках взаємного кохання та поваги, який укладається з метою створення сім'ї²¹⁰.

Останнім часом і в Україні, і за кордоном набуває популярності шлюбний договір. Для України він не є новизною, адже відомий ще із XVI ст., коли його укладали в усній формі, а вже із XVII ст. – у письмовій. Сучасне національне законодавство зазначає, що шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Цей договір регулює майнові відносини між подружжям, визначає їхні майнові права й обов'язки, але не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми; може визначати правовий режим майна подружжя, порядок користування житлом, право на утримання тощо²¹¹.

У деяких іноземних державах шлюбний договір (контракт) може укладатися і щодо особистих відносин подружжя (Сполучені Штати Америки, Республіка Білорусь)²¹².

Закон України «Про міжнародне приватне право» вказує, що подружжя може обрати для регулювання майнових наслідків шлюбу право особистого закону одного з подружжя або право держави, у якій один з них має звичайне місце перебування, або, стосовно до нерухомого майна, право держави, у якій це майно знаходиться. Це положення застосовується і щодо інституту шлюбного договору²¹³. Предметом шлюбного договору з іноземним елементом, за законодавством України, є майнові права та майно, яке може бути розташоване і на території України, і в інших державах.

У більшості країн світу в основі шлюбних відносин лежить принцип «автономії волі». Але існують норми міжнародного права, які обмежують можливість застосування цього принципу. Згідно з ч. 1 ст. 8 Гаазького протоколу обмежується вибір укладення договорів на користь: одного з учасників аліментних зобов'язань; права місця постійного проживання одного з учасників таких зобов'язань; права, на підставі якого визначається правовий режим спільного майна учасників аліментних зобов'язань; права, що застосовується до

²¹⁰ Каразян К. А. *Шлюбний договір у міжнародному приватному праві*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. С. 12.

²¹¹ Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III.

²¹² Олійник О. С. Майнові відносини подружжя: порівняльно-правовий аспект. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. № 5(55). С. 4.

²¹³ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV (в ред. від 22.08.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 09.04.2019).

розірвання шлюбу або встановлення режиму окремого проживання учасників аліментних зобов'язань²¹⁴.

Правове регулювання шлюбних відносин Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини є подібним до українського з огляду на належність до однієї правової сім'ї – романо-германської. Шлюбний договір може містити положення про майнові відносини подружжя. Процедура та умови укладення договору є конкретними, і будь-яке відхилення від них несе за собою як наслідок визнання договору недійсним. Укладаються шлюбні договори в письмовій формі та підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню²¹⁵.

Для порівняння варто звернутися до законодавства Китайської Народної Республіки, яке не тільки передбачає укладення шлюбного договору, а й регулює це питання спеціальним нормативно-правовим актом – Законом КНР «Про шлюб». За цим законом подружжя може укласти договір, відповідно до якого майно, набуте ними до шлюбу та в період шлюбу, може перебувати в їхній роздільній чи спільній власності. В Австрії застосування шлюбного договору є обов'язковою умовою укладення шлюбу, підлягає нотаріальному посвідченню і є обов'язковим до виконання, якщо всі законодавчі вимоги дотримані.

Законодавство Португалії передбачає певні обмеження щодо укладення шлюбного договору: він не може містити умов щодо спадкування; після його укладення сторони не можуть відмовитися від виконання договору, а умови не можуть бути змінені; строк між моментом укладення договору та укладенням шлюбу не може перевищувати один рік²¹⁶.

Отже, інститут шлюбного договору (контракту) є досить популярним явищем сьогодення. Законодавства різних країн містять свої індивідуальні особливості правового регулювання відповідних відносин, які проявляються в матеріальних і процесуальних умовах укладення шлюбу та шлюбного договору. Особливістю шлюбного договору з іноземним елементом, яка відповідає його міжнародному характеру, є умова про вибір права.

²¹⁴ Філіп'єв А. О. Вибір права та його обмеження в джерелах міжнародного приватного права ЄС та України: порівняльно-правовий аналіз. *Адвокат*. 2012. № 9. С. 25.

²¹⁵ Олійник О. С. Особливості правового регулювання інституту шлюбного договору в Німеччині: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. № 21. С. 52.

²¹⁶ Каразян К. А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук. С. 65.

Ігор ЗАБОКРИЦЬКИЙ

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного та міжнародного права,
Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

СТАНДАРТИ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ У ГАЛУЗІ ВИБОРЧОГО ПРАВА СЕРЕД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Міжнародно-правові стандарти набувають все більшого значення в сучасному світі, в тому числі і для розвитку доктрини конституціоналізму. Поряд із правами людини та верховенством права, значна кількість міжнародних стандартів стосуються **демократії, зокрема питань проведення виборів, референдумів та політичних партій**. Венеціанська Комісія розробила дуже багато документів щодо виборчих систем, виборчого процесу, права на голос (зокрема питань голосування поза межами держави, віддаленого та електронного голосування, участі жінок у виборах, а також питань виборів і національних меншин), референдумів, політичних партій а також спостереження за виборами. Відтак пропонуємо окреслити основні

Центральне місце у цій сфері належить Кодексу належної практики у виборчих справах (керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською Комісією на 52 пленарній сесії) CDL-AD(2002)023rev²¹⁷. Зокрема, в ньому зазначено, що виборчий доробок Європи спирається на такі п'ять засад виборчого права: загальність, рівність, вільність, таємність і безпосередність, крім того вибори мають проводитись регулярно. Далі Кодекс містить положення щодо тлумачення цих принципів, зокрема:

- 1) загального виборчого права, яке означає, що кожна людина має право обирати й бути обраною, а також обмежень певними умовами, зокрема щодо віку, громадянства, цензу осілості, позбавлення права обирати й бути обраним. Також тут містяться стандарти щодо списків виборців і реєстрації кандидатів;
- 2) рівного виборчого права, що означає рівність прав при голосуванні, рівноправність голосів, рівність можливостей, а також питань рівності і національних меншин та рівності і паритету статей;

²¹⁷ Кодекс належної практики у виборчих справах (керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською Комісією на 52 пленарній сесії) CDL-AD(2002)023rev. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2002\)023rev.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2002)023rev.aspx)

- 3) вільного голосування, зокрема свободи виборців формувати свою думку, свободи волевиявлення виборців і боротьби з порушеннями на виборах;
- 4) таємного голосування, а також необхідності здійснювати голосування особисто;
- 5) прямого голосування, зокрема необхідності обрання прямим голосування принаймні членів однієї палати національного законодавчого органу, законодавчої влади рівня нижчого, ніж національний, місцевих рад;
- 6) періодичності виборів, які повинні проводитись регулярно, а строк повноважень членів законодавчих зборів не має перевищувати 5 років.

Кодекс також встановлює умови реалізації цих принципів, зокрема:

- необхідність дотримання основних прав (демократичні вибори неможливі без дотримання прав людини, зокрема свободи слова й преси, свободи пересування по країні, свободи зборів й об'єднання в політичних цілей, зокрема для створення політичних партій);
- рівне регулювання і стабільність виборчого законодавства (наприклад, не можна переглядати основні елементи виборчого закону, зокрема власне виборчу систему, склад виборчих комісій і визначення меж виборчих округів менш як за рік до проведення виборів, або ж їх треба закріпити в конституції чи в акті, що має більш високий рівень, ніж звичайний закон);
- процесуальних гарантій (організація голосування безстороннім органом, спостереження за виборами, існування дієвої системи оскарження).

Таким чином, саме цей Кодекс містить основний масив міжнародних стандартів, що можуть застосовуватись при організації виборчого процесу, оскільки в сучасному світі одним із основних (хоча і не єдиним) засобом ефективного функціонування демократичної системи є проведення чесних виборів, що повинні відповідати багатьом критеріям, які були систематизовані у Кодексі, відображаючи загальновизнані принципи виборчого права та деталізуючи їх розуміння, а також вказуючи на гарантії їх реалізації, оскільки, наприклад, необхідність належного дотримання прав людини в певній державі чи на певній території є важливою умовою, без яких формально демократичні вибори можуть перетворитись на фейковий інструмент легітимації недемократичних за своєю сутністю політичних сил або рішень.

До інших основних документів в галузі виборчого права слід віднести:

- доповідь про виборчі системи: Огляд можливих розв'язків та критерії вибору CDL-AD(2004)003²¹⁸;
- доповідь про скасування обмежень права голосу на загальних виборах CDL-AD(2005)012²¹⁹;
- доповідь про виборче законодавство та виборчу адміністрацію в Європі CDL-AD(2006)018²²⁰;
- керівні принципи щодо міжнародно визнаного статусу спостерігачів на виборах CDL-AD(2009)059²²¹ та інші.

Як бачимо, предметом аналізу Венеціанською Комісією стали в тому числі різноманітні виборчі системи, а також питання виборчого законодавства та виборчої адміністрації. Так, наприклад, предметом доповіді про виборчі системи: Огляд можливих розв'язків та критерії вибору CDL-AD(2004)003 стали такі питання, як виборчі округи, методи голосування, кількість «раундів» голосування (в один або два етапи), підрахунку голосів та розподілу місць. Венеціанська Комісія також розробила критерії для вибору певної виборчої системи, проаналізувавши основні функції виборчої системи, історичні моделі для функціонування виборчих систем, переваги та недоліки гібридних систем, а також певні міркування щодо специфічної ситуації в демократіях, що розвиваються.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що Венеціанська Комісія ґрунтовно дослідила та розробила стандарти у сфері виборчого права, що можуть бути основою як для теоретичного осмислення міжнародно-правових стандартів конституціоналізму, так і інструментом, що допоможуть на практиці реалізувати ту чи іншу виборчу реформу, адаптувати законодавство окремо взятої держави до кращих світових стандартів.

²¹⁸ Доповідь Венеціанської комісії про виборчі системи: огляд можливих розв'язків та критерії вибору CDL-AD(2004)003. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2004\)003.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2004)003.aspx)

²¹⁹ Доповідь Венеціанської комісії про скасування обмежень права голосу на загальних виборах CDL-AD(2005)012. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2005\)012.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)012.aspx)

²²⁰ Доповідь Венеціанської комісії про виборче законодавство та виборчу адміністрацію в Європі CDL-AD(2006)018. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2006\)018.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2006)018.aspx)

²²¹ Керівні принципи Венеціанської комісії щодо міжнародно визнаного статусу спостерігачів на виборах CDL-AD(2009)059. URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD\(2009\)059-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD(2009)059-e.pdf)

Ярина ГРАБЧУК

кандидат юридичних наук

*асистент кафедри конституційного та міжнародного права,
Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Іванна ЩЕРБАЙ

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день, у міжнародних відносинах важливе місце займають інтеграційні утворення. Майже кожна держава бере участь у хоча б в одному чи навіть в декількох таких утвореннях. Більше того, в сучасних умовах глобалізаційних процесів, жодна держава не може цілковито залишатись осторонь інтеграційних об'єднань. Україна в цьому контексті, також не виняток.

Після набуття нашою державою незалежності, поступово сформувався основний вектор її подальшого розвитку, яким є інтеграція до Європейського Співтовариства. Така ідея стала свідомим та природним стратегічним вибором українського народу, підтвердженням великою кількістю випробувань.

Євроінтеграція сьогодні – це цивілізаційний вибір народу України, одна з основних вимог Революції гідності. В спектрі зовнішньополітичних напрямків України вона посідає основне місце. Для нашої держави, європейська інтеграція – це шлях до модернізації економіки, вирішення проблеми технологічної відсталості, залучення іноземних інвесторів і запровадження новітніх технологій, створення робочих місць, збільшення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світову торгівлю, перш за все на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи, Україна зорієнтована на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Стрижнем внутрішніх реформ для України стала Угода про асоціацію з ЄС, котра набула чинності у 2017 р. Зараз Україна намагається рухатися в напрямку до ЄС. Однак, низка дестабілізуючих факторів з якими зіткнулась наша молода країна певною мірою уповільнюють цей процес. З однієї сторони, існує безліч внутрішніх проблем, які є причиною гальмування проєвропейських реформ.

Надзвичайно небезпечним викликом для України також став супротив Російської Федерації, котра в свою чергу усіляко намагається зупинити і ліквідувати інтеграцію України в ЄС, яскравим прикладом чого свідчить анексія Криму та війна на Донбасі. З іншого боку, і ЄС сьогодні перебуває на етапі доволі складних трансформацій, у пошуках нової оптимальної моделі розвитку.

Відносини України з ЄС та євроінтеграційний курс України на етапі сучасного розвитку це одна з найбільш актуальних тем. Проблеми співпраці України з ЄС та інтеграції знайшли відображення у наукових працях таких вітчизняних авторів, як Даниленко Л.І., Єрмолаєв А., Машталір Х., Міхель Д.О., Юрчик І.Б., Якименко Ю. та ін.

Відносини Європейського Союзу із сусідам ґрунтуються на взаємній повазі до спільних цінностей, а саме: демократії, дотримання прав людини, верховенства закону, належного управління, принципів соціально орієнтованої ринкової економіки і стійкого розвитку. Рух у напрямку європейської інтеграції для України – це спосіб ефективного включення її в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасній світовій системі; більш інтенсивне включення її у міжнародну співпрацю щодо врегулювання конфліктів та протидії новітнім загрозам міжнародній безпеці. Перспектива розвитку євроінтеграційних процесів в Україні безпосередньо пов'язана з визначенням місця та ролі України у світі. Для реалізації курсу на євроінтеграцію з перспективою вступу до ЄС і належністю в демократичному світі, важливо здійснювати практичні заходи, які спрямовані на створення надійної і стабільної основи для поступової інтеграції України до Євросоюзу як рівноправного і конкурентоспроможного члена. В іншому випадку Україна може перетворитися на буферну зону з усіма наслідками маргінального стану країни, геополітичний фронтір між Європою та Росією. Особливості геополітичного положення України зумовили необхідність підтримувати збалансовані відносини з країнами по всьому зовнішньополітичному периметру. Водночас особливість української геополітичної стратегії зумовила необхідність домінування саме європейського геополітичного вектору як найважливішого засобу для докорінної внутрішньої трансформації українського суспільства²²².

Однак, євроінтеграція є не просто взаємовигідним співробітництвом, а слугує ефективною зовнішньою політикою держави в цілому. Вона передбачає суттєві внутрішні перетворення в країні відповідно до стандартів, які прийняті інтеграційною

²²² Даниленко Л. І. *Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України*: навч.-метод. матеріали Київ: НАДУ, 2013. С. 56-59.

спільнотою. Для вступу до Євросоюзу, країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям, серед яких головними є: дотримання демократичних принципів прав людини; верховенство закону; наявність конкурентоспроможної ринкової економіки, яка здатна конкурувати на внутрішньому ринку ЄС; визнання загальних правил і стандартів ЄС; прийняття встановленого комплексу інституційних і юридичних норм євроінтеграції.

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. перед Україною постало першочергове завдання – спрямувати власні зусилля на низку досить складних перетворень внутрішньо-політичного характеру. З'явилася необхідність імплементації великої кількості європейських нормативних актів, що стосуються функціонування державного сектору. Для швидкої реалізації цього завдання необхідна налагоджена робота конкретного відомства, без будь-якого відтермінування та перекладання повноважень на інші структурні підрозділи²²³

Слід підкреслити, що з 2014р. спостерігається тенденція зростання європейських симпатій в суспільстві. В грудні 2017р. вже майже 60% українських громадян підтримували вступ України до ЄС. Однак, говорячи про нинішній рівень і характер проєвропейських симпатій українського суспільства слід відмітити якісно новий характер мотивації – громадяни, з одного боку, вже більш реально усвідомлюють складнощі і тривалість євроінтеграції, а з іншого усвідомлюють природність для України саме європейського шляху, у тому числі як засобу збереження національної державності у протистоянні агресивному російському впливу²²⁴.

Серед безперечних позитивів у відносинах України – ЄС можна назвати: запровадження Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України, яке набуло чинності з 11.06.2017 року; набуття з 01.09.2017 року чинності Угоди про Асоціацію з Україною; розширення торгівельних преференцій для України, що стосуються збільшення квот на експорт продукції українського АПК і зниження мит на промислову продукцію. Всупереч дії численних несприятливих чинників, які стримують процес євроінтеграції, Україна поступово скорочує свій відрив з Європою і поєднується до загальноєвропейського процесу. Найсерйозніші реформи за свою історію, Україна провадить на фоні анексії Криму та стримуючи

²²³ Машталір Х. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 163-166

²²⁴ *Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 році*. URL: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>

агресію на Донбасі. Україна має юридичне право на членство у ЄС. Для неї важливо дотримуватися Копенгагенських критеріїв, а тому потрібно, насамперед, забезпечити стабільність інституційних структур, гарантувати демократію, верховенство законів. Однак, на сьогодні, влада не здійснює швидких реформ, у країні спалахують корупційні скандали і усе це відбувається на фоні агресії на Донбасі та тиску Росії з метою дестабілізації ситуації в Україні²²⁵.

Успішність євроінтеграційної політики полягає не в заявах про європейський вибір, а в дотриманні принципів та слідуванню цілям цієї політики²²⁶. Першочерговою задачею для України є повне виконання Угоди про асоціацію. За підсумками виконання завдань, запланованих на 2018 рік, Угода була виконана на 52%. Поступово виконуються завдання Угоди, які були не виконані в попередні роки. Як наслідок, сумарний результат виконання Угоди суттєво зростає.²²⁷

Стримана позиція Європейського Союзу щодо розширення на фоні нових системних викликів і проблем, перед якими постала Європа, вплинула на ситуацію у якій опинилася Україна.

Виклики, які постали перед Євросоюзом, потребують від нього більшої зосередженості на внутрішніх реформах та вирішенні власних безпекових загроз²²⁸. Інтенсифікація євроінтеграції України співпала із безпрецедентним заглибленням ЄС у внутрішні проблеми та протиріччя: фінансові проблеми єврозони, міграційна криза, безпекові виклики на схід та південь від ЄС, Brexit, питання демократичності процесів прийняття рішень в ЄС та проблеми звичайних громадян Союзу, нездатність політичного керівництва ЄС надати «прості і ефективні» рішення подолання кризи та інші.

Вступ України до ЄС – це питання перспективи, котре значною залежить від низки факторів, як від ефективності та правильності внутрішніх реформ, так і від трансформаційних процесів які відбуваються в ЄС. Таким чином, у найближчі роки Україну на євроінтеграційному шляху чекає наполеглива, повсякденна, кропітка робота з імплементації Угоди про асоціацію, яка рухає нашу державу на шляху до ЄС. Проте, і що найважливіше, на сьогоднішній день є всі

²²⁵ Машталір Х. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 163-166

²²⁶ Міхель Д.О. Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні. *Наукові праці. Політологія*. 2010. Випуск 137. Том 149. С. 153-157.

²²⁷ *Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 році*. URL: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>

²²⁸ Якименко Ю. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян. 2018. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>

підстави стверджувати, що Україна вже пройшла етап вибору між європейським і євразійським векторами свого розвитку.

Протягом наступних декількох років в ЄС можуть статися суттєві зміни, котрі матимуть важливий вплив на його відносини з країнами партнерами. Такі зміни відкриватимуть додаткові можливості для України, однак, при цьому, створюватимуть і певні перешкоди. Умови, що створюються навколо України та сили, які приходять до влади в Європі, можуть викликати значну турбулентність. Відбуватиметься великий тиск на європейський вибір України а тому Україні потрібно докладати значних зусиль, щоб вистояти. Але беззаперечним залишається факт свідомого вибору українського суспільства, євроінтеграція – шлях України в майбутнє.

СТУДЕНТСЬКЕ БРАТСТВО

Ярина БАБІЙ

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Сірант М. М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права, Навчально-наукового Інституту права та психології, Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Реалії сьогодення вимагають все більшого обговорення питання євроінтеграції в Україні. Для реалізації євроінтеграційних прагнень необхідно чітко визначити дії з цього напрямку як у країні, так і за її межами, також необхідне глибоке розуміння всіх питань, що її стосуються. Насамперед слід зазначити, що Україна потребує ефективного проведення низки реформ, а також введення нових правових інститутів для швидкого розвитку та функціонування держави.

Як відомо, за останні роки в Україні відбулося декілька визначних подій для зближення її з ЄС, а саме: початок дії Зони вільної торгівлі, ухвалення безвізового режиму для України, набуття чинності Угоди про асоціацію та інші вагомі події в діалозі Україна-ЄС. Проте в Україні панує низький розвиток правової культури, систематично порушуються права та законні інтереси людей, виникає безліч невирішених проблем. Тому, здійснення зазначених вище подій ще не свідчить про те, що Україна може вільно увійти до ЄС.

Доцільно виділити такі основні проблеми, що перешкоджають розвитку євроінтеграції в Україні. Насамперед, це проблема корупції з боку можновладців. Згідно із результатами опитування, яке було проведене в 2015 році, більшість європейських країн вважають, що корупція – це головна перешкода для України на шляху до Європейського Союзу. Україна має побороти корупцію і бідність, а також позбутися олігархів – саме ці три умови, на їхню думку, є найголовнішими, коли мова заходить про приєднання України до Євросоюзу у майбутньому. Для подолання цієї проблеми необхідне проведення справедливих та чесних виборів, а також залучення всіх громадян до реалізації свого права голосу. До цього ж методу входить і

децентралізація влади, коли органи державної влади передають більшість повноважень, управлінських функцій органам місцевого самоврядування. Тоді багато корупційних схем і «відкатів» зникають самі собою. Також повинен існувати міцний антикорупційний апарат та прозорість майна влади. На даний час більшість міжнародних конференцій, учасником яких з одного боку виступає Україна, обговорюють питання саме щодо реального та належного виконання покладених на Національне антикорупційне бюро України обов'язків. Адже, сьогодні за справами, які розслідує НАБУ, всього дві особи перебуває за ґратами. І це далеко не чиновники першого ешелону. Такий результат дає підстави критикам НАБУ казати, що на бюро витрачають занадто багато грошей, та воно неефективне. У НАБУ ж проблему бачать в судовій системі. Тож варто було б надати НАБУ весь арсенал повноважень і механізмів для роботи та завершити будівництво вертикалі антикорупційних органів в країні, створивши спеціалізований суд. Щодо доходів, то вони повинні декларуватися від голови сільської ради і до президента на початку і в кінці року. Антикорупційний апарат повинен рівняти задекларовані доходи із реальними²²⁹.

проблемою є гармонізація законодавства. Можемо констатувати той факт, що в національному законодавстві існує велика кількість юридичних колізій. На думку М. І. Матузова юридичні колізії можна поділити на певні групи:

- 1) колізії між нормативними актами або окремими правовими нормами;
- 2) колізії у правотворчості (безсистемність, дублювання, прогалини у праві, видання взаємовиключних норм, логічна недосконалість правових конструкцій);
- 3) колізії у правозастосуванні (безладдя у практиці реалізації одних і тих самих правових розпоряджень, неузгодженість управлінських дій) та ін.²³⁰

Ще одним важливим аспектом є відповідність правових норм Конституції та Законам України, відсутність суперечності між цими нормами. Не рідко суб'єкти правотворення втручаються у сферу компетенції інших суб'єктів, ігнорують правила законодавчої техніки, порушують процедуру прийняття нормативно-правових актів. Закони, які приймає Верховна Рада України, не завжди відповідають інтересам суспільного життя. Часто посадові особи самі порушують закон, при

²²⁹ 3 роки НАБУ: які головні успіхи та провали (URL: <https://ranok.ictv.ua/ua/videos/3-roki-nabu-yaki-golovni-uspihi-i-provali/>)

²³⁰ Матузов Н. И. Коллизия в праве: причины, виды и способы разрешения // *Правоведение*. 2000. № 5. С. 225-245.

цьому не несуть за вчинені злочини кримінальну відповідальність. Це й призводить до виникнення колізій у праві.

Сидоренко О. О. у своїй роботі простежила особливості зближення національного законодавства із законодавством європейських держав на прикладі процесуальних норм: «Амстердамський договір, що вступив в силу 01.05.1999 р., поклав початок широкій розробці та обговоренню пропозицій щодо створення схожих, удосконалених, але в той же час спрощених національних процесуальних норм. Ставиться навіть питання про формування міжнародного процесуального права. Процес кодифікації норм процесуального права держав – членів ЄС стикається на шляху реформування з певними перешкодами: форми здійснення правосуддя в кожній країні мають особливості, свої національні традиції, які для громадян інших країн становить значні труднощі. У цьому криється також необхідність зближення національних правових систем, у тому числі тих, що належать до різних сімей права»²³¹.

Однією з проблем є відсутність спроможності взяти на себе в повному обсязі зобов'язання, пов'язані з членством у ЄС.

Посол Європейського Союзу в Україні (2008-2012) Жозе Мануель Пінту Тейшейра вважав, що ще не можна говорити про вступ до ЄС, зокрема, він зазначав, що зараз Україна не відповідає тому, що ми вважаємо мінімальними умовами для обговорення питання членства»²³². Серед колишніх комуністичних країн Словаччина є прикладом країни, чий досвід може бути особливо цікавим для України. Після падіння комуністичного режиму у Словаччині сталися такі зміни, а саме: реформа державного управління, яка є, безперечно, історією успіху; реформа судової системи, яка частіше сприймається як поразка; антикорупційна політика, яка розглядалася як комбінація перемог та поразок, вирішення проблем подолання спадщини тоталітарного режиму.

Найбільш вагомим є питання щодо збройного конфлікту України з Росією, що триває уже понад чотири роки. Агресія, тиск та всебічне перешкоджання з боку Росії будуть головним зовнішнім викликом для європейського курсу України. Цю думку поділяють всі опитані експерти. Серед основних зовнішніх перешкод експерти також називають внутрішні проблеми самого ЄС, протидію або вичікувальну

²³¹ Сидоренко О. О. Процесуальні норми права в різних правових сім'ях (на прикладі континентальної та англосаксонської правових сімей) // *Теорія і практика правознавства* : електр. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». 2013. Вип. 2. (URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/4_1.pdf)

²³² Україна не відповідає умовам ЄС – посол (URL: http://zik.ua/news/2011/02/10/ukraina_ne_vidpovidaie_umovam_yes_posol_271715)

позицію з боку деяких членів ЄС, що не хочуть розривати свої зв'язки з Росією, а також відсутність єдиної позиції в Євросоюзі щодо європейської перспективи України і розширення ЄС загалом.

Отже, підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що Україна все ж таки має шанс на вступ до ЄС, але для цього необхідно розв'язати низку нагальних проблем та провести певні реформи для ефективного функціонування та прогресивного розвитку держави. Всі проблеми можуть бути вирішені при рішучих та цілеспрямованих діях як влади так і народу.

Надія БУЛГАКОВА

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ІНСТИТУТ ОКРЕМОЇ ДУМКИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Інститут окремої думки судді, який зокрема застосовується в усіх видах судочинства, передбачений і у діяльності Конституційного Суду України. Він закріплений як у міжнародних нормативно правових актах, що були ратифіковані Верховною Радою Україною (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод) так і у чинному національному законодавстві (Закон України «Про Конституційний Суд України»). Однак, правове регулювання щодо цього права судді містить лише кілька статей, і звідси виникає низка питань та спірних моментів, які потребують узгодження.

Варто зазначити, що навіть враховуючи те, що Закон України «Про Конституційний Суд України» у статті 93 містить норму, що закріплює за суддею право на окрему думку: «Суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження, може викласти окрему думку в строки, встановлені Регламентом

КСУ»²³³, законодавець не дає чіткого визначення поняття «окрема думка судді».

Натомість у юридичній літературі існують різні підходи до тлумачення даного терміну. На думку деяких науковців, окрема думка судді – це його ставлення до юридичного питання, яке стало предметом, справи, що розглядається судом, і така його позиція є відмінною від тої, що мітиться в акті Конституційного Суду України.

Хтось з правознавців розуміє під цим поняттям процесуально-правову форму вираження суддею відмінної думки щодо змісту винесеного КСУ рішення²³⁴. Дехто з вчених взагалі наполягає на тому, що окрема думка судді – це виключно його особиста справа і не потребує правового закріплення, а також не має імперативного значення і не може породжувати юридичні наслідки, а відтак не є джерелом права²³⁵.

На нашу думку, даний інститут дає можливість забезпечити певні гарантії функціональної незалежності судді КСУ, яка безпосередньо впливає на його правовий статус. Звернемо увагу й на те, що окрема думка судді Конституційного Суду в залежності від характеру справ, що розглядаються цим судом, може вказувати на матеріальні норми, які були неналежно досліджені судом, або містити пояснення ухваленого рішення, так і може бути політично забарвлена всупереч правовим приписам.

Постановою Конституційного Суду України «Про Регламент Конституційного Суду України» (параграф 74) зазначено, що суддя викладає окрему думку у письмовій формі, що додається до відповідного акту суду і публікується разом з цим актом в офіційних виданнях України²³⁶. А відтак, можемо вважати, що законодавець наділяє окрему думку судді статусом важливої та необхідної складової судового рішення, хоча й прямо не зазначає якої частини рішення суду стосується окрема думка.

Загалом самі судді Конституційного Суду висловлюють різні думки щодо доцільності існування такого інституту в національному судочинстві:

«Окрема думка... виступає як інструмент діалогу з правовим середовищем, суспільством. Вона дає можливість показати особливості

²³³ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

²³⁴ Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2011. № 4-5. С. 131-139.

²³⁵ Шевчук І. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2013. Випуск 23. Ч. I. Т. 1. С. 160-163.

²³⁶ Про Регламент Конституційного Суду України : Постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18>.

обставин розгляду справи, які не можна побачити в самому рішенні», – суддя КСУ Микола Мельник²³⁷.

«Окремі думки доповнюють рішення КСУ, збагачують їх зміст... Але неприпустимою є ситуація, коли окремі думки носять гострий політичний характер, що не має жодного стосунку до юриспруденції, або схожі на заяву до прокуратури про скоєння злочину», – Голова КСУ Станіслав Шевчук²³⁸. Реалізацію права на окрему думку можна вважати правовою формою статусу судді Конституційного Суду України, котра сприяє зростанню рівня його професіоналізму та відповідальності. Усе це досягається шляхом законодавчого закріплення права окремої думки судді та можливістю її опублікування²³⁹.

Але на практиці Конституційного Суду це юридичне право судді буває неодноразово порушено. Не опублікування окремих думок судді трапляються і сьогодні. Так, в червні 2018 року в газеті «Голос України» був опублікований Висновок Конституційного Суду України, що стосувався проекту закону про скасування депутатської недоторканності без окремих думок трьох суддів. Наявність таких порушень свідчить про проблемні аспекти в організаційній роботі Конституційного Суду та про нехтування законним правом суддів суду. Посягання на їхню незалежність, що має діяти у двох вимірах «зовнішньому» та «функціональному». І саме «внутрішня» незалежність окремого судді від наказів керівництва КСУ, обмеження чи ігнорування прав судді²⁴⁰.

Але поряд з недоліками цього інституту, він має і безумовні переваги:

- інститут окремої думки судді вказує на формування у державі сучасного демократичного суспільства, де для прийняття рішення вже не потрібно так званого «одностайного голосу суду»;
- така окрема думка вона викликає в суспільства більше довіри ніж рішення, прийняте судом колегіально «за закритими дверима»;
- висловлення окремої думки судді щодо судового рішення допомагає покращити його якість, сприяє тому, що автор

²³⁷ Окрема думка судді – що за процесуальний феномен? URL: <https://radako.com.ua/news/okrema-dumka-suddi-shcho-za-procesualniy-fenomen>.

²³⁸ Іллюк Ф. Окрема думка судді КСУ: законне право чи підстава для відповідальності? *Юридичний вісник України*. 2018. Випуск № 42-43. С. 4-5.

²³⁹ Намясенко О. К. Характеристика поняття окремої думки судді Конституційного Суду України. *Держава і право*. Київ, 2007. Вип. 37. С. 182-187.

²⁴⁰ Іллюк Ф. Окрема думка судді КСУ: законне право чи підстава для відповідальності? *Юридичний вісник України*. 2018. Випуск № 42-43. С. 4-5.

судового рішення більш прискіпливо перевіряє зміст, краще доопрацьовує аргументацію;

- якщо така окрема думка судді оприлюднюється, то вона дає змогу окреслити усі позиції щодо прийнятого рішення, тобто побачити не тільки позицію більшості, але й відміну думку²⁴¹.

У висновку варто сказати, що загалом інститут окремої думки прийнято вважати гарантією незалежного та неупередженого розгляду справ. Окрема думка – це публічне виголошення суддею Конституційного Суду власних позицій, які стосуються правової сфери, по відношенню до справ, в ухваленні рішень яких він брав участь. Сьогодні в Україні окрема думка судді Конституційного Суду України виносить ним від власного імені, може стосуватися незгоди як з цілим рішенням суду, так і з його частиною, а також може бути використана для вказівки на необхідність певних доповнень до акту. На нашу думку, цей інститут потребує подальшого нормативного врегулювання та забезпечення його правомірного використання як з боку держави, так і самими суддями Конституційного Суду України.

Діана ВІЗНЯК

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Сірант М. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права, Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ВИКОНАННЯ УГОДИ ЄС – ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Усі процеси, які відбуваються у суспільстві проходять певні етапи розвитку. Аналізуючи свій шлях суспільство вчиться будувати плани на майбутнє. Частина планів залишається нездійсненими, а от інша, успішно втілюється в життя. Аналогічне можна сказати і про процес виконання Україною Угоди Європейського Союзу про Захист прав споживачів, що й підкреслює актуальність даної тематики.

²⁴¹ Шевчук І. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2013. Випуск 23. Ч. І. Т. 1. С. 160–163.

Новий етап співробітництва між Україною та Європейським Союзом розпочався з набуттям чинності 1 вересня 2017 року Угоди про асоціацію. У зв'язку з цим виникла необхідність адаптувати національне законодавство до стандартів ЄС у різних сферах. Відповідно до ст. 415 Глави 20 «Захист прав споживачів» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію: сторони співпрацюють з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів. Стаття 417 вказує на те, що Україна поступово наближає своє законодавство до *acquis* ЄС відповідно до Додатка XXXIX до цієї Угоди, при цьому уникаючи створення бар'єрів у торгівлі²⁴².

Відповідно очікують такі результати співробітництва, як більш жорсткі вимоги щодо захисту прав споживачів для компаній на вітчизняному ринку, що сприяє витісненню з ринку недобросовісних конкурентів; активізація створення незалежних громадських організацій споживачів; гармонізація законодавства в сфері захисту прав споживачів; співпраця щодо систем нагляду за виконанням норм захисту прав споживачів; підвищення ефективності дотримання законодавчих норм в Україні; підвищення рівня освіти та поінформованості населення щодо споживчих прав та механізмів їхнього захисту і т. д.²⁴³

Повертаючись до питання про адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС слід зазначити, що було схвалено Концепцію державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року, яка затверджена Розпорядженням КМУ від 29 березня 2017 року. Метою цієї Концепції є створення та впровадження ефективної системи захисту прав споживачів в Україні на засадах ЄС з урахуванням кращих практик країн ЄС²⁴⁴. Серед основних завдань Концепції виділяють наступні: повна гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС; сприяння розвитку системи незалежних досліджень якості та безпеки товарів, робіт і послуг на споживчому ринку; підвищення ефективності системи захисту споживачів від небезпечної продукції, що може завдати шкоду життю, здоров'ю, майну споживачів, навколишньому природньому середовищу. Також передбачається, що реалізація Концепції

²⁴² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 № [984_011](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011). Дата звернення: 29.10.2018. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

²⁴³ Захист прав споживачів. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.org/yevrointehratsiia/zakhyst-prav-spozhyvachiv>

²⁴⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року» [Електронний ресурс] // від 29 березня 2017 р. № 217-р. Дата звернення: 29.10.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/217-2017-%D1%80>

підвищить рівень превентивного захисту прав споживачів для недопущення та/або зменшення кількості порушень їх прав, підвищить рівень просвіти та поінформованості громадян щодо їх споживчих прав та механізмів їх захисту, усуне з ринку недобросовісних підприємців тощо²⁴⁵.

Вагомим кроком у процесі виконання Угоди ЄС було затвердження Розпорядженням КМУ від 27 грудня 2017 року Плану заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року. Також було ухвалено низку нормативно-законодавчих актів для впровадження базових принципів європейської системи безпечності харчових продуктів до національного законодавства: нова редакція Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань ідентифікації та реєстрації тварин»; Закон України «Про споживче кредитування»; Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів». Розпочато запровадження основного принципу законодавства ЄС у сфері захисту споживачів – контролю безпечності продукції «від лану до столу», та передбачено обов'язкове впровадження операторами ринку міжнародної системи контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів – Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР)²⁴⁶.

З однієї сторони, той факт, що в Україні за всі роки незалежності держави не було створено документу «Державна політика у сфері захисту прав споживачів» на відміну від практик Євросоюзу та багатьох інших економічно розвинених країн світу вказує на те, що виконавча влада не приділяла достатньо уваги до вимог самих споживачів. Однак, з іншої сторони, певні задекларовані зміни на шляху євроінтеграції у XXI столітті таки помітні. Завдяки участі громадськості, це питання отримало певні позитивні зрушення через розробку проекту Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період 2017-2020 роки, а також через затвердження Плану заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року.

²⁴⁵ Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249869713>

²⁴⁶ Верховна рада проголосувала за запровадження системи НАССР. *Європейська правда*. 23.07.2014 (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/07/23/7024396/>)

Реформа системи захисту прав споживачів в Україні має відбуватися відкрито та прозоро для суспільства. Потрібно зберігати баланс інтересів сторін при формуванні відносин «держава-бізнес-споживач». Цей баланс відіграє роль важливого принципу розвитку ринкової економіки. Метою споживчої політики ЄС визначено стабільний розвиток внутрішнього ринку ЄС та поточний вплив Європейської Комісії на повсякденне життя громадян ЄС, який забезпечується через зміну акценту з можливостей виробників на потреби споживачів, що є принциповим підходом²⁴⁷.

Отже, захист прав споживачів є не лише необхідним пунктом у законодавстві України, а й важливим чинником формування в громадян позитивного ставлення до Європейського Союзу. Всі зміни та перетворення в законодавстві повинні переслідувати єдину мету – задовольняти потреби споживачів, підвищити впевненість споживачів у їх законних правах, а також забезпечити ефективний механізм реалізації цих прав. Потрібно створювати і впроваджувати сучасну систему захисту прав споживачів з урахуванням найкращих практик країн ЄС, а також потрібно пришвидшити темпи адаптації національного законодавства до вимог ЄС.

Павло ГОРБАЧ

студент

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ромців О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Хоч конституціоналізм отримав значний поштовх для розвитку у XVIII столітті, його витоки простежуються ще з античних часів, а сам

²⁴⁷ Наталія Бородачова: *Що несе споживачам реформа системи захисту прав споживачів?* URL: <http://eap-csf.org.ua/nataliya-borodachova-reforma-sistemi-zahistu-prav-spozhhivachiv-shho-nese-spozhhivacham/>

термін «конституціоналізм» етимологічно походить від латинського слова «constitution» (встановлення, устрій)²⁴⁸.

Протягом віків різні державні утворення Європи видавали різноманітні акти, які так чи інакше містили у собі конституційні норми та принципи. До таких актів належать: «Салічна правда», «Аламанська правда», «Баварська правда», «Руська правда», а також різноманітні статuti (хартії) французьких, італійських, німецьких міст. Але найбільш наближеним законодавчим актом, початкового періоду розвитку конституціоналізму, до сучасного уявлення про конституційні акти є Велика Хартія Вольностей 1215 року. Вона посідала особливе місце у розвитку англійської правової думки та істотно вплинула на становлення концептуальних ідей щодо конституціоналізму. Хартія за своїм змістом була документом конституційного характеру. У ній одержала закріплення така ідея конституціоналізму, як права, свободи людей, самостійність міст, їх право «мати всі древні вольності та вільні свої звичаї». Важливим є те, що в Хартії закріплювалася система гарантій прав особи, зокрема, у статті 39 встановлювалося, що «жодна вільна людина не буде заарештована, або ув'язнена, або позбавлена власності, або якимось чином знедолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї інакше, як за законним вироком рівних їй (її перів) і за законом країни». Ці положення історики та правознавці оцінюють як уперше закріплені в праві гарантії недоторканності особи. Як принци рівноправності можна розглядати положення статті 40, в якій ідеться, що «нікому не будемо продавати права і справедливості, нікому не будемо відмовляти в них або уповільнювати їх»²⁴⁹.

З кінця XVIII століття поняття «конституціоналізм» вкорінилось у правову науку. У першу чергу це пов'язано з революційними подіями, які відбувались у Європі та Північній Америці²⁵⁰. Період буржуазних революцій кінця XVIII століття є тим переломним моментом, з якого, по суті, починається історія конституціоналізму. У цей історичний період з'являються перші конституції у сучасному їх розумінні (США 1787 р., Франції 1791 р., Польщі 1791 р.), як основні закони держав і суспільства. Документи конституційного характеру, прийняті у цей історичний час, становлять науково-практичну цінність у контексті формування парадигм конституціоналізму²⁵¹.

²⁴⁸ Крусян А.Р. *Сучасний український конституціоналізм* : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. С. 10.

²⁴⁹ Крусян А.Р. *Сучасний український конституціоналізм* : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. С. 16-19.

²⁵⁰ Бориславська О.М. *Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз*: монографія. Харків : Право, 2018. С. 6.

²⁵¹ Крусян А.Р. *Сучасний український конституціоналізм* : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2010. С. 34.

Конституція Польщі здійснювала поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову. Законодавча влада належала двопалатному парламенту, виконавча – королівській раді, на чолі з королем. Конституція Франції ґрунтувалася на засадах європейського Просвітництва XVIII століття й була тісно пов'язана з моделлю американської Конституції 1787 року. Конституція встановлювала конституційну монархію як форму державного правління, законодавча влада належала парламенту, а виконавча – королю (наділявся правом тимчасового вето) й міністрам, які призначалися і були підзвітні королю. У Франції конституціоналізм виник на противагу феодальному ладу, який не хотів поступатись керівництвом державою новоутвореним політичним рухам (якобінці, жирондисти), які виступали представниками певної частини населення Франції. Імперська конституція Бісмарка – конституція Німецької імперії, що діяла з 1871 року, посилювала, визначала межі повноважень короля Пруссії та рейхсканцлера, а також встановлювала діяльність бундесрату – представницького органу держав, які входили до складу імперії²⁵².

Загалом європейський конституціоналізм використовували як спосіб протидії свавілля влади, як засіб обмеження і конкретизації прав та обов'язків представників державної і місцевої влади, а також для вибудовування чіткої вертикалі влади.

Конституція США 1787 року першою в світі вивела свободу совісті, думки, слова й преси за межі контролюваного державою простору. Конституція і прийняті до неї поправки заборонили керівництву держави і штатів на пряму втручатися в особисте життя особи. Водночас американський конституціоналізм захищає громадян контролюючи сферу урядового примусу. З точки зору Конституції США, держава не повинна обмежувати свободу народу, ринок і приватну власність, адже по суті з порушення цих свобод Британською імперією розпочалась Американська Революція, коли метрополія здійснювала регулювання економічними та ринковими відносинами не зважаючи на інтереси місцевого населення. Конституціоналізм США забороняє державі радикально втручатися в діяльність ринкових механізмів. Для досягнення цієї мети функціонує механізм конституційно-правових гарантій, які запобігають авторитаризму та бюрократичному свавілля, а саме: верховенство права, механізм

²⁵² Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. С. 25-31.

стримувань і противаг, гарантії самоврядування, розділення влад, автономний простір невідчужуваних прав і свобод індивіда²⁵³.

Конституція США задля здійснення контролю над органами державної та місцевої влади здійснює її поділ для забезпечення стримування однією владою іншої - горизонтальний (законодавчу, виконавчу і судову) та вертикальний (федеральний рівень та уряди штатів). Кожна з горизонтальних гілок влади мала конституційно закріплені способи протистояти іншій гілці влади. Так, конгрес як законодавчий орган одержав право відхилити будь-які законопроекти президента. Сенат може відхилити будь-яку кандидатуру, запропоновану президентом для обіймання державної посади. Конгрес може притягнути президента до відповідальності в порядку імпічменту та звільнити його з посади. Президент має на конгрес такий засіб впливу як відкладальне (відносне) вето. Президент призначає суддів до Верховного Суду за згодою сенату, для цього запропоновані ним кандидатури повинні дістати схвалення двома третинами голосів у сенаті. Федеральні судді могли бути звільнені з посади відповідно до процедури імпічменту ініційованою конгресом²⁵⁴.

Американський конституціоналізм скасовував станові привілеї, надавав рівні можливості всім громадянам як у політичній так і в інших сферах життя держави. Звичайно до сьогоднішнього, сучасного вигляду він пройшов довгий шлях розвитку, адже навіть перші редакції Конституції США не можна назвати повністю демократичними і справедливими за теперішніми мірками. Наприклад, через те, що встановлювалась доволі обмежена кількість осіб які могли б брати участь у виборах, це відбувалось через встановлені на той час майновий ценз або відмову у праві голосу жінкам. Але з прийняттям відповідних федеральних законів та поправок до Конституції громадяни США були урівнені у правах. Загалом американський конституціоналізм з моменту виникнення, не зважаючи на наявні у нього недоліки, в найбільшій мірі для того часу реалізував принцип політичної рівності і демократичного представництва.

Отже, впродовж XVII-XVIII ст. в європейській правовій думці було детально розроблено основні положення концепцій конституціоналізму, які вперше на рівні конституції – основного закону держави, були втілені у практиці державотворення в США. В цей період були розроблені на теоретичному рівні основи сучасної

²⁵³ Там же. С 21-24.

²⁵⁴ Трофачук Г.І. *Історія держави і права зарубіжних країн*: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 195-198.

доктрини конституціоналізму, яку по праву вважають одним з найбільших досягнень сучасної цивілізації.

Наталія ДУДАР

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Новий виток конституційної судової реформи в Україні розпочався із прийняттям Верховною Радою України довгоочікуваного Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 р. № 1401-VIII²⁵⁵. Теоретики і практики наголошують, що, власне, ці зміни до Конституції України в частині правосуддя відбулися у чіткій відповідності до «букви» й «духу» розд. XIII Основного Закону України²⁵⁶, тобто конституційних підстав для визнання її у майбутньому неконституційною немає²⁵⁷.

Передусім звернімося до етимології слова «реформа». Юридична енциклопедія визначає термін «реформа» (*франц. reforme, від лат. reformare – перетворювати, поліпшувати*) як процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур тощо. Реформи, як правило, змінюють і модернізують форму та зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципів засад. Цим вони відрізняються від революцій, у ході яких характер перетворень є швидкоплинним і руйнівним для певної системи. Успіх реформ значною мірою

²⁵⁵ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

²⁵⁶ Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

²⁵⁷ Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. Вісник Національної академії правових наук України. Харків, 2016. № 3. С.194–203.

залежить від їх системності й наукової обґрунтованості. Це стосується усіх нововведень, у т. ч. в галузі держави і права²⁵⁸.

На думку вітчизняних вчених, цей процес включає сукупність політико-правових та організаційних заходів, спрямованих на прийняття нової чи якісної зміну діючої Конституції за визначеними юридичними процедурами²⁵⁹.

Так, А. Р. Крусян характеризує конституційну реформу в Україні як політико-правовий процес поетапного перетворення конституційного законодавства (зі зміною тексту Конституції), розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму²⁶⁰.

Схожою є думка Н. В. Агафонові, котра тлумачить конституційний реформаційний процес як систему правових норм і процедур, що встановлюють форми і порядок підготовки, прийняття і набуття чинності Конституції, внесення зміни до неї та забезпечення функціонування основних конституційно-правових інститутів. Це узагальнююче поняття, що характеризує складне правове явище. За формою і змістом конституційний реформаційний процес в Україні є поліструктурним правовим явищем. Він охоплює законотворчий, законодавчий, парламентський, референдумний, конституційний юрисдикційний процеси і відповідні процедури²⁶¹.

Головною метою реформування конституційної юстиції в Україні є створення справді незалежного, непідконтрольного та самостійного Конституційного Суду України.

Перш за все, зазнали змін вимоги до кандидата на посаду судді КСУ:

1) «стаж роботи за фахом не менш як десять років» був замінений на «стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років»;

2) виключення вимоги щодо проживання в Україні протягом останніх двадцяти років;

²⁵⁸ *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2003. Т. 5. 403 с.

²⁵⁹ Бориславська О. М. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). *Право України*. Київ, 2014. № 7. С. 47–54.

²⁶⁰ Крусян А. Р. Науково-практична парадигма конституційних перетворень в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*, 2011. URL: <http://www.apdp.in.ua/v62/99.pdf>.

²⁶¹ Агафонова Н. В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 38 с.

3) додано нову вимогу – «високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності». Збільшився також і віковий поріг перебування на посаді судді КСУ – із шістдесяти п'яти до сімдесяти років.

Статті 148 та 149 Конституції України поповнились більш розгалуженим тлумаченням статусу судді КСУ, чого не було раніше. Була реформована і недоторканність судді КСУ – якщо раніше суддя КСУ не міг бути затриманий чи заарештований без згоди ВРУ до винесення обвинувального вироку судом, то згадана реформа внесла певні корективи:

1) згоду на затримання або утримання під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом тепер надає сам КСУ;

2) згода КСУ за вказаними причинами не потрібна при затриманні судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Новою для Конституції України стала стаття 149-1, в якій передбачені підстави припинення повноважень судді КСУ та його звільнення. Раніше єдиним випадком припинення повноважень судді КСУ була його смерть, а усі інші випадки підпадали під поняття «звільнення» судді КСУ. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зміни в усталену практику, чітко розмежувавши окремі підстави як для припинення повноважень, так і для звільнення судді КСУ. Також була повністю прибрана така підстава звільнення судді КСУ, як порушення присяги. Тепер підставою для звільнення є вчинення суддею істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду або виявило його невідповідність займаній посаді. Питання про звільнення Судді з посади за такою підставою Суд розглядає на спеціальному пленарному засіданні за наявності висновку постійної комісії з питань регламенту та етики Суду.

Зміни щодо правосуддя проведені останньою судово-конституційною реформою, торкнулися також і певних конституційних норм розділу III «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»: зокрема, базову норму, якою закріплюються гарантії держави щодо захисту прав і свобод людини і громадянина (ст. 55) та його способи, доповнено новою частиною четвертою такого змісту: «Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом».

Конституційна скарга – письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Запровадження в Україні інституту конституційної скарги має особливе значення²⁶². Також, розглядаючи конституційні зміни щодо діяльності Конституційного Суду, необхідно зазначити й про позбавлення Конституційного Суду України статусу єдиного органу конституційної юрисдикції та повноважень надавати офіційне тлумачення законів України (окрім Конституції України). Так, з прийняттям Закону України від «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. У пояснювальній записці до цього Закону зазначається, що метою його прийняття є удосконалення конституційних основ правосуддя для практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і безстороннім судом²⁶³.

Таким чином, сьогоднішні реалії судової реформи в Україні мають певні позитивні зрушення, але говорити про результати ще зарано. Потрібно вирішити ряд неврегульованих питань і зробити це на засадах справедливості, неупередженості. І тільки через декілька років ми зможемо відчутти результат цієї реформи, оскільки система, яка діяла більше 20 років, надійно закріпила свої позиції, і для того, щоб якісно змінити судову систему необхідно чимало часу.

²⁶² Баргілевич М. Реформа конституційної юстиції в Україні у 2017 році. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2018. С. 157–162.

²⁶³ Чепуренко Я. О., Чепуренко С. О. Зміни до Конституції України в частині правосуддя як можливість перезапуску судової системи. *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 5(2). С. 659–661.

Марія ЖУРАВЕЛЬ

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Україна перебуває на шляху розвитку до демократичної, правової, соціальної держави. Сьогодні особливого значення набуває забезпечення прав та свобод людини та громадянина, а також вдосконалення самого механізму їх захисту. Одним із таких механізмів є інститут конституційної скарги, який запозичений Україною в країн Європи та Сполучених Штатів Америки. Запровадження інституту конституційної скарги є важливим кроком нашої держави на шляху вдосконалення власного національного законодавства у сфері захисту прав та свобод людини й громадянина щодо відповідності його європейським стандартам.

Для розуміння інституту конституційної скарги, варто спочатку звернутися до досвіду іноземних держав. Так, індивідуальна конституційна скарга вважається специфічним засобом правового захисту, який забезпечує можливість для людини, яка вважає, що його або її конституційні права були порушені, подати прохання до органу, відповідального за конституційне правосуддя і вимагати, щоб той перевірів рішення, прийняте державним органом. Конституційна скарга не є абсолютно новим інститутом. Його попередника можна відстежити у законодавстві Королівства Арагон в XIII–XVI століттях, а також у Німеччині з XV століття. Особливий інститут конституційної скарги було створено в другій половині XIX століття в Швейцарії та Австрії. Згодом ширша чи вужча а модель конституційної скарги укріплюється в Албанії, Андоррі, Австрії, Хорватії, Чеській Республіці, на Кіпрі, в Німеччині, Угорщині, Латвії,

Ліхтенштейні, Македонії, Мальті, Чорногорії, Польщі, Росії, Сербії, Словаччині, Словенії, Іспанії та Швейцарії²⁶⁴.

Однією з держав, де сьогодні конституційна скарга є дієвим способом захисту прав та свобод людини й громадянина, є Федеративна Республіка Німеччина. Тут інститут конституційної скарги закріплений у п. 4а ч. 1 ст. 93 Конституції ФРН, відповідно до якого конституційні скарги можуть бути подані будь-якою особою, яка вважає, що державна влада порушила одне чи кілька з основних її прав. Розглядати ці скарги уповноважений Федеральний Конституційний Суд²⁶⁵.

Ще одним прикладом для України може слугувати Польща, в якій суб'єктом конституційної скарги може бути кожна особа, конституційні права та свободи якої були порушені (ч. 1 ст. 79 Конституції Республіки Польща). Більшість цих прав викладено в Розділі II «Свободи, права та обов'язки людини і громадянина» Конституції, однак конституційна скарга може стосуватися прав, свобод чи обов'язків, що містяться в інших розділах Основного Закону²⁶⁶. Порушення прав скаржника має настати внаслідок рішення суду або органів публічної адміністрації. Таке рішення повинно мати остаточний характер, тобто коли були вичерпані всі доступні за законом процедури оскарження рішення. Предметом конституційної скарги може бути тільки неконституційність нормативного акта, на підставі якого було винесене остаточне рішення, яке порушує права скаржника²⁶⁷.

Що стосується України, то Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року новою редакцією ст. 151¹ затверджено, що Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Разом з тим конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано²⁶⁸.

²⁶⁴ Індивідуальна конституційна скарга як ефективний інструмент посилення захисту прав людини та конституціоналізму. URL: https://uba.ua/documents/events/2015_10_02-01/Zalimas%2001.10.2015.pdf.

²⁶⁵ Конституционный контроль в зарубежных странах : учеб. пособ. / отв. ред. В. В. Маклаков. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Норма: Инфра-М, 2010. 672 с.

²⁶⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

²⁶⁷ Юрійчук І. В. Конституційна скарга та особливості реалізації права на правову допомогу в Україні. Підприємництво, господарство і право. Київ, 2017. № 5. С. 156–160.

²⁶⁸ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

Що ж таке конституційна скарга? Відповідно до ч. 1 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року, конституційною скаргою є подане до Суду клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Частина 2 цієї статті містить вимоги до скарги. Так, відповідно до положень Закону, в конституційній скарзі суб'єкт вказує свої дані; відомості про уповноважену особу, що діє від його імені; короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України; опис перебігу розгляду відповідної справи в судах; вказує на конкретні положення закону, які слід перевірити, та конкретні положення Конституції; обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону; відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів; перелік документів і матеріалів, що додаються²⁶⁹.

Для України новим є те, що КСУ, який до цього перевіряв закони на відповідність Конституції (конституційність) та офіційно тлумачив Конституцію за поданнями державних органів – суб'єктів подання, тепер може розглядати клопотання фізичних чи юридичних осіб. Це свідчить про те, що Україна продовжує розвиватися як демократична, правова держава, в якій основною цінністю є людина, її права та свободи.

Цікавою для розуміння інституту конституційної скарги була міжнародна конференція «Індивідуальна конституційна скарга до Конституційного Суду України», яка відбулася 10 вересня 2018 року в Конституційному Суді України. Цей захід було організовано КСУ спільно з Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія). У конференції взяли участь судді КСУ, представники Комісії та закордонні експерти. Зокрема, Голова КСУ Станіслав Шевчук зазначив, що інститут конституційної скарги є результатом судової реформи 2016 року, назвав це здобутком правової системи України, адже людина отримала змогу безпосередньо

²⁶⁹ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/page>.

звернутися до Конституційного Суду України з метою захисту своїх конституційних прав, порушених законом²⁷⁰.

Таким чином, конституційна скарга є конкретним процесуальним інструментом для захисту прав і свобод, гарантованих людині Конституцією. Запровадження конституційної скарги в Україні є великим кроком на шляху становлення України як демократичної та правової держави.

Ростислав ЖУРАВСЬКИЙ

студент

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ромців О. І.

*к.ю.н., доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Парламентська реформа є головною рушійною силою змін в нашій державі, що передбачає посилення інституційної спроможності Верховної Ради України та забезпечення реалізації її основних функцій: законодавчої, контрольної та представницької. Ефективне виконання цих напрямків безпосередньо впливає на якість законодавства, дієвість контролю за імплементацією законів та представництво інтересів як загалом держави, так і безпосередньо конкретних виборців²⁷¹.

Три роки тому Верховна Рада України ухвалила постанову №4219, з якої саме і було розпочато Парламентську реформу, якою зобов'язалася вжити заходів з реалізації 52-х рекомендацій Дорожньої карти щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, запропонованої Місією Європейського парламенту з оцінки потреб ВРУ.

²⁷⁰ У КСУ відбулась міжнародна конференція «Індивідуальна конституційна скарга до Конституційного Суду України». URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/u-ksu-vidbulas-mizhnarodna-konferenciya-individualna-konstytuciyna-skarga-do-konstytuciynogo>.

²⁷¹ Реалізація парламентської реформи. URL: <http://radaprogram.org/content/realizaciya-parlamentskoyi-reformy-kviten-2018-roku> (дата звернення: 08.04.2019)

Сьогодні рівень довіри українців до парламенту дуже низький. Така ситуація супроводжується низьким рівнем аналітичного супроводу законодавчих ініціатив та самих законопроектів. Політична система України після проголошення незалежності перебуває у перманентному стані трансформацій. Це чітко проглядається під час перебігу конституційного процесу в Україні. Не маючи стійких традицій демократичного врядування, українські політики весь час вдаються до ситуативної зміни правового механізму здійснення державної влади керуючись принципом політичної доцільності. Парламентська реформа спрямована на формування нових конституційно-правових інститутів, наприклад, інституту відкликання народного депутата України виборцями або інституту парламентської більшості та парламентської опозиції, саме такими кроками можливо ефективно підняти рівень довіри населення до парламенту.

Для того, щоб забезпечити розвиток парламентаризму потрібно визначити його поняття. Існує кілька основних підходів до визначення змісту терміна «парламентаризм». Перший, по суті, ототожнює це явище з функціонуванням парламенту як постійно діючого єдиного органу законодавчої влади, сформованого за принципом загального, рівного, прямого виборчого права²⁷².

У політологічному енциклопедичному словнику парламентаризм визначається як система представницьких органів влади, за якої чітко розподілені функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади²⁷³. Таке визначення парламентаризму поширює, по суті, це явище на систему органів місцевого самоврядування, що суперечить нормам чинної Конституції України. Згідно зі ст. 5 Основного Закону інститут місцевого самоврядування виступає окремою формою здійснення влади народом²⁷⁴.

Парламентаризм в Україні як демократичний інститут народного представництва потребує нового якісного наповнення незалежно від форми державного правління. Верховна Рада України потребує нової якості народних обранців. Служіння народу має бути для них професією. Тому необхідно створити механізми, які забезпечать обрання до парламенту професійних політиків, між добробутом, соціальним статусом та політичною репутацією яких існує пряма

²⁷² .Кислий П. *Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду*. К. : Абрис, 2000. С. 214.

²⁷³ *Політологічний енциклопедичний словник* / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-ге вид., допов. і перероб. К. : Генеза, 2004. С 463.

²⁷⁴ *Конституція України*: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.04.2019).

залежність, та унеможливляють (через відсутність мотивації) пряме парламентське представництво політико-фінансових груп. Очевидно, що це дуже складне завдання, яке потребує комплексного вирішення, проте кілька ключових напрямів варто окреслити²⁷⁵:

- а) амністія капіталів та встановлення режиму законності;
- б) легалізація лобістської діяльності (прийняття Закону України «Про лобістську діяльність у парламенті»);
- в) децентралізація влади та фінансової системи країни шляхом передачі повноважень та фінансів до органів місцевого самоврядування (адміністративно-територіальна та бюджетна реформи);
- г) систематизація (кодифікація) українського законодавства та законодавчого процесу. В українському парламенті, на жаль, відомий лише один приклад, коли у третьому скликанні Постановою Верховної Ради України було прийнято «Державну програму розвитку законодавства України до 2002 року». Проте ця постанова не була виконана. Тому обов'язок щодо ухвалення кожним новим скликанням парламенту відповідної програми своєї діяльності та звіту про її виконання необхідно закріпити у нормах Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»;
- д) зміна виборчого законодавства з метою відкриття партійних списків;
- є) унеможливлення ситуації, коли не дотримується норма ст. 84 Конституції України щодо особистого голосування народних депутатів на засіданнях Верховної Ради України (введення біометричної системи голосування, яка реагує виключно на відбиток пальця народного обранця).

До проблем, які вирішить парламентська реформа можна віднести:

- низький рівень легітимності законів. Закон не є належним чином спрямованим на вирішення певної проблеми;
- парламент не реалізує належним чином свою контрольну функцію, що виявляється у відсутності системного парламентського контролю за імплементацією законів та відходу від ряду норм Регламенту щодо проведення «Години питань до Уряду», хоча, ми розуміємо що це робиться у пошуках шляхів покращення²⁷⁶.

²⁷⁵ Гнатенко Н. Парламентаризм в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2... (дата звернення: 08.04.2019)

²⁷⁶ Реалізація парламентської реформи. URL: <http://radaprogram.org/content/realizaciya-parlamentskoyi-reformy-kviten-2018-roku> (дата звернення: 08.04.2019)

Парламентська реформа виступає як прояв загальної тенденції до прогресу, що властива для суспільного життя. Парламентська реформа повинна поступово, поетапно покращувати діючі інститути і норми конституційно-правового статусу Верховної Ради України, її органів та народних депутатів.

Уляна ЗАПЛАТИНСЬКА

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Бліхар М. М.

*доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Сім'я та шлюб є такими явищами в суспільстві, формування і розвиток яких великою мірою залежать від історичних, культурних, соціальних, релігійних традицій та особливостей у кожній країні²⁷⁷.

Шлюб посідає перше й основне місце серед підстав створення сім'ї. Навіть споріднення не завжди вважається такою безумовною підставою, вимагаючи іноді додаткових ознак у вигляді спільного проживання та ведення спільного господарства.

Інститут шлюбу належить до найдавніших правових інститутів. Незважаючи на те, що сфера сімейних відносин є досить консервативною і такою, що важко піддається правовому регулюванню, варто відзначити, що останнім часом інститут шлюбу зазнає істотних змін, на що звертають увагу юристи-науковці²⁷⁸.

Століттями у свідомості людей загалом склалося сприйняття шлюбу як сімейного союзу чоловіка та жінки, що переслідує основну мету – продовження роду, створення найбільш сприятливих умов для виховання нащадків. Щоправда, у нормативних актах не завжди дається визначення шлюбу як правової категорії, і питання про його

²⁷⁷ Міжнародне сімейне право: принципи та особливості колізійного та уніфікаційного регулювання: монографія. Київ: Алерта, 2017. С. 186.

²⁷⁸ Онишко О. Б. Сімейний союз: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 4, т. 1. С. 149–152.

правову природу досі остаточно не вирішене ні в законодавстві, ні в правовій доктрині²⁷⁹.

У ст. 5 Сімейного кодексу України законодавчо закріплено принцип державної охорони сім'ї, дитинства, материнства, батьківства. Держава створює умови для зміцнення сім'ї²⁸⁰.

Шлюб – це юридичний факт, який передбачає сімейно-правові відносини, це добровільний і рівноправний союз вільних жінки і чоловіка, який укладається у визначеному законом порядку для створення сім'ї.

У законодавчому визначенні поняття шлюбу сформульовано основні його ознаки:

- шлюб – це сімейний союз; він створює сім'ю;
- у шлюбі можуть перебувати лише жінка та чоловік, тобто особи різної статі. У деяких європейських державах (Бельгія, Голландія) шлюб може бути зареєстрований між особами однієї статі. Можливість «шлюбу» між особами однієї статі суперечить християнській моралі, канонам інших релігійних вірувань, не узгоджується вона і з моральними засадами нашого суспільства, а тому приклад цих держав Україна не запозичила;
- реєстрація шлюбу органом ДРАЦС з дотриманням відповідних правил, визначених законом. Без такої реєстрації шлюбу як правової категорії немає. Так званий "цивільний шлюб" – це побутова категорія, яка відображає наявність тільки однієї ознаки шлюбу – сімейного союзу жінки та чоловіка. Відсутність державної реєстрації не робить цей союз актом цивільного стану, тобто шлюбом у правовому розумінні цього слова. Жінка і чоловік у цьому союзі мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя;
- мета – створення сім'ї;
- породжує права й обов'язки;
- укладається без зазначення строку дії.

Незважаючи на законодавче визначення шлюбу, соціальний престиж цієї форми організації сімейного життя жінки і чоловіка, підтримку з боку канонічного права, попри невизнання та утиски, існує інша форма організації сім'ї – «фактичний шлюб», або конкубінат (від лат. concubium – глибока ніч; concuba – наложниця; concubinatus – позашлюбне співжиття (тривале позашлюбне співжиття з незаміжньою жінкою, що допускалося давньоримським правом; незаконне співжиття)).

²⁷⁹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (в ред. від 28.08.2018). База даних «Законодавство України / ВР Україна. 2002. 26 лют. № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 00.00.2019).

²⁸⁰ Сімейний кодекс України від 10.01.2002.

У новітній історії конкубінат – це не короткочасна, а тривала, певною мірою стійка спільність жінки та чоловіка. Вона відкрита, а не прихована. Конкубінат характеризується відсутністю формальних перешкод до шлюбу. З позиції юридичного права, конкубінатом є і спільність жінки та чоловіка за відсутності державної реєстрації шлюбу²⁸¹.

Законодавство зарубіжних держав по-різному відреагувало на соціальні зміни щодо інститутів сім'ї та шлюбу. Держави по-різному підходять до правового регулювання визнання правових наслідків фактичних шлюбних відносин. Проте варто відзначити, що іноземні держави, закріпивши правове регулювання «фактичного шлюбу», врегулювали майнові відносини членів такого подружжя, врегулювали питання виховання та утримання неповнолітніх дітей, а також вирішили питання надання фактичним шлюбним відносинам окремих прав та привілеїв²⁸².

За законодавством окремих держав, для визнання таких сімейних союзів вимагається вчинення певних дій, наприклад, укладення договору (Франція), подача заяви (Бельгія, Люксембург, Ісландія), проведення урочистої церемонії (Данія, Швеція, Нідерланди) або ж визнають такі союзи постфактум (Угорщина, Італія, Португалія, Швеція)²⁸³.

Фактичний шлюб – це шлюб, що не зареєстрований в державних органах, вільне співмешкання і ведення спільного господарства чоловіком і жінкою без будь-яких юридично оформлених взаємних зобов'язань²⁸⁴.

Згідно з переписом 2002 р. кожен десятий шлюб в Україні – фактичний. До переваг такого шлюбу відносять те, що в партнерів є час уважніше придивитися один до одного, аби прийняти виважене рішення щодо оформлення шлюбу, відносно вільний, не обтяжений стереотипами союз, можливість відчувати свободу поряд з перевагами стабільного шлюбу, такими як постійний партнер, спільне ведення господарства, фінансова підтримка тощо. До недоліків фактичного шлюбу соціологи зараховують неоднозначність внутрішнього самоусвідомлення партнерів (жінки в такому союзі вважають себе заміжніми, а чоловіки – неодруженими), нестабільність та незахищеність подружжя, особливо його слабкої половини (жінок).

²⁸¹ Сімейне право України: навч. посіб. / за ред. Т. В. Курило. Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 66–68.

²⁸² Войнаровская О. Правовое регулирование фактических брачных отношений по законодательству зарубежных стран. *LegeaSiViata*. 2015. № 4/3. С. 12–15.

²⁸³ Касарева И. А. Квазибрак: проблемы и перспективы. *Государство и право*. 2010. № 5. С. 70–75.

²⁸⁴ Войнаровська О. Фактичні шлюбні відносини як одна із форм співжиття чоловіка та жінки. *Юридична Україна*. 2015. Вип. 3. С. 45–54.

Усі ці альтернативні форми шлюбу відрізняються від традиційного (зареєстрованого шлюбу) однією або одразу кількома ознаками, наприклад, порушенням встановленої кількості партнерів у шлюбі, статі партнерів, виконання ними своїх сімейних обов'язків, відсутність реєстрації шлюбу в державних органах тощо²⁸⁵.

Досить широке визначення шлюбу пропонує О. І. Сафончик: «шлюб є вільним, моногамним, рівноправним союзом чоловіка та жінки, укладений з дотриманням порядку і умов, передбачених законом, та який породжує між подружжям взаємні особисті і майнові права та обов'язки»²⁸⁶.

Так, на думку окремих дослідників, шлюб – це заснований на взаємній згоді та укладений на встановленій формі союз жінки і чоловіка задля співжиття²⁸⁷. Щобільше, Г. К. Матвеев визнає шлюб як «вільний, рівноправний і в принципі довічний союз чоловіка та жінки, укладений з дотриманням порядку та умов, встановлених законом, що створює сім'ю і породжує між подружжям взаємні особисті майнові права та обов'язки»²⁸⁸.

Іноді до визначення шлюбу вводяться ті чи інші питання, пов'язані з дітьми. Так, І. А. Загорський визначав шлюб як сімейний союз чоловіка та жінки, який породжує їхні права й обов'язки стосовно один до одного та до дітей. Проте на сьогодні це твердження не відповідає дійсності, це було актуально в історичний період, коли права позашлюбних дітей не визнавалися, але не зараз²⁸⁹.

Отже, дослідивши це питання, можемо зробити висновок, що у визначенні шлюбу автори часто зазначають деякі його умови, а саме: вільна згода сторін, умови укладення шлюбу тощо. Це суттєво не впливає на розуміння суті шлюбу, але більше прив'язує визначення до конкретної країни, адже в кожній державі є своя специфіка щодо шлюбу загалом.

²⁸⁵ Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу. *Вісник Харківського нац. університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 45. С. 223–230.

²⁸⁶ Софончик О. І. Деякі питання щодо шлюбу як соціально-правового явища та його правової природи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 559–564.

²⁸⁷ Рясенцов В. А. Советское семейное право. Москва: Юрид. лит. 1982. С. 67.

²⁸⁸ Матвеев Г. К. Советское семейное право: учебник. Москва: Юрид. лит. 1974. С. 39.

²⁸⁹ Загорский И. А. Курс семейного права. Одесса, 1902. 298 с.

Жанна КЛИЧКО

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ

Конституційна скарга як інститут відома багатьом європейським державам, в тому числі й в Україні. Інститут конституційної скарги – це сукупність конституційних правових норм, які визначають підстави провадження за конституційною скаргою, особливості правового статусу його учасників, предмет оскарження, а також регулюють відносини, пов'язані зі складанням, поданням, допуском до розгляду, відкриттям провадження, розглядом і ухваленням рішень за конституційними скаргами і правовими наслідками таких рішень²⁹⁰.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року було засновано інститут конституційної скарги²⁹¹. У новій ст. 151-1 Конституції України закріплено таке: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований при ухваленні остаточного судового рішення в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі національні засоби юридичного захисту вичерпано»²⁹². Слід зазначити, що суб'єктами права на подання конституційної скарги не можуть виступати юридичні особи публічного права.

Конституційна скарга виступає однією з форм звернення до суду, поряд із конституційним зверненням та конституційним

²⁹⁰ Аналітичний звіт щодо запровадження інституту конституційної скарги. // Ю. Кириченко, Б. Бондаренко Київ : ФОП Москаленко О. М., 2018. 40 с.

²⁹¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року №1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

²⁹² Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

поданням. Це дозволяє особі реалізувати своє право на судовий захист у порядку конституційного судочинства. Предметом звернення даної скарги є перевірка на відповідність Конституції України її окремих положень.

Для порушення конституційного провадження, конституційна скарга повинна відповідати критерію прийнятності: умовою звернення з такою скаргою є вичерпаність усіх інших національних засобів юридичного захисту, тобто суб'єктом використано усі можливості оскарження судового рішення в судах загальної юрисдикції²⁹³. Ще однією важливою ознакою прийнятності скарги є дотримання строку її подання – з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення) сплинуло не більше трьох місяців. Як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами зазначених вимог, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу.

Слід розглянути типові помилки під час подання конституційної скарги. Неправильне і неповне розуміння природи інституту конституційної скарги є досить поширеною помилкою серед громадян, оскільки вони розглядають Конституційний Суд як четверту інстанцію, якою він звичайно не є. Конституційний суд не переглядає саме судові рішення, він тільки перевіряє конституційність закону, який був застосований під час його прийняття. Можна назвати ще такі основні помилки при поданні скарги: подання даної скарги недержавною мовою; невідповідність об'єкта оскарження; відсутність конкретних положень закону, що оскаржуються; відсутність обґрунтування оспорюваних положень; скарги від юридичних осіб не підписані уповноваженою особою, до них не долучені установчі документи цих юридичних осіб тощо ²⁹⁴.

Сьогодні більшість із поданих до Конституційного Суду України скарг подані з порушенням вимог щодо предмету конституційної скарги, тобто не стосуються питань конституційності Закону або окремих його положень. За таких обставин Конституційний Суд України відмовляє у розгляді справи, але це не виключає можливості повторного звернення до Конституційного Суду України з питання конституційності закону або його окремих положень. У випадку визнання неконституційним вказаного акту (його окремих положень) останні втрачають чинність, а суб'єкт права на конституційну скаргу

²⁹³ Про Конституційний Суд України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

²⁹⁴ Аналітичний звіт щодо запровадження інституту конституційної скарги. // Ю. Кириченко, Б. Бондаренко Київ : ФОП Москаленко О. М., 2018. 40 с.

може звернутися до суду загальної юрисдикції із заявою про перегляд справи за нововиявленими обставинами²⁹⁵.

Конституційну скаргу фізична особа підписує особисто. Якщо суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати конституційну скаргу, її підписує уповноважена в установленому законом порядку особа, що діє від її імені. Конституційну скаргу юридичної особи підписує уповноважена на це особа, повноваження якої має бути підтверджено установчими документами цієї юридичної особи та актом про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи²⁹⁶.

Ще один важливий момент, якщо суб'єкт права на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, він має право висловити у конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку²⁹⁷. Суд відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу неприйнятною, якщо її зміст і вимоги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги.

Істотне значення мають положення ст. 78 Закону України «Про Конституційний Суд» щодо забезпечення конституційної скарги. Так, при розгляді конституційної скарги Велика палата, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом. Підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення. Способом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію. Забезпечувальний наказ втрачає чинність з дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі²⁹⁸.

Отже, інститут конституційної скарги виступає інструментом захисту прав людини. На жаль, даний інститут ще не запрацював належним чином в Україні, про це говорить невисока статистика.

²⁹⁵ Крусян А. Р. Конституційна юстиція та конституційні перетворення в Україні. *Український часопис Конституційного права*. Львів, 2016. № 1. С. 31–33.

²⁹⁶ Крусян А. Р. Конституційна юстиція та конституційні перетворення в Україні. *Український часопис Конституційного права*. Львів, 2016. № 1. С. 31–33.

²⁹⁷ Чепуренко Я. О., Чепуренко С. О. Зміни до Конституції України в частині правосуддя як можливість перезапуску судової системи. *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 5 (2). С. 658–659.

²⁹⁸ Про Конституційний Суд України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

Існує ряд проблем, що виникають під час подання конституційної скарги і під час регламентації порядку виконання судових рішень Конституційного Суду України. На перспективу, якщо конституційна скарга запрацює в повну силу, то відповідно зменшиться кількість поданих заяв до Європейського суду з прав людини та істотно зміцниться національна система судоустрою та захисту прав людини.

Сюзана КРАСЬКО

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СУДОВУ ПРАКТИКУ

Однією з основних засад здійснення конституційного судочинства в Україні є його незалежність. Цей принцип розглядається, з одного боку, як засада організації і діяльності самого Конституційного Суду України (далі – КСУ), з іншого боку, як гарантія професійної діяльності судді КСУ.

Незалежність суддів забезпечується особливим порядком їх призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом професійних інтересів; забезпеченням державою особливої безпеки суддів та їхніх сімей; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду²⁹⁹. Внутрішній бік суддівської незалежності включає незалежну внутрішню позицію: виступаючи особисто, суддя має висловлювати тільки свої погляди, його позиція повинна бути лише правовою. Проявом незалежності судді КСУ у цьому аспекті є його право на окрему думку.

²⁹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>.

Варто звернути увагу, що окрема думка судді зумовлена метою правосуддя, що полягає у вирішенні спору для захисту прав і свобод людини і громадянина. Здійснення правосуддя є правозастосовною діяльністю, тому для ухвалення правосудного рішення суддя повинен знати і розуміти закон, вміти правильно його застосовувати. Однакове знання, розуміння і застосування суддями закону лише презюмується, проте на практиці така однаковість досягається не завжди. Тому під час прийняття судового рішення між суддями виникають розбіжності, для викладення яких закон передбачає інститут окремої думки, що є невід'ємною частиною процесуального регулювання судочинства³⁰⁰.

Право судді на окрему думку передбачено і нормами міжнародних актів, зокрема Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, яка закріплює, що рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку (ст. 45)³⁰¹. Крім того, у статті 95 регламенту Міжнародного Суду ООН зазначено, що кожен із суддів може, якщо побажає, додати до рішення виклад своєї окремої думки як при незгоді, так і при згоді з думкою більшості³⁰².

У юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття «окрема думка судді». На думку М. В. Тесленко, окрема думка судді – це сформульоване ставлення його до юридичного змісту питань, що були предметом розгляду, яке відрізняється від правових позицій Конституційного Суду України, викладених у його рішенні чи висновку³⁰³. Натомість Д. Д. Лилак, під окремою думкою розуміє процесуально-правову форму висловлення суддею незгоди щодо суті чи обґрунтування ухваленого Конституційним Судом України рішення, висновку³⁰⁴.

Зауважимо, що інститут окремої думки судді застосовується в усіх видах судочинства. Зокрема, Закон України «Про Конституційний Суд України» (ст. 93) і Регламент КСУ містить положення, відповідно до якого суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного

³⁰⁰ Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2011. № 4. С. 131-139.

³⁰¹ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

³⁰² Регламент Міжнародного Суду ООН від 14 квітня 1978 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_h85/page.

³⁰³ Тесленко М. В. *Конституційна юрисдикція в Україні* : навч. посіб. Київ : Школа, 2003. 256 с.

³⁰⁴ Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2011. № 4. С. 131-139.

провадження у справі або про закриття конституційного провадження, може викласти окрему думку, незалежно від того, голосував «за» чи «проти»³⁰⁵.

При цьому в законодавстві відсутні положення, які регламентували б юридичні наслідки окремих думок. На підставі викладеного можна зробити висновок про особливу природу окремої думки судді КСУ. Так, як зазначає А. Шуліма, окрема думка судді КСУ з огляду на особливості справ, що розглядаються цим судом, може як стосуватися доктринальних моментів, які не були належним чином враховані судом, або містити мотивування ухваленого рішення, так і мати певне політико-правове значення³⁰⁶. Справді, прямих правових наслідків окрема думка судді Конституційного Суду за собою не тягне, втім уже здійснений та подальший опосередкований вплив цього демократичного феномену на конституційно-правове регулювання найважливіших суспільних відносин в Україні не варто недооцінювати, особливо з урахуванням нових викликів сучасного етапу конституційного реформування³⁰⁷.

З приводу цього суддя Конституційного Суду С. Шевчук вказує, що, зважаючи на межі попереднього конституційного контролю, особливе значення має інститут окремої думки, адже обґрунтована окрема думка виконує важливу функцію виправлення помилок, допущених у рішенні, спонукає до законодавчого втручання у питання та може служити моделлю для виправлення як суддівських, так і законодавчих помилок у майбутньому³⁰⁸.

Водночас у науковій літературі не існує єдності щодо доцільності існування окремої думки судді Конституційного Суду України. Із цього приводу є дві позиції. Так, представники першої вважають, що чим більше окремих думок суддів, які принципово не збігаються з рішенням Суду, тим більш спірним є таке рішення й тим меншою буде в майбутньому його регульовальна сила. Гласність окремої думки створює небезпеку використання розбіжностей правових позицій суддів у політичних цілях і проникнення в цей інститут політичного популізму, а також це шкодить авторитету суду³⁰⁹.

³⁰⁵ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

³⁰⁶ Окрема думка судді КСУ – реалізація принципу верховенства права чи підриє авторитету органу конституційної юрисдикції? URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20873438-okrema-dumka-suddi>.

³⁰⁷ Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2011. № 4. С. 131–139.

³⁰⁸ Тесленко М. В. *Конституційна юрисдикція в Україні* : навч. посіб. Київ : Школа, 2003. 256 с.

³⁰⁹ Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2015. № 3. С. 59–67.

Натомість представники другої позиції переконані, що окрема думка судді Конституційного Суду України має доктринальне значення, є засобом реалізації принципів незалежності суддів, їх вільного волевиявлення та рівноправ'я, свідченням демократизму конституційної юстиції України, сприяє зростанню рівня його професіоналізму та відповідальності, впливає на наукову і професійну правосвідомість, створює передумови для формування наукових доктрин, служить орієнтиром для розвитку теорії конституціоналізму, впливає на формування правової ідеології і розвитку правової культури³¹⁰. У конституційному судочинстві України сформувалася модель повної відкритості окремої думки судді Конституційного Суду України, найвищим ступенем якої є публікація окремої думки разом з рішенням³¹¹. Таким чином, виходячи з наведених вище критеріїв та гіпотетичних обставин, можна виділити такі варіанти впливу окремої думки на акт єдиного органу конституційної юрисдикції:

1) слухна окрема думка до несправедливого та/або необґрунтованого рішення Суду знижує легітимність самого рішення, але справляє при цьому позитивний ефект на розвиток конституційної юстиції в довгостроковій перспективі;

2) окрема думка до справедливого і обґрунтованого рішення Конституційного Суду не буває слухною, має, як правило, помилковий, упереджений і несуттєвий характер, у той же час незначною мірою знижує легітимність рішення, не впливаючи в цілому на авторитет національного конституційного правосуддя;

3) помилкова окрема думка до несправедливого та/або необґрунтованого рішення Суду лише незначною мірою знижує його легітимність та не здійснює причинно-наслідкового ефекту на довгострокову перспективу в цій сфері³¹².

На сьогодні актуальними і такими, що потребують поглибленого і детального вивчення та законодавчого врегулювання, залишаються деякі питання інституту окремої думки в конституційному судочинстві України, а саме: процесуальний статус і правові наслідки окремої думки; вимоги до форми і змісту окремої думки і меж здійснення суддею права на окрему думку; гласність окремої думки і

³¹⁰ Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2015. № 3. С. 59–67.

³¹¹ Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2011. № 4. С. 131–139.

³¹² Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2015. № 3. С. 59–67.

таємниця нарадчої кімнати; окрема думка як підстава для відкриття нового конституційного провадження³¹³.

Таким чином, можна зробити висновок, що наявність інституту окремої думки суддів КСУ є свідченням демократизму конституційної юстиції України. Адже окрема думка судді КСУ виноситься суддею від власного імені, виступає його особистою позицією у справі та не породжує юридичних наслідків, тому має доктринальне значення. У сучасних умовах інститут окремої думки судді Конституційного Суду України має особливе значення для утвердження справедливого конституційного правосуддя, здійснює переважно позитивний вплив на діяльність органу конституційної юрисдикції, служить одним із ключових факторів забезпечення незалежності судді Конституційного Суду. Слушна окрема думка, яка виявляє суттєві недоліки актів Суду, є необхідним засобом удосконалення конституційного правосуддя, недопущення аналогічних помилок у майбутньому, створення передумов для перегляду помилкових правових позицій. Належне, виважене, помірковане і послідовне користування суддями Конституційного Суду цим правом буде додатковою гарантією незворотного перетворення України на демократичну, правову, конституційну державу.

Тетяна КРАТКО

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

Існування інституту конституційного контролю визначається як одна із характерних рис сучасної демократичної держави, передусім тієї, в основі політичної і правової системи якої є писана конституція. Поява конституційного контролю пов'язана із визнанням за конституційними нормами вищої юридичної сили. А отже, контроль

³¹³ Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні : навч. посіб. Київ : Школа, 2003. 256 с.

за конституційністю всієї системи законодавства є логічним наслідком і одночасно гарантією обов'язкової відповідності Основному Закону всієї ієрархічної системи джерел права в державі³¹⁴.

Разом з тим конституційний контроль сприяє забезпеченню верховенства й прямої дії Конституції на всій території держави, запобігає появі неконституційних актів та захищає основні права й свободи людини та громадянина. Становлення тієї чи іншої моделі конституційного контролю в країні пов'язане з особливостями національного права, організацією судової системи та економічними, політичними й історичними умовами³¹⁵.

Ідея конституційного контролю вперше зародилася на початку XVII ст. у Великобританії та була реалізована в діяльності Таємної ради, яка визнавала закони легіслатур (законодавчих зборів) колоній недійсними, якщо вони суперечили законам англійського парламенту та загальному праву. Проте у сучасному вигляді доктрина конституційного контролю вперше була сформульована й застосована Верховним Судом США. Хоча Конституція США не наділила Верховний Суд правом установлення відповідності законів Конгресу до Конституції, Верховний Суд ще у 1803 р. оголосив, що федеральна Конституція – вищий закон країни, і будь-який закон Конгресу, який суперечить Конституції, може бути визнаний судом як неконституційний³¹⁶.

Нині залежно від конституційних рішень органами конституційного контролю можуть бути: а) глава держави, парламент, уряд, суди загальної юрисдикції, адміністративні суди; б) спеціалізовані органи конституційного контролю, до яких входять або судові (наприклад, конституційна юстиція в багатьох європейських країнах), або квазісудові органи (наприклад, Конституційна рада у Франції та інших країнах)³¹⁷.

Об'єктами конституційного контролю є перш за все нормативні правові акти, що стоять по своїй юридичній силі конституції нижче. Це можуть бути: конституційні та органічні закони; звичайні закони; акти органів виконавчої влади; акти органів місцевого самоврядування. Конституційні закони, прийняті кваліфікованою більшістю голосів на референдумі, звичайно не підлягають перевірці

³¹⁴ Маринів І. І. *Конституційний контроль у Республіці Польща* : монографія. Харків : Право, 2013. 160 с.

³¹⁵ Конончук І. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. *Історико-правовий часопис*. Луцьк, 2017. № 1. С. 73–77.

³¹⁶ *Конституційне право зарубіжних країн* : навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

³¹⁷ *Конституційне (державне) право зарубіжних країн* : навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков ; за ред. В. М. Бесчастного. Київ : Знання, 2008. 467 с.

на конституційність. Але закони, прийняті на референдум простою більшістю голосів, можуть бути перевірені. Об'єктом конституційного контролю можуть бути і приватно правові акти (заповіти, договори та ін.), і судові рішення, а в окремих країнах і індивідуальні правозастосовчі акти. До об'єктів конституційного контролю належать дії посадових осіб, створення і діяльність політичних громадських об'єднань (особливо партій), акти та дії громадських об'єднань, що виконують за дорученням держави певні владні функції та ін.³¹⁸.

Щодо класифікації конституційного контролю, то його можна класифікувати за різними підставами, зокрема:

- за часом здійснення – попередній і подальший (за попереднього контролю акт перевіряється щодо відповідності конституції до набрання ним сили (Швеція, Фінляндія, Франція), а подальший контроль стосується офіційно опублікованих чинних актів (США, Італія, Німеччина));

- за характером правових наслідків – консультативний або ухвальний (рішення органу конституційного контролю, прийняте у порядку консультативного контролю, не набирає юридичної сили й має рекомендаційний характер, його виконання ґрунтується на авторитеті органу конституційного контролю; за ухвального контролю рішення є загальнообов'язковими як у разі визнання акта відповідним конституції, так і в разі оголошення акта неконституційним, тобто таким, що не має юридичної сили);

- за обов'язковістю проведення – обов'язковий або факультативний (обов'язковий контроль проводиться у тих випадках, коли це передбачено законом, а факультативний контроль здійснюється лише у разі виявлення ініціативи уповноваженого суб'єкта конституційного контролю);

- за формою – абстрактний або конкретний (абстрактний контроль здійснюється при перевірці конституційного акта чи його частини поза зв'язком з будь-якою конкретною справою (попередній контроль завжди є абстрактним), а конкретний контроль, навпаки, здійснюється лише у зв'язку з якоюсь, найчастіше судовою, справою, при вирішенні якої підлягає застосуванню конкретний акт чи норма, оспорювані щодо їх конституційності (конкретний контроль завжди є подальшим));

- за змістом – формальний або матеріальний (при формальному контролі перевірці підлягає дотримання конституційних умов і вимог,

³¹⁸ Енгибарян Р. В., Тадевосян Э. В. *Конституционное право* : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2000. 492 с.

які належать до видання акта, визначається, чи входить видання акта до компетенції даного органу, чи дотримуються процесуальні норми та форма акта; матеріальний контроль означає перевірку відповідності змісту акта приписам конституції)³¹⁹.

Шлях до запровадження в Україні інституту конституційного контролю було вибрано з прийняттям у липні 1992 року Верховною Радою України Закону України «Про Конституційний Суд України». Того ж року було обрано першого Голову Конституційного Суду України. Проте через політичні розбіжності серед народних депутатів України, Верховна Рада України в 1992–1994 роках так і не спромоглася обрати жодного члена Конституційного Суду України. 16 жовтня 1996 року Верховна Рада України прийняла у новій редакції Закон «Про Конституційний Суд України» і незабаром разом з іншими суб'єктами формування складу Конституційного Суду України, приступила до його формування³²⁰. Нині правові основи діяльності Конституційного Суду України визначає Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року³²¹.

Маріна КРИЛЕНКО

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Комарницька І.І.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО НОРМ ПРАВА ЄС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Європейський напрямок розвитку залишається незмінним зовнішньополітичним пріоритетом та стратегічним орієнтиром для нашої держави. Взаємозв'язок України зі світовим співтовариством

³¹⁹ Годованець В. Ф. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2005. 360 с.

³²⁰ Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 332 с.

³²¹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

викликає потребу у широкомасштабних перетвореннях, необхідних для встановлення тісного політичного діалогу. Саме тому, орієнтація на право Європейського Союзу стає істотним чинником розвитку та демократизації національного законодавства, його якісного дослідження та зміни відповідно до загальновизнаних принципів та традицій міжнародного права. Тож, Європейський вибір для української держави автоматично означає створення уніфікованого правового середовища, як стійкої платформи для співпраці та розвитку.

Питання реформування національного законодавства постало перед Україною з моменту проголошення її незалежності, проте передумови для гармонізації українського законодавства з правом Євросоюзу створило укладення у червні 1994 року Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Першим документом, який заклав правові засади гармонізації українського законодавства з правом Євросоюзу, стала угода між Україною та ЄС про торгівлю та торговельне співробітництво, підписана 1 червня 1995 року у Брюсселі³²².

Крім цього, для забезпечення реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, всебічного входження України в європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття членства в Європейському Союзі 11 червня 1998 р. Указом Президента України №615/98 було затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу». Одним з основних положень якої було визначено адаптацію законодавства України до законодавства ЄС. У Стратегії в загальному вигляді були визначені «етапи правової адаптації», що передбачали імплементацію Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність із стандартами ЄС, створення механізму приведення проектів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС. Разом з тим Стратегія мала загальний характер, оскільки не визначала конкретних заходів, що забезпечують адаптацію законодавства України, отож вона потребувала прийняття додаткових нормативних актів у цьому напрямі³²³.

³²² Угода про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіц. вісн. України. 2006. № 24.

³²³ Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 // Офіц. вісн. України. 1998. № 24 (02.07.98). Ст. 870.

Під адаптацією законодавства України до законодавства ЄС слід розуміти зближення національного законодавства із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави в межах ЄС, сприятиме поступовому зростанню рівня життя населення. Хоча в Україні існує розвинута нормативна база, що регулює питання здійснення адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС, на законодавчому рівні залишається остаточно невирішеною проблема визначення концептуального змісту поняття «адаптація законодавства». Варто зазначити, що цей процес серед вітчизняних науковців також позначається термінами: «гармонізація», «апроксимація», «конвергенція», «зближення», «трансформація» тощо. Визначення термінології є важливим оскільки вироблення сталої системи юридичних понять є пріоритетним напрямком правового реформування. Аналіз юридичної літератури показує, що досить часто саме ці терміни використовуються як рівнозначні або підвиди один одного³²⁴.

Складність дослідження особливостей адаптації законодавства пов'язана з тим, що адаптація — це тривалий динамічний процес, визначена послідовність взаємопов'язаних дій щодо зміни існуючого правопорядку, кожна ланка якого логічно пов'язана з іншими елементами, що разом формують програму саморозвитку правової системи. Тому, вирішуючи завдання щодо адаптації законодавства, держава фактично визначає свій шлях розвитку. Тому ключовим елементом успішної євроінтеграції України є адаптація українського законодавства, тобто досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із сучасною європейською правовою системою або приведення у відповідність законодавства України до стандартів права ЄС³²⁵.

Чинна законодавча база України є суперечливою та недосконалою. Її аналіз дозволяє визначити ряд проблем пов'язаних із гармонізацією національного законодавства, зокрема :

- Існування численних нормативно-правових актів, які неузгодженні між собою, а інколи і суперечать одне одному.

³²⁴ Андрейцев В. І. Концептуальні засади гармонізації екологічного законодавства України та Європейського Союзу. *Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом* : матеріали наук.-практ. конф., жовт. 1998 р. К., 1998. С. 82-86.

³²⁵ Мотиль В. Адаптація українського законодавства до екологічних стандартів Європейського Союзу. *Європейське екологічне право: матеріали V міжнародної наукової-практичної конференції (в рамках проекту: «Тристороння співпраця між містами Львів, Вроцлав та Дрезден для передачі знань і ноу-хау в галузі екології»)*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 58-61.

- Необхідність цілеспрямованого, системного вивчення іноземного досвіду при розробці загальнонаціональних стратегій розвитку.

- Системність при підготовці законодавчих актів та максимальне врахування інтересів зацікавлених осіб.

- Відсутність інституційної спроможності для якісної гармонізації законодавства.

- Відсутність системи аналізу причин та умов появи суперечності між національним та європейським законодавством.

- Відсутність активnodіючих та ефективних інститутів громадянського суспільства, спрямованих на приведення національного законодавства у відповідність із європейським.

- Відсутність механізмів розвитку громадянської та політичної культури.

Незважаючи на достатньо велику кількість наукових досліджень, пов'язаних із характеристикою різних аспектів зближення правової системи України з міжнародним правом, все ще відсутні комплексні теоретико-правові пошуки. В Україні вже протягом тривалого часу здійснюють заходи з інтеграції держави в європейський правовий простір і виконання нею зобов'язань, узятих у межах Угоди про партнерство та співробітництво³²⁶.

Враховуючи вищевказані міркування, можна сформулювати такі напрямки підвищення ефективності механізму адаптації національного законодавства на сучасному етапі :

1. Визначення гармонізації законодавства пріоритетом у стратегії розвитку.

2. Врахування та дослідження іноземного досвіду при прийнятті актів національного законодавства.

3. Вибір оптимальної форми для адаптації законодавства, яка враховує національні особливості.

4. Узгодження понятійного апарату, що забезпечить можливість безперешкодного використання категорій та термінів.

Як висновок, можна стверджувати, що в Україні, хоч і відбуваються певні зміни щодо наближення законодавства до вимог Європейського Союзу, проте цей процес все ще потребує якісного дослідження, стимулювання та доопрацювання. Крім того, закономірно виникає питання: чи всі сфери українського правового буття підлягають гармонізації? Україна повинна також враховувати те, що процес гармонізації має односторонній характер, де йдеться

³²⁶ Железняк Н. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Право України*. № 11. 2004. С. 140-142.

про зміни лише національного законодавства. І на завершення варто зауважити, що сама лише адаптація законодавства не буде ефективною, якщо нехтувати іншими складовими інтеграційного процесу.

Марта КУХТА

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Згідно Конституції України наша система законодавства складається з трьох гілок влади, а саме законодавчої, виконавчої та судової. У даній роботі ми розглянемо повноваження Президента України та їх класифікацію. Крім цього порівняємо повноваження Президента України та зарубіжних країн.

На думку В.О. Боняка президент – це обраний народом, парламентом або представницькою колегією глава держави, який отримує владу на визначений термін у порядку делегації. Глава держави – особа, яка формально займає найвищу сходинку в державній ієрархії і здійснює верховне представництво держави у внутрішньо та зовнішньополітичних відносинах. Юридичною формою глави держави в Україні згідно зі ст. 102 Конституції України є Президент України. Норми Конституції України визначають місце та роль Президента України в системі органів державної влади та його взаємовідносини з іншими органами влади, закріплюють порядок заміщення поста Президента України; передбачають конституційно-правову відповідальність за державну зраду та інші злочини,

визначають функції та повноваження Президента України. Президент України посідає окреме місце в системі органів державної влади³²⁷.

Згідно із статтею 104 Конституції України новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України. Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України³²⁸. Строк повноважень Президента України – п'ять років в Україні. Глава держави на час виконання повноважень користується правом недоторканності (ст. 105 Конституції України). Це означає, що до усунення Президента України з поста проти нього не можна порушити кримінальну справу, заарештувати тощо³²⁹.

Повноваження Президента реалізуються через його функції. Тому спочатку розкриємо поняття функцій Президента. Функції Президента – це основні напрямки його діяльності (найважливіші обов'язки), які зумовлені місцем та роллю Глави держави в системі органів державної влади. Компетенція президента – це сукупність визначених Конституцією та законами України предметів відання та повноважень, якими Президент України наділяється з метою забезпечення реалізації його функцій як глави держави. Повноваження президента – це конкретні права та обов'язки глави держави з вирішення питань, віднесених до його компетенції³³⁰.

Р.Я. Демків вважає, що глава держави – це орган, який виконує свої повноваження одноособово. Основне призначення такого органу – це концентроване (як правило, в «одних руках») представництво держави загалом в її середині та за її межами. Інститут глави держави притаманний всім політично організованим країнам, але в різних країнах місце й роль глави держави є різною та обумовлена його юридичною формою, формою правління, характером державного режиму, об'ємом конституційних повноважень тощо³³¹.

³²⁷ Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 153-154.

³²⁸ Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

³²⁹ Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156-157.

³³⁰ Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 159.

³³¹ Конституційне право України: курс лекцій / Р.Я. Демків. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 197.

Ядро конституційно-правового статусу Президента становлять норми Конституції України, які визначають функції та повноваження глави держави. Існує така класифікація повноважень Президента: вплив у виконавчій, законодавчій, судовій сфері, а також у сфері національної безпеки, оборони та військової політики.

Повноваження Президента можна систематизувати за такими групами:

- представницькі повноваження – повноваження із представництва держави у внутрішньо та зовнішньополітичних відносинах: представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України³³²;

- повноваження Президента по відношенню до Верховної Ради та в сфері законодавчої влади. Президент не конкурує з компетенцією парламенту. Але Президент згідно з Конституцією здійснює повноваження по відношенню до Верховної Ради та в сфері законодавчої влади, а саме: користується правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді; підписує та офіційно оприлюднює закони, прийняті Верховною Радою; призначає Всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 Конституції, проголошує Всеукраїнський референдум за народною ініціативою; призначає позачергові вибори до Верховної Ради України в строки, встановлені Конституцією;

- повноваження Президента у сфері виконавчої та судової влади³³³;

- повноваження Президента у сфері національної безпеки, оборони та військової політики: президент є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України в разі збройної агресії проти України тощо.

Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України. Його повноваження припиняються достроково в разі: 1) відставки; 2) неможливості

³³² Конституційне право України: курс лекцій / Р.Я. Демків. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 210.

³³³ Конституційне право України в схемах : навч. посіб. /Ю. В. Градова М. К. Гопич, О. М. Дунаєва та ін. Одеса, ОДУВС, 2013. С. 85.

виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 3) усунення з поста в порядку імпічменту; 4) смерті³³⁴.

У більшості зарубіжних країн функції глави держави доручаються одноособовому органу. Залежно від форми правління – це або президент, або монарх. Щодо народів, які живуть у державах з монархічною формою правління, то вони називають себе підданими його величності короля, імператора, шейха і т. ін., а з республіканською – громадянами. Винятковим є виконання функції глави держави колегіальним органом. Так, у Швейцарії функції глави держави згідно з чинною Конституцією 1999 року виконує Федеральна рада, яка одночасно є й урядом країни. Молоді національні держави, що утворилися в ході національно-визвольних революцій і після розпаду колоніальної системи, також сприйняли інститут одноособового глави держави (Індія, Єгипет, Конго та ін.).

У постсоціалістичних країнах також конституційним правом закріплений інститут одноособового глави держави (Болгарія, Чехія, Польща та ін.). Державне право зарубіжних країн розглядає главу держави як носія вищої виконавчої влади, а також як вищого представника держави у сфері міжнародних відносин. Конституція США 1787 року передбачає: «Виконавча влада здійснюється Президентом Сполучених Штатів Америки...». Про широкі владні повноваження глави держави свідчить і Конституція Іспанії 1978 року, у ст. 56 якої записано: «Король є главою Іспанської держави, символом її єдності й сталості. Він є гарантом правильного функціонування державних інститутів; здійснює вище представництво Іспанії у міжнародних відносинах, особливо з націями, з якими вона пов'язана історично, а також здійснює функції, надані йому Конституцією і Законом». Більш широкими і реальними владними повноваженнями володіє глава держави тієї країни, де він одночасно є носієм виконавчої влади і очолює уряд (США, Франція, Чехія). Дещо меншою мірою помітний його вплив на формування державної політики у парламентарних монархіях (Великобританія, Японія) і парламентарних республіках (Німеччина, Італія, Угорщина)³³⁵.

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що інститут президенства наділений досить широким колом повноважень. Конституційне визнання Президента України гарантом прав і свобод людини й громадянина цілком логічно випливає з проголошення людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності й безпеки

³³⁴ Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. С. 305.

³³⁵ Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / М. С. Горшенцова, К. О. Закоморна, В. О. Ріака та ін.; за заг. ред. В. О. Ріаки. 2-е вид., допов. і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 146–147.

найвищою соціальною цінністю. Оскільки Президент України відповідальний перед народом за державу загалом і результати реалізації внутрішньої та зовнішньої політики, то Конституція України передбачає широкий спектр повноважень, які дають йому змогу активно впливати на діяльність усіх гілок державної влади³³⁶.

Отже, роль Президента України як гаранта додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина є багатогранною.

Орися ЛІСНИК

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВОСУДДІ

Принцип верховенства права має тривалу історію практичного та доктринального оформлення, філософського осмислення і в своєму сучасному розумінні та застосуванні є одним з найцінніших здобутків людства. Про це наголошено в документах ООН, Ради Європи, ЄС, відображено у доктринах і актах багатьох держав³³⁷. Разом з тим особливого значення принцип верховенства права набуває як основна, провідна ідея діяльності органу конституційної юрисдикції.

Передусім зазначимо, в умовах існування писаного Основного закону принцип верховенства права закріплюється в його тексті у формі верховенства Конституції. Хоча принцип верховенства права значно ширший і багатший за своїм правовим змістом, ніж позитивне формулювання самого верховенства Конституції, проте остання є ціннішим надбанням сучасної правової системи. Так, у чинній Конституції України 1996 р. принцип верховенства права вперше в

³³⁶ Конституційне право України: навч. посіб. Годованець В.Ф. К.: МАУП, 2005. С. 205-206.

³³⁷ Довгерт А. С. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. Університетські наукові записки. Хмельницький, 2007. № 2. С. 83-89.

історії конституційного розвитку України одержав своє юридичне закріплення³³⁸.

Крім того, закріплення принципу верховенства права знаходимо в ряді нормативно-правових актів (Кодексі адміністративного судочинства України, Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України та ін.), що свідчить про визнану законодавцем вагомість принципу верховенства права як для всієї процесуальної діяльності суду, так і в частині здійснення ним власне правосуддя³³⁹.

Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року наголошено, що відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України³⁴⁰.

Принцип верховенства права для Конституційного Суду України відіграє важливу роль, адже, по-перше, він є принципом його діяльності, тобто при вирішенні будь-яких питань, як тих, що стосуються внутрішньої роботи, так і при здійсненні своїх повноважень він зобов'язаний неухильно дотримуватись принципу

³³⁸ Подорожна Т. С. Верховенство Конституції України та конституціоналізація правової системи: діалектика взаємодії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. Одеса, 2013. Вип. 6-1(1). С. 115–118.

³³⁹ Крижова О. Г. Впровадження принципу верховенства права в правозастосовну діяльність: концептуальні аспекти. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер.: Право*. Острог, 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_20.

³⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

верховенства права; по-друге, основним завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України, а також закріпленого в ній принципу верховенства права. Тому здійснене Конституційним Судом України тлумачення принципу верховенства права, яке наведено вище, є певним еталоном його правильного застосування правотворчими і правозастосовними органами, всіма суб'єктами суспільних відносин³⁴¹.

Важливим кроком для повного та всебічного тлумачення змісту принципу верховенства права є дослідження його у співвідношенні з принципом верховенства закону та верховенства Конституції. Необхідність поглиблення знань проблем сутності верховенства права та верховенства закону, їх взаємозв'язку та розрізнення є важливим та визначальним для усвідомлення таких понять як «правова держава», «правовий закон» тощо³⁴².

З цього приводу слушною є думка відомого українського конституціоналіста Ю. М. Тодики, котрий зазначає, що розгляд принципу верховенства права поза верховенством Конституції і законів – це шлях до беззаконня та вседозволеності, а визнання тільки принципу верховенства закону поза системним розумінням принципу верховенства права – шлях до прийняття несправедливих, негуманних, недемократичних законів, інших нормативноправових актів³⁴³.

Як бачимо, «верховенство права» та «верховенство закону» не тотожні категорії, проте вони здійснюють взаємний вплив та доповнюють один одного. Верховенство права стосується визначальної ролі права в організації суспільного життя. Верховенство закону, у свою чергу, визначає порядок організації нормативних актів, їх ієрархію. Заміна принципу верховенства права принципом верховенства закону неприпустима. Верховенство права забезпечує, так би мовити, сутнісне вираження правової держави, верховенство закону – відповідність між справедливістю права і його нормативним закріпленням³⁴⁴.

Таким чином, принцип верховенства права за своїм змістом являє собою поєднання низки критеріїв (вимог), які хоча і різняться за своєю формою нормативно-правового опосередкування у національному

³⁴¹ Падалка Р. О. *Верховенство права як основоположний принцип права* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.

³⁴² Падалка Р. О. *Верховенство права як основоположний принцип права* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.

³⁴³ Тодыка Ю. Н. *Основы конституционного строя Украины* : учеб. пособие. Харьков : Факт, 1999. 319 с.

³⁴⁴ Гайворонський В. М. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права. *Право України*. Київ, 2005. № 10. С. 114-117.

законодавстві, але покликані забезпечувати примат прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у суспільстві. Саме принцип верховенства права наповнює реальним змістом закріплене у Конституції положення про те, що Україна є правовою державою, тобто державою, що підкоряється праву³⁴⁵.

Інга НЕСМІЛА

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В конституційному праві постійно тривають дискусії щодо природи конституційно-правової відповідальності. Її називають і самотійним видом соціальної відповідальності, і ототожнюють з політичною відповідальністю, розглядають як певний симбіоз, єдність юридичної, політичної та моральної відповідальності тощо. Але слід підкреслити, що, на думку кандидата юридичних наук Ю.В. Ткаченка, все-таки найбільш правильним є розгляд конституційно-правової відповідальності саме як окремого виду юридичної відповідальності. До такого висновку приводить аналіз її властивостей, ознак³⁴⁶. Однак, Ю.В. Ячменев зазначає, що багато вітчизняних і зарубіжних правознавців не визнавали раніше конституційно-правову відповідальність самотійним видом юридичної відповідальності. Тому в багатьох підручниках тема конституційно-правова відповідальність майже не розглядалася або ж заперечувалася, чи розглядалася поверхово³⁴⁷.

³⁴⁵ Філіпенко Д. О. Особливості реалізації принципу верховенства права в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2009. Вип. 87 (II). URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1208/1152>.

³⁴⁶ Ткаченко Ю.В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності: URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7184/1/Tkachenko_304.pdf.

³⁴⁷ Ячменев Ю.В. Юридическая ответственность и ее виды в современной учебной литературе: критический анализ. *Правоведение*. 2001. № 1. С. 247–248.

Одне з найбільш вдалих комплексних визначень поняття конституційно-правової відповідальності було запропоноване Л.Р. Наливайко. На її думку, конституційно-правова відповідальність — це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому застосуванні заходів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), виступає найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції³⁴⁸.

Конституційно-правовій відповідальності властиві загальні та особливі ознаки, що визначають особливості її правової природи. Ю.В. Ткаченко виділяє такі загальні ознаки конституційно-правової відповідальності:

- вона є видом соціальної відповідальності;
- має позитивне (проспективне) і негативне (ретроспективне) значення;
- вона є наслідком конституційного делікту;
- вона є інститутом відповідної галузі права тощо.

До особливих ознак конституційно-правової відповідальності слід відносити ті кваліфікуючі особливості цього виду юридичної відповідальності, що вирізняють її від інших самостійних видів юридичної відповідальності:

- конституційно-правова відповідальність має констатуючий (системоутворюючий) характер, тобто визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності;
- через особливості предмета конституційно-правового регулювання має чітко виявлений політичний характер, оскільки відповідальність настає за порушення суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням влади в державі;
- передбачає конституційні санкції як міру юридичної відповідальності;
- специфічність підстав конституційно-правової відповідальності: підставою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту, а проспективної — юридичний факт набуття статусу суб'єкта конституційно-правової відповідальності;

³⁴⁸ Ткаченко Ю.В. Конституційно-правова відповідальність: URL: <http://studies.in.ua/ru/konstitucionnoe-pravo-seminary/4187-konstitucyno-pravova-vdpovdalnst.html>.

- особливе коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності, що є вужчим за коло суб'єктів конституційного права. Суб'єктами конституційно-правової відповідальності можуть бути виключно орган публічної влади або його посадова особа (об'єднання громадян, державні органи й органи місцевого самоврядування);
- є важливим елементом механізму правового захисту і охорони Конституції України та чинного конституційного законодавства³⁴⁹.

Отже, як окремий вид юридичної відповідальності, конституційно-правову відповідальність характеризує те, що вона забезпечується примусовою силою держави, що призване гарантувати стабільну, стійку, навіть можна сказати сувору, а також передбачувану її реалізацію. Разом із тим, у певних випадках поряд з державною владою додатковою силою її забезпечень є влада громадянського суспільства, народу. В інших видах юридичної відповідальності такої особливості не проглядається так чітко, як у процесі реалізації конституційно-правової відповідальності³⁵⁰.

В.Л. Федоренко наголошує на тому, що терміни «конституційно-правова відповідальність», «державно-правова відповідальність» та «конституційна відповідальність» є тотожними, на відміну від таких понять, як «конституційна відповідальність» та «відповідальність за порушення норм конституційного права». Так, у тій частині, під якою розуміють конституційну відповідальність за порушення конституційних, норм узагалі, ці поняття збігаються. Однак, оскільки порушення норм конституційного права породжує не тільки власне конституційну відповідальність, а й ту, що передбачена іншими галузями права, поняття відповідальності за порушення норм конституційного права є ширшим³⁵¹.

Проаналізувавши ознаки конституційно-правової відповідальності, можна зробити висновок, що вона є невід'ємною складовою соціальної відповідальності і має багато спільних ознак з іншими видами юридичної відповідальності. Проте, завдяки своїм особливим ознакам, конституційно-правова відповідальність на сьогоднішній день визнана самостійним видом юридичної відповідальності.

³⁴⁹ Ткаченко Ю.В. Конституційно-правова відповідальність: URL: <http://studies.in.ua/ru/konstitucionnoe-pravo-seminary/4187-konstitucyno-pravova-vdpovdalnst.html>.

³⁵⁰ Ткаченко Ю.В. Особливості конституційно-правової відповідальності: URL: <http://www.pravnik.info/fomum-pr/2049-osoblivosti-konstitucijno-pravovo%D1%97-vidpovidalnosti.html>.

³⁵¹ Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. К.: Видавництво Ліра-К. 2016. С. 135.

Каріна ПАВЛЕНКО

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ромців О. І.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології, Національного університету «Львівська політехніка»

ПАРЛАМЕНТСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УРЯДУ В УКРАЇНІ

Конституція України істотно підвищила роль і місце виконавчої влади в системі органів державної влади. У ст. 6 Конституції України³⁵² проголошується, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Виконавча влада відрізняється від інших гілок влади, насамперед, предметом і сферою діяльності. Важливо підкреслити, що Основний Закон створює реальні передумови для того, щоб виконавча влада стала насправді здатною здійснити визначені нею економічні програми й нести всю повноту відповідальності за свої рішення та дії.

Головним завданням реформ у системі органів виконавчої влади є більш чітке визначення, закріплення на законодавчому рівні і внесення ясності щодо владних повноважень кожного елемента системи, а також виявлення і правильне вирішення основних практичних проблем, що виникають між інститутами управління всіх рівнів, чітке фінансове, правове, організаційне забезпечення реформ даної системи³⁵³.

На відміну від законодавчої та судової влади, органи яких де-юре функціонують в автономному режимі, підкоряючись тільки законові, виконавча влада не може ефективно діяти поза межами єдиної системи. В нашій державі виконавча вертикаль функціонує на засадах чіткої субординації та підпорядкування. Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, а також указами Президента України та

³⁵² Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.03.2019).

³⁵³ Гошовський В. С. Удосконалення діяльності Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 249-255.

постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України³⁵⁴.

Сьогодні відповідно до ч. 1 ст. 113 Конституції України, Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією³⁵⁵. Наслідком підконтрольності та підзвітності уряду є його відповідальність перед Верховною Радою України.

О. В. Совгиря слушно вказує, що парламентська відповідальність уряду є механізмом впливу парламенту на уряд з метою забезпечення ефективної реалізації ухвалені парламентом програми його діяльності. Водночас інститут парламентської відповідальності уряду є важливим засобом забезпечення взаємного контролю й узгодженості дій органів законодавчої і виконавчої влади. Фактично інститут парламентської відповідальності уряду унеможливорює жорсткий поділ влади (це частково пояснює, чому в президентських республіках, у яких має місце згаданий жорсткий поділ влади, інституту парламентської відповідальності уряду не існує) і є одним з атрибутів явища розпорошення влади, характерного для режиму парламентаризму³⁵⁶.

Слід зазначити, що інститут парламентської відповідальності уряду, що застосовується при парламентській та «змішаній» формах правління, дає змогу досягти низки цілей, проголошених практично всіма посткомуністичними країнами на початку їх переходу до демократії. З одного боку, йдеться про відповідальність влади перед суспільством. Здатність парламенту притягти до відповідальності вищий виконавчий орган є особливо важливою з огляду на те, що виконавча влада (зважаючи на обсяг покладених на неї повноважень і функцій) акумулює значні матеріальні, фінансові, інформаційні, людські, силові та інші ресурси, а тому мусить бути контрольованою задля попередження виродження режиму в тиранію. Тоді парламентська відповідальність уряду є лише одним із багатьох способів контролю законодавчої влади над виконавчою (разом із депутатськими запитами тощо)³⁵⁷.

³⁵⁴ Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.03.2019).

³⁵⁵ Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.03.2019).

³⁵⁶ Совгиря О. В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: теоретичні та практичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 28-35.

³⁵⁷ Совгиря О. В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: теоретичні та практичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 28-35.

Механізм парламентської відповідальності уряду у поєднанні зі своїм логічним доповненням – парламентською інвеститурою уряду, яка передбачала б вотум довіри одночасно й уряду, і його програмі – є одним із вагомих стимулів для політ-економічних сил пострадянських країн (зокрема України) до створення реальних і тривалих партій, а не тимчасових «засобів приходу в парламент»³⁵⁸.

Особливість парламентської відповідальності уряду полягає у тому, що вона не вписується повністю ні в модель політичної, ані в модель юридичної відповідальності. Парламентська відповідальність уряду має свою особливу природу і є особливим видом відповідальності в конституційному праві, що містить риси як політичної, так і юридичної, тобто перебуває на межі цих двох видів відповідальності, та пропонує визначення парламентської відповідальності як закріпленої на рівні Конституції відповідальності органу влади чи посадової особи, яка полягає у припиненні повноважень суб'єкта відповідальності за рішенням представницької владної інституції у разі втрати довіри суб'єктом відповідальності³⁵⁹.

Політичним є зміст парламентської відповідальності уряду. Однак підставою для настання такої відповідальності є юридичний факт прийняття парламентом відповідного рішення. Стосовно видів парламентської відповідальності уряду, слід відзначити, що найчастіше у правовій доктрині згадуються такі: резолюція недовіри (обговорювана на вимогу уряду, наприклад, при затвердженні програми його дій); резолюція осуду (оголошення парламентом вотуму недовіри уряду з власної ініціативи – конструктивного (з пропозицією кандидатури нового прем'єра) чи деструктивного; інтерпеляція (офіційне звернення парламенту до уряду за роз'ясненнями щодо якогось питання); запитання (усні й письмові) парламентаріїв до уряду та його членів³⁶⁰.

Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України характеризується такими рисами, як:

- за своєю правовою природою може мати як юридичний, так і політичний характер;
- її форми закріплюється в Конституції України, а процедури їх реалізації в Регламенті Верховної Ради України, Законі України «Про Кабінет Міністрів України» та інших законах;

³⁵⁸ Гошовський В. С. Удосконалення діяльності Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 249-255.

³⁵⁹ Совгиря О. В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: теоретичні та практичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 28-35.

³⁶⁰ Совгиря О. В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: теоретичні та практичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 28-35.

- може мати як колективний, так й індивідуальний характер;
- метою її застосування є стабільність та ефективність функціонування не тільки Кабінету Міністрів України, але й усієї системи органів державної влади;
- має взаємний характер, який характеризується правом Президента України достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України парламентом не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- реалізується у певних формах³⁶¹.

Відповідно до ст. 87 ч. 3 ст. 115 Конституції України, такою формою є резолюція недовіри Кабінету Міністрів України³⁶². В Україні питання парламентської відповідальності уряду є дискусійним протягом всього періоду вибору оптимальної форми правління. Зокрема, наразі відсутній єдиний підхід до розуміння правової природи резолюції недовіри уряду. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України є заходом конституційно-правової відповідальності. Специфічною рисою відповідальності уряду України є її політичний характер. Особливістю її є й те, що вона враховується тоді, коли норми права взагалі не порушуються³⁶³.

Що ж до підстав вираження недовіри уряду, то, як правило, враховуючи політико-правовий характер цієї процедури, вони практично не закріплюються на конституційному рівні.

Отже, парламентська відповідальність Кабміну є одним із механізмів ефективного функціонування системи виконавчої влади в Україні зокрема, і демократичної системи в цілому. Вдосконалення цього інституту є важливим напрямком на шляху демократизації нашої країни сьогодні.

³⁶¹ Лихачов Н. Процедура резолюції (вотуму) недовіри як форма парламентської відповідальності Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4 (12). С. 85-91.

³⁶² Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.03.2019).

³⁶³ Совгиря О. В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: теоретичні та практичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 28-35.

Ірина ПЕРІВ

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Бліхар М. М.

*доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного
права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Серед суб'єктів міжнародного приватного права чільне місце посідають фізичні особи – громадяни та іноземці. Суб'єкти міжнародного приватного права розглядаються як учасники цивільних правовідносин, що ускладнені іноземним елементом. З урахуванням цієї специфіки в доктрині, законодавстві та практиці поняття «іноземець» об'єднує власне іноземних громадян (підданих), осіб без громадянства (апатридів), осіб з кількома громадянствами (біпатридів) та ін.

У сучасних умовах до кола осіб, щодо яких діють норми міжнародного приватного права, з урахуванням особливостей їхнього правового становища, належать також біженці, особи, яким надано політичний притулок та ін. Норми міжнародного приватного права регулюють цивільні, сімейні, трудові, процесуальні права фізичних осіб, тобто ці особи наділяються певним правовим статусом у міжнародних приватноправових відносинах³⁶⁴.

У Законі України «Про громадянство України» визначено поняття громадянства як правовий зв'язок між особою та державою (ст. 1)³⁶⁵. У деяких випадках фізична особа може мати подвійне (множинне) громадянство, що означає одночасну належність особи до громадянства двох або більше держав (таких осіб називають біпатридами), або ж не мати громадянства жодної держави (ідеться про особу без громадянства (апатрида)). Кожна держава самостійно визначає належність особи до свого громадянства. Зазвичай на

³⁶⁴ Міжнародне приватне право: навч. посіб. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ: Юрінком Інтер, 2007. С. 63.

³⁶⁵ Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III (в ред. від 19.02.2016). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 09.04.2019).

практиці подвійність громадянства виникає внаслідок колізій законодавства різних країн щодо набуття і втрати громадянства, міграційних процесів, реєстрації шлюбів з іноземцями тощо.

Згідно зі статистикою Державної міграційної служби, станом на 1 січня 2019 р. на обліку іноземців та осіб без громадянства (тимчасові) перебуває 107 369 осіб³⁶⁶. Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. встановлено понятійний апарат щодо іноземців та осіб без громадянства. А саме, іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав³⁶⁷. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» щодо підстав для перебування іноземців та осіб без громадянства на території України» від 19 червня 2014 р. дещо розширив коло іноземців та осіб без громадянства, які мають можливість отримати тимчасовий дозвіл на проживання в Україні, додавши до цього списку «спортсменів, які набули професійного статусу», і тих іноземців та осіб без громадянства, яким не потрібен дозвіл на працевлаштування³⁶⁸.

У січні-липні 2018 р. було розглянуто 7142 справи про надання дозволу на імміграцію та відмовлено в наданні дозволу на імміграцію у 150 випадках. Переважна більшість посвідок на постійне проживання була видана іммігрантам поза квотами на основі того, що особа перебуває у шлюбі понад два роки з особою, яка є громадянином України, дітям і батькам громадян України та особам, які мають право на набуття громадянства України за територіальним походженням³⁶⁹. З початку року 11 дозволів на імміграцію видано «закордонним українцям», подружжям закордонних українців, їхнім дітям. У липні 2018 р. 273 415 іммігрантів перебували на обліку в Україні, що становить 0,65% населення України. З них найбільше вихідців з Росії (150 830 осіб), Молдови (18 467 осіб), Азербайджану (12 378 осіб), Вірменії (11 813 осіб), Грузії (10 494 особи) та Білорусі (8876 осіб), а також

³⁶⁶ Статистика з основної діяльності ДМС. *Офіційний веб-сайт Державної міграційної служби України*. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/dms_2018_pok.xlsx (дата звернення: 09.04.2019).

³⁶⁷ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI (в ред. від 29.04.2018). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 09.04.2019).

³⁶⁸ Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» щодо підстав для перебування іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 19.06.2014 № 1539-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-18> (дата звернення: 09.04.2019).

³⁶⁹ Інформація по лінії роботи ДМС України з питань імміграції (станом на 23.08.2018). *Офіційний веб-сайт Державної міграційної служби України*. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/week/immi-23-08-2018.pdf> (дата звернення: 09.04.2019).

5061 особа без громадянства³⁷⁰. Право на імміграцію іноземців в Україну встановлено Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»³⁷¹, більш детально умови та порядок імміграції в Україну визначено Законом України «Про імміграцію» від 7 червня 2001 р.

Внаслідок подій Революції гідності, окупації АР Крим Російською Федерацією та проведення АТО/ООС³⁷² в Донецькій і Луганській областях пріоритетом держави у міграційній сфері об'єктивно стало вирішення нагальних проблем сотень тисяч внутрішньо переміщених осіб, які виїхали з тимчасово окупованих територій та районів проведення бойових дій.

У травні 2014 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» № 1251-VII³⁷³. Порівняно з попередньою редакцією ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»³⁷⁴, цей Закон значно розширив перелік підстав для надання іноземцям та особам без громадянства на території України додаткового і тимчасового захисту, також усунув певні внутрішні суперечності, які були наявні в попередній редакції цієї статті.

Так, з 30 травня 2014 р., відповідно до п. 4 та 13 ст. 1 вищезгаданого Закону, іноземцю або особі без громадянства, яка звернулася із клопотанням про надання їй захисту в Україні, має бути надано «додатковий захист», якщо така особа «не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або

³⁷⁰ Інформація по лінії роботи ДМС України з питань імміграції (станом на 23.08.2018).

³⁷¹ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI.

³⁷² АТО – антитерористична операція на Сході України – комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань, операція тривала з квітня 2014-го до квітня 2018-го. Після АТО на Сході України введено операцію об'єднаних сил (ООС).

³⁷³ Про внесення змін до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»: Закон України від 04.02.2016 № 992-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-19#n2> (дата звернення: 09.04.2019).

³⁷⁴ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 09.04.2019).

внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини, і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань»³⁷⁵. Також вищезгаданим Законом України було знято обмеження щодо надання тимчасового захисту шукачам притулку за територіальною ознакою.

Згідно зі статистичними даними Державної міграційної служби, ухвалено 517 рішень за заявами шукачів захисту в Україні, з них: 24 – про визнання біженцем, 75 – про визнання особою, яка потребує додаткового захисту, 284 – про відмову у наданні захисту в Україні³⁷⁶.

Окрім того, внесено ще низку змін до національного законодавства. Зокрема, Кабінет Міністрів України своєю Постановою № 121 від 19 березня 2014 р.³⁷⁷ затвердив новий Порядок надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України, чим зафіксував безкоштовний доступ іноземців до ургентної медичної допомоги.

Щодо політичного притулку, то цей термін вживається частіше в політичному та соціологічному значенні, аніж в юридичному. Якщо говорити про Європейський континент, то політичний притулок регулюється або м'якими нормами міжнародного права, або національним правом кожної конкретної країни. В Україні термін «політичний притулок» знаходимо в Конституції, в Законі про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. Окремо прийнятого закону немає. Коли вживають термін «політичний притулок», найімовірніше мають на увазі статус біженця. Цей статус отримують особи, які мають обґрунтовані побоювання зазнати переслідувань, зокрема через політичні переконання. Тобто суто юридично це буде саме статус біженця незалежно від того, що саме спричинило його отримання: релігійні переконання, належність до певної соціальної категорії, раси тощо.

Отож, оскільки права і свободи людини становлять основу не тільки громадянського суспільства, а й сучасної цивілізації, у міжнародному праві є достатньо підстав для становлення системи міждержавного співробітництва з питань правового статусу фізичних осіб. Ця проблема набуває особливої значущості з урахуванням того,

³⁷⁵ Про внесення змін до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

³⁷⁶ Статистика з основної діяльності ДМС. *Офіційний веб-сайт Державної міграційної служби України*. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/dms_2018_pok.xlsx (дата звернення: 09.04.2019).

³⁷⁷ Про затвердження Порядку надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.1997 № 79. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2014-%D0%BF> (дата звернення: 09.04.2019).

що на сучасному етапі розвитку світового співтовариства загальноновизнано, що політичні, соціальні, економічні, культурні й інші права людини виступають не в ролі дару держави чи її посадових осіб, а є невід'ємними правами кожного індивіда, якими він наділений з народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань.

Дарина ПЕТРІВ

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ІМПЕРАТИВНИЙ МАНДАТ ТА МЕХАНІЗМ ВІДКЛИКАННЯ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ ЗА НАРОДНОЮ ІНІЦІАТИВОЮ

На сьогоднішній день в Україні існує інститут імперативного мандату. Проте, незважаючи на демократичний механізм відкликання депутатів місцевих рад проблемним є питання щодо відкликання депутатів Верховної Ради України.

Інститут імперативного мандату досліджували такі науковці, як А.З. Георгіца, В.М. Шаповал, В.Ф. Погорілко, В.Я. Тацій та інші. Слово «мандат» походить з латинської мови, що в перекладі означає повноваження, наказ, доручення, документ, який засвідчує повноваження³⁷⁸. Інститут імперативного мандату зобов'язує депутата нести відповідальність перед виборцями за свої дії / бездіяльність і надає виборцям право відкликання депутата. Щодо процедури відкликання народних депутатів України, то на сьогоднішній день не має закону в якому б містилася процедура відкликання народного депутата.

³⁷⁸ Майданник О.О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 58.

До 22 березня 2001 року діяв Закон України «Про відкликання народного депутата України»³⁷⁹. Відповідно до якого народний депутат України, який не виправдав довір'я виборців, міг бути в будь-який час відкликаний ними у порядку, встановленому цим Законом. Підставами для відкликання виборцями обраного ними народного депутата України були:

- порушення ним положень Конституції і законів України;
- систематичне невиконання депутатських обов'язків, визначених Законом України «Про статус народного депутата України» і Регламентом Верховної Ради України;
- використання своїх повноважень в особистих корисливих цілях;
- систематичне порушення норм депутатської етики і моралі;
- невідповідність практичної діяльності депутата основним принципам і положенням його передвиборної програми;
- відмова від переходу на постійну роботу до Верховної Ради України;
- приховування доходів, занесення неточних даних у декларацію про доходи.

Проведення процедури відкликання народного депутата покладалося на Центральну виборчу комісію. У зв'язку зі втратою чинності даного закону частина депутатів перестали відчувати відповідальність перед виборцями, не проводять зустрічі з виборцями, пропускають сесію Верховної Ради, не голосують особисто у парламенті. Також важливим фактором прийняття Закону «Про відкликання народного депутата» є те, що відкликання повинне здійснюватися виборцями, народом а не політичною партією, що передбачає підкуп, необ'єктивне прийняття рішення щодо відкликання депутата, який зловживає своїми правами та інтересами виборців.

У минулому існував так званий «імперативний мандат», відомий з часів Паризької комуни. Він позначав, що депутати повинні бути пов'язані зі своїми виборцями. Вважалося, що цей зв'язок втілюється у обов'язкових наказах, обов'язкових звітах перед виборцями. І головне – у праві відкликання депутата, якщо виборці ним незадоволені і він не виконує їхніх наказів³⁸⁰.

В статті 67 Конституції Італії зазначено: «Кожен член парламенту представляє всю націю і виконує свої функції без обов'язкового мандата». Стаття 38 Основного закону ФРН: «Депутати німецького

³⁷⁹ Закон України «Про відкликання народного депутата України» від 19 жовтня 1995 року (втратив чинність): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396/95-вр>.

³⁸⁰ Безсчастний М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: видав. «Знання», 2008. С. 42.

бундестагу є представниками всього народу, не зв'язані наказами й дорученнями і підлеглі лише своїй совісті». Аналогічні положення є й в інших західних конституціях³⁸¹.

Конституцією Словенії, а саме ст. 82 регламентується, що парламентарі є обраними представниками народу, які не мають імперативного мандату³⁸². У Конституції Чехії у ст. 26 сказано, що депутати здійснюють мандат відповідно до своєї присяги і не пов'язані ніякими вказівками³⁸³. Інститут імперативного мандату існує в США. Згідно із законодавством США процедура відкликання депутата відбувається шляхом підписання виборцями петиції, згідно якої вирішується питання чи є необхідність відкликати даного депутата і обрати нового кандидата на посаду³⁸⁴.

На нашу думку, необхідно прийняти Закон України «Про відкликання народного депутата», в якому передбачити проведення відкликання шляхом місцевого референдуму, що забезпечить справедливість прийняття рішення про відкликання народного депутата.

Референдум є однією з форм безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті громадянами України рішень шляхом таємного голосування в порядку, встановленому Законом³⁸⁵. Прийняття рішення шляхом таємного голосування необхідно здійснювати, щоб забезпечити безпеку виборця, даний принцип необхідно запозичити із Закону України «Про вибори народного депутата України» згідно якого голосування на виборах депутатів є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється³⁸⁶.

Відкликання народного депутата необхідно здійснювати, якщо народний депутат України порушує вимоги, що містяться в Законі України «Про статус народного депутата України», тобто здійснює діяльність яка є несумісною з депутатською діяльністю, а також порушує правила депутатської етики. Відповідно до ст. 8 Закону

³⁸¹ Безсчастний М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: видав. «Знання», 2008. С. 42.

³⁸² The Constitution of Slovenia, adopted in 23 December 1991. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN014895.pdf>.

³⁸³ The Constitution of Czech republic, adopted in 16 December 1992. URL: <http://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html>.

³⁸⁴ Романюк П.В. Імперативний мандат окремі питання конституційної теорії та практики в сучасних умовах: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_u_pr_2013_5_46.

³⁸⁵ Закон України «Про Всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року (визнаний Конституційним Судом України неконституційним): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>.

³⁸⁶ Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

України «Про статус народного депутата», народний депутат України повинен: дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу³⁸⁷. Голосування повинно здійснюватися шляхом таємного голосування. Рішення про позбавлення народного депутата мандату слід ухвалити на підставі того за яку пропозицію проголосує більша кількість виборців. В бюлетені для голосування має бути вказано дві пропозиції: за позбавлення депутатського мандату та проти позбавлення депутатського мандату.

Не зважаючи на те, що в науці конституційного права існує думка, що імперативний мандат скасовує право депутата діяти у відповідності до його власних переконань, прийняття депутатом рішення заздальгідь визначеного виборцями, що означає втрату представником свободи вибору, на нашу думку так і повинно бути, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ³⁸⁸.

Отже, оскільки народний депутат України є представником Українського народу на якого покладається повноваження здійснювати народне волевиявлення, тому вважаємо за необхідне запровадження механізму відкликання народного депутата України.

Андріана ПРОТИНЯК

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Сірант М. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Туризм для кожної країни відіграє важливу роль, тому він вже давно є одним з секторів економіки. В Україні знаходиться багато

³⁸⁷ Закон України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.

³⁸⁸ Конституція України від 28 червня 1996 року: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

унікальних культурних, історичних та природних пам'яток, в неї є великі рекреаційні можливості, що сформувалися завдяки історичному розвитку та географічному положенню. Через це в неї є реальні шанси для розвитку туристичної галузі та стати одним із світових туристичних лідерів. При цьому великий вплив на розвиток туризму мають євроінтеграційні процеси в Україні.

Сьогодні Україні дуже важливо налагодити тісні економічні, політичні та культурні відносини з ЄС, бо від цього залежить подальший розвиток держави в європейському просторі. Значну увагу при цьому влада приділяє саме розвитку відносин з ЄС у галузі туризму.

Україна рухаючись в напрямку євроінтеграції підписала Угоду про асоціацію з ЄС, організовує різноманітні проекти у сфері економіки, соціально-культурній і рекреаційній сферах за сприянням фондів, підприємств та неурядових організацій Європейського Союзу, внаслідок цього все більше туристів відвідують нашу країну.

Країни Європейського Союзу трактують туризм як важливий чинник господарської активізації країн і регіонів. Основи туристичної політики Союзу розроблені у 1984 р. за рішенням Ради міністрів Союзу. Цим самим було визнано економічне і суспільне значення туризму – сектору, який виготовляє 5,5 % ВВП Союзу, а також дає роботу більш ніж 7 млн осіб. Важливим моментом у процесі європейської інтеграції стосовно туризму було створення Єдиного внутрішнього ринку, який ратифіковано в Єдиному європейському акті, який діє з липня 1987 року. Шестирічна програма реалізації ЄВР містила рішення, істотні для туристичного ринку. Найважливіші з них – це обмеження до мінімуму прикордонних формальностей між членами Європейського Союзу, свобода переміщення робочої сили, зайнятості та поселення в рамках ЄС, ліквідація обмежень для спільних туристичних інвестицій; полегшення у страхуванні туристів держав ЄС; полегшення у сфері транспорту, особливо авіаційного та ін.³⁸⁹

Слід зазначити, що на території новоприйнятих країн ЄС поступово й неухильно створюються сприятливі умови для розвитку туризму, впроваджується та забезпечується дія таких законів, правил і цінностей, як вільний рух капіталу, послуг, товарів і людей, виключається будь-яка дискримінація щодо громадянства³⁹⁰.

У рамках імплементації Угоди про асоціацію з ЄС у сфері туризму в березні 2017 р. прийнято Стратегію розвитку туризму та курортів до

³⁸⁹ Шевченко Г.С. *Перспективи європейської інтеграції ринку туристичних послуг України*. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Випуск 23.2. С. 124-130.

³⁹⁰ Зікеєва С.Г. *Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект. Економіка і менеджмент культури*. 2013. №1. С.74-82.

2026 року. Вона визначає інтегрований підхід до формування і реалізації державної туристичної політики за такими напрямками, як безпека туристів, нормативно-правова база сфери туризму та курортів, розвиток туристичної інфраструктури, розвиток людських ресурсів, маркетингова політика розвитку туризму і курортів. Цей підхід передбачає поєднання міжгалузевої координації у розвитку індустрії туризму, міжрегіональної кооперації з метою збалансованого розвитку туристичних регіонів України та створення системи стратегічного планування розвитку різних видів туризму за їх пріоритетністю³⁹¹.

Незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна на даний час не має можливості конкурувати з розвинутими туристичними державами. Для раціонального і ефективного використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму та курортів і розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт.

Єдиний шлях розв'язання системних проблем у сфері туризму та курортів – це стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є визначення туризму одним з основних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу України³⁹².

В.М. Маховка пропонує здійснити просування конкретних туристичних напрямів (сільський (зелений) туризм, лікувально-курортний, спортивний та зимовий туризм), а також ефективно налагодити діяльність інформаційних центрів як на території держави, так і за кордоном, постійно розповсюджувати інформацію про туристичні можливості країни. Визначені напрями удосконалення сфери туризму дозволять гідно представити вітчизняний туристичний продукт на міжнародному ринку та підвищити рівень його конкурентоспроможності. А інтеграційні процеси на відповідних напрямках сприятимуть впровадженню європейських норм і стандартів в освіті, туризмі, поширенні культурних і науково-технічних здобутків. У кінцевому результаті такі кроки спрацюватимуть на підвищення в Україні європейської культурної

³⁹¹ Заячківська Г.А. Моніторинг євроінтеграції України у сфері туризму. *Журнал європейської економіки*. 2017. Том 16. №2 (61).С.241- 255.

³⁹² Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року № 168-р від 16.03.2017. (URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>)

ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища³⁹³.

Істотним кроком для розвитку туризму стало підписання Угоди про безвізовий режим України з ЄС, який відбувся у Страсбурзі 17 травня 2017 року. Відповідно до неї громадяни України, які мають біометричні паспорти, можуть приїжджати в країни ЄС з діловою чи туристичною метою або в сімейних справах на термін до 90 днів протягом 180-денного періоду протягом року. Це в свою чергу також спростило умови для в'їзду туристам в Україну.

Членство в європейських структурах створює Україні можливості для отримання певної користі і переваг: збільшується доступ до дуже місткого туристичного ринку Європейського Союзу, який динамічно розвивається; стимулюється вплив на економічну політику, зокрема туристичну політику, для впровадження механізмів і інституцій за зразком існуючих у державах Союзу; зростає конкурентоспроможність на вітчизняному туристичному ринку, а цим самим прискорюється технологічний прогрес пристосування його стандартів до потреб закордонних туристів³⁹⁴.

Ю.П. Маковей наводить приклад освітнього туризму, як один з напрямів політики Європейського союзу у сфері освіти. Освітній туризм сприяє заохоченню вивчення мов країн ЄС, обміну студентами і викладачами, взаємному визнанню дипломів і термінів навчання, співпраці навчальних закладів, розвитку дистанційного навчання, а згодом і створення єдиного європейського освітнього простору та можливість вільного безвізового руху в межах Шенгенського простору³⁹⁵.

Розвиток і модернізація туристичної інфраструктури потребує значних коштів, а також підтримки Європейського Союзу. ЄС зацікавлений розвитком туристичних інвестицій в Україні. Незважаючи на те, що проблем для розвитку туризму багато, але ці проблеми певним чином вирішуються.

Тому, Україна має значні перспективи у розвитку міжнародного туризму і саме євроінтеграція має значний вплив на його розвиток. Йдеться не лише про матеріальну підтримку для створення сприятливих умов щодо розвитку туризму, але й полегшення для

³⁹³ Маховка В.М. Перспективи розвитку сфери туризму України в умовах євроінтеграції. *Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни*: матеріали Міжнар. наук.-практ. 2016. С. 51-52.

³⁹⁴ Шевченко Г.С. Перспективи європейської інтеграції ринку туристичних послуг України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Випуск 23.2. С. 124-130.

³⁹⁵ Маковей Ю.П. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної сфери в Україні. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2015. Вип. 15. (URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk15/fail/11.pdf).

перетину кордонів, можливості розвитку особистості через туризм. Позитивний розвиток туризму України в напрямку євроінтеграції можливий тільки завдяки реформуванню цієї галузі, та пристосуванню її функціонування щодо європейських стандартів. Важливими в цьому контексті є й євроінтеграційні процеси в Україні, зокрема співпраця з ЄС в туристичній сфері.

Ольга СЕМЕНЮК

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Верховна Рада України виконує значну кількість функцій, для реалізації яких вона наділяється відповідними повноваженнями.

При паралельному застосуванні термінів «функції парламенту» та «повноваження парламенту» неминуче виникає питання про їх співвідношення. Ці терміни не є синонімами, оскільки їхній зміст різний, а саме: функції визначають напрями діяльності державного органу, повноваження показують, що конкретно орган повинен робити стосовно конкретного предмету (предмету відання). Конституційні положення, які визначають функції та повноваження парламенту, тим самим окреслюють його компетенцію, тобто сукупність функцій парламенту та повноважень, необхідних для їх виконання. Компетенція парламенту – це сукупність юридично встановлених функцій та повноважень парламенту, які визначають його місце в системі державних органів³⁹⁶.

Функції Верховної Ради України – це основні напрями та види діяльності даного органу державної влади, в яких має свій вираз сутність, зміст та соціальне призначення парламенту, як провідної

³⁹⁶ Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади: навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська, Л. А. Пашко, К. Ф. Задоя. К. : НАДУ, 2013. С. 10.

структурно-організаційної складової частини механізму української держави, представницького органу всього народу України, що здійснюються відповідно до визначеної Конституцією і законами України його компетенції³⁹⁷.

Функції Українського парламенту визначені в Конституції України (розд. 4, ст. 85, 87, 89, 91, 92, 96–98 та ін.), Законами України: «Про комітети Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Рахункову палату», Регламентом Верховної Ради України тощо.

О.В. Совгіря виділяє такі головні функції Верховної Ради: законодавчу; установчу; бюджетно-фінансову; функцію парламентського контролю; зовнішньополітичну³⁹⁸.

Законодавча функція Верховної Ради є найважливішою і найбільш об'ємною за значенням і змістом. В її межах формується правова система Української держави, забезпечується правове регулювання відносин, що виникають у суспільстві і потребують законодавчого регулювання. Зміст законодавчої діяльності полягає в підготовці і прийнятті законів. Законодавча функція спрямована на встановлення надійного правопорядку. Вона спрямована на ділове співробітництво парламенту з іншими гілками влади у нормотворчій діяльності, що гарантує стабільність у країні, формування правової основи, подальший розвиток держави і суспільства.

Основними напрямками діяльності Верховної Ради України зі здійснення установчої функції є:

- 1) участь у формуванні органів виконавчої влади;
- 2) формування органів судової влади та прокуратури;
- 3) створення парламентських структур;
- 4) участь у формуванні інших органів державної влади та державних організацій;
- 5) вирішення питань територіального устрою України і забезпечення формування органів місцевого самоврядування.

Пріоритетним напрямом установчої функції є призначення виборів Президента України, у строки, передбачені Конституцією України.

Щодо бюджетно-фінансової функції Верховної Ради України, то відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України здійснює затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України,

³⁹⁷ Майданник О.О. *Конституційне право України*: Навч. посіб. К.: Алерта, 2011. С. 213.

³⁹⁸ Совгіря О.В. *Конституційне право України*. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 305.

прийняття рішення щодо звіту про його виконання. Верховна Рада України встановлює грошову одиницю України, якою за Конституцією України (ч. 1 ст. 99) є гривня³⁹⁹.

В.Ф. Погорілко зазначає, що основними напрямками контрольної діяльності Верховної Ради є: 1) контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України, відповідно до Конституції та Закону України «Про внесення змін до Конституції України»; 2) парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та їх захист, що здійснюється через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 3) бюджетно-фінансовий контроль, що здійснюється насамперед через Рахункову палату; 4) прийняття рішення Верховною Радою України про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи Комітету Верховної Ради України; 5) запит народного депутата України на сесії Верховної Ради України; 6) здійснення парламентського контролю з окремих питань безпосередньо або через тимчасові спеціальні і тимчасові слідчі комісії в межах, визначених Конституцією та Законом України «Про внесення змін до Конституції України»⁴⁰⁰.

Про зовнішньополітичну функцію Верховної Ради свідчать такі її повноваження, як: визначення засад зовнішньої політики; законодавча діяльність в галузі зовнішніх зносин; надання Верховною Радою у встановлений законом строк згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України; затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України, указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації; про схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів Збройних сил інших держав на територію України.

Р.Я. Демків до вищезазначених функцій також додає функцію державного будівництва. Зміст цієї функції полягає у тому, що саме парламент зобов'язаний творити нові інституції для належної організації державного життя шляхом прийняття відповідних законів. Так було з усіма новими конституційно-правовими інституціями – Президентом України, Конституційним Судом України,

³⁹⁹ Конституція України від 28 червня 1996 року: URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

⁴⁰⁰ Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. *Конституційне право України*: підручник. 4-е вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В. М. Шаповала. К.: 2012. С. 322.

Уповноваженим з прав людини тощо. Іншими словами, парламент, приймаючи закони у зв'язку з якими утворюються державні інституції, розбудовує державу⁴⁰¹.

Отже, можна прийти до висновку, що наявність в юридичній літературі різних поглядів і тлумачень щодо функцій і повноважень Верховної Ради України зумовлюється об'єктивними потребами державного та суспільного розвитку з погляду внутрішніх і зовнішніх завдань держави, у яких виражаються і конкретизуються сутність, соціальне призначення та роль Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу, відповідно до її місця в механізмі Української держави.

Ярославна СОРОКА

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Попадинець Г.О.

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Як свідчить практика країн Центральної та Східної Європи, зміни у будь якій галузі суспільного та політичного життя, зокрема у сфері конституційної юрисдикції, носять складний, довготривалий, але водночас позитивний характер. Європейський досвід останніх десятиліть демонструє десятки зразків успішного проведення реформ конституції, він є різним з огляду на завдання реформ і специфіки підходів в окремих державах, його обсяг насправді значний. Півтора десятки держав Центральної і Південно-Східної Європи, прийняті в ЄС у декілька «хвиль», завчасно провели в себе конституційні реформи (деякі – схвалили нові конституції). Низка розвинутих демократичних держав також провели в 1990–2000-ні роки конституційні реформи – як

⁴⁰¹ Конституційне право України: курс лекцій / Р.Я. Демків. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 173.

локальні (Німеччина, Франція), так і масштабні (Швейцарія, Велика Британія). Увесь цей емпіричний масив заслуговує на увагу й використання, а його аналіз дозволяє виробити певний набір «технологічних вимог» до конституційної реформи, якими можна вважати наступні: 1) дотримання режиму конституційності змін (збереження правової континуїти); 2) додаткові засоби забезпечення легітимності процесу; 3) спрямованість реформи на «розгортання» базових конституційних принципів; 4) забезпечення зв'язку предмета реформи з демократичним політичним процесом; 5) доцільність впорядкування процесу підготовки реформи на рівні закону; 6) забезпечення взаємодії експертного і політичного чинника в процесі реформи⁴⁰².

Сьогодні в Україні ще не завершена судова реформа, а тому важко не погодитися з думкою С. В. Кулик, який зазначає, що нинішня реформа судової системи в Україні – це покликання часу і запит суспільства на справедливий суд. Адже, як часто звучить останнім часом, реформа є необхідною для очищення судової системи від корумпованості, несправедливості, від нечесних суддів, які виносять завідомо неправомірні рішення, від політичного впливу і адміністративного втручання⁴⁰³.

А. Р. Крусян вказує на те, що конституційна реформа – це головний напрям формування сучасного українського конституціоналізму, і конституційна реформа традиційно подається як процес прийняття конституції або як процес підготовки і внесення змін до Основного Закону держави⁴⁰⁴, оскільки серед основних функцій конституційної реформи виділяють: 1) функцію концептуального оновлення та обґрунтування конституційних змін; 2) функцію забезпечення інституційного розвитку права, системи законодавства; 3) функцію усунення суперечностей та прогалин у праві, що модернізується⁴⁰⁵.

Тобто реформа у сфері конституційної юрисдикції є природнім процесом, як і будь яка зміна, яка приходить у сферу нашого суспільного та політичного життя. Власне, головною метою, що послугувало проведенню конституційних змін, конституційної

⁴⁰² Лемак В. В. *Реформа Конституції: технологічні вимоги на тлі європейського досвіду*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_3_8

⁴⁰³ Кулик С. В. *Конституційна реформа в сфері правосуддя: сучасний стан та перспективи*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16185/1/AF.pdf>

⁴⁰⁴ Крусян А. Р. *Сучасний український конституціоналізм: монографія*. Київ. Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

⁴⁰⁵ Кулик С. В. *Конституційна реформа в сфері правосуддя: сучасний стан та перспективи*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16185/1/AF.pdf>

реформи стало саме забезпечення незалежного, невідконтрольного та самостійного Конституційного Суду України.

Передусім, слід звернути увагу на те, що 2 червня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», що 29 червня в офіційній газеті «Голос України» зазначений Закон був опублікований та набрав законної сили. Саме метою прийняття цього закону було реформування Конституційного Суду України з метою забезпечення його незалежності. Політично мотивовані рішення Конституційного Суду, за часів режиму В. Януковича, насамперед, неконституційна зміна Конституції у вересні 2010 року, яскраво підкреслили проблему залежності конституційного судочинства в Україні. На цю проблему звертала увагу і міжнародна спільнота, адже однією зі сфер співробітництва між Україною та Європейським Союзом є утвердження верховенства права та підвищення ефективності, гарантування незалежності судової влади. Відповідно до ст. 14 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони чітко вказується, що, в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки, Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод⁴⁰⁶.

М. Баргілевич зазначає, що вагоме значення у реформуванні української конституційної юстиції має Висновок Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) № 870/2016 від 12 грудня 2016 року. Цей Висновок був підготовлений на прохання Президента України щодо Проекту Закону про КСУ, адже «проект закону перебуває в рамках зміненої Конституції»⁴⁰⁷. Навіть за наявності певних зауважень, Венеціанська комісія надала позитивну оцінку Проекту Закону про КСУ, зазначивши, що «проект закону, реалізувавши конституційні зміни, є наявним кроком вперед до

⁴⁰⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

⁴⁰⁷ Баргілевич М. Реформа конституційної юстиції в Україні в 2017 р. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/31.pdf>

європейських правових стандартів щодо конституційного правосуддя»⁴⁰⁸.

Одним їх головних засад реформи є Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», прийнятий Верховною Радою України 12 лютого 2015 року⁴⁰⁹. Цей Закон передбачав внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, різних процесуальних кодексів, Закону «Про Вищу раду юстиції», а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів»^{410;411}. Закон було розроблено Радою з питань судової реформи (експертно-консультативним органом при Президентові України, до складу якого входять міжнародні експерти, представники неурядових організацій, посадовці, судді та інші представники юридичної спільноти), яка була створена для просування реформи у сфері правосуддя, внесена Президентом країни до парламенту. Закон став першим кроком на шляху до комплексної судової реформи в Україні, що мала сприяти узгодженню законодавства України у сфері судочинства з міжнародними стандартами наскільки це можливо за чинних положень Конституції України. Авторами Закону було задекларовано його спрямованість на підвищення рівня компетентності та професіоналізму суддів, забезпечення ефективних механізмів боротьби з корупцією, утвердження незалежності суддів і ліквідацію політичного впливу на судову владу, забезпечення доступу до правосуддя, прозорості й відкритості судового процесу та посилення ролі Верховного Суду України у забезпеченні єдності судової практики.

Наступним кроком у процесі реформування судової системи передбачено внесення змін до Конституції України з метою досягнення середньострокових і довгострокових цілей у процесі реформування сектору правосуддя. Такі конституційні зміни включають: – створення єдиного органу, на який буде покладена функція захисту незалежності суддів та підготовки суддівського корпусу з дотриманням принципу поділу влади. Визначаються основи юридичного статусу, порядок формування та діяльності, а також повноваження Вищої ради правосуддя, яка є незалежним від політичного впливу органом, що відповідає за суддівську кар'єру, вживає заходів щодо забезпечення

⁴⁰⁸ Висновок щодо Проекту закону Про Конституційний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/870_2016_2016_12_12.pdf

⁴⁰⁹ Про забезпечення права на справедливий суд. Закон України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/192-19>

⁴¹⁰ Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

⁴¹¹ Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

незалежності суддів тощо. Більшість її членів мають становити судді, яких обирає сам суддівський корпус. Призначення на посаду судді буде здійснюватися Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя, що забезпечить виключно церемоніальну роль глави держави у цьому процесі. Повноваження щодо звільнення суддів та їх переведення з одного суду до іншого передаються Вищій раді правосуддя; – підвищення формальних вимог до кандидатів на посаду судді. Запропоновано зміни щодо основ конституційно-правового статусу судді, зокрема: підвищено вікові та професійні цензи до кандидатів на посаду судді, запроваджено конкурсний принцип призначення судді на посаду, уточнено і посилено гарантії незалежності та недоторканності суддів; – оптимізація ієрархії судів загальної юрисдикції⁴¹².

Окрім вищезазначеного, ще однією новелою конституційної реформи є інститут конституційної скарги, яким передбачено, насамперед, те, що конституційна скарга може бути подана особою в разі, як вона вважає, що, застосований в остаточному судовому рішенні в її справі, закон України суперечить Конституції України та якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Отже, зміни до Конституції України, які передбачали повне перезавантаження конституційної юстиції, знайшли свій вияв у новому Законі України «Про Конституційний Суд України», де чітко вказано нові повноваження; розкрито поняття конституційності – відповідність Конституції України; нова структура КСУ; підвищення для кандидатів на посаду судді КСУ мінімального порогу стажу професійної діяльності у сфері права; розмежовуються поняття «припинення повноважень» та «звільнення» судді КСУ з визначеним переліком підстав; передбачене положення про те, що суддів може звільняти тепер лише КСУ, а не суб'єкт призначення; встановлюються можливості затримання судді без згоди на те КСУ під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; запровадження конституційної скарги та зміни в конституційному провадженні. Тому можна з впевненістю говорити про те, що вказані положення у перспективі дозволять максимально наблизити систему судоустрою України до європейських стандартів та створити оптимальні умови для забезпечення права громадян України на судовий захист та справедливий судовий розгляд.

⁴¹² Кулик С. В. Конституційна реформа в сфері правосуддя: сучасний стан та перспективи. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16185/1/AF.pdf>

Владислава ТЕРЕХОВА

студентка

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ромців О. І.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології, Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Однією з найважливіших ознак демократичного розвитку суспільства і держави є функціонування парламенту – органу загальнонародного представництва, від роботи якого залежить ефективність діяльності всього державного механізму. Останнім часом Верховна Рада України постійно перебуває в центрі суспільної уваги, що пояснюється, зокрема поверненням України після Революції Гідності до парламентсько-президентської форми правління, а, отже, й суттєвим зростанням ролі парламенту та рівня його відповідальності як за розробку державної політики, так і контролю за її реалізацією.

Ефективне функціонування парламенту в Україні можливе винятково за умови існування особливої системи взаємодії парламенту з іншими державними органами, у якій він, посідаючи належне місце в політичній системі країни, має можливість належним чином здійснювати свої функції. Йдеться, насамперед, про пріоритет Верховної Ради України у визначенні внутрішньої й зовнішньої політики держави, що постає з її представницької природи, а також законодавчої функції. Представницька функція Верховної Ради України проявляється в тому, що в законах, які приймаються, знаходять вираження актуальні питання життєдіяльності держави та суспільства, що має важливе значення для втілення принципів демократії й правової держави, забезпечення прав людини⁴¹³.

Не аналізуючи глобальних проблемних аспектів ефективності функціонування парламенту, зазначимо, що основне коло проблем можна поділити на два напрями: оптимізація структури органу і вдосконалення регламентної роботи з метою прискорення впровадження й реалізації реформ в Україні.

⁴¹³ Кризові тенденції у діяльності Верховної Ради України. Аналітична записка URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1606> (дата звернення: 20.03.2019).

Зокрема, В. Величко та І. Будакова слушно вказують на те, що не обґрунтованою є кількість комітетів Верховної Ради України. Крім того, у складі комітетів діє лише чотири так звані «правових» комітети, а саме : 1) з питань правової політики; 2) з питань державного будівництва та місцевого самоврядування; 3) з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією; 4) з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Тому доцільно було б оптимально вибудувати систему комітетів, раціонально розмежувавши їх компетенцію. Щодо наявних чотирьох «правових» комітетів, то ефективніше було б об'єднати їх в єдиний юридичний (правовий) комітет з відповідними підкомітетами для того, щоб не лише виробляти, а й активно, цілеспрямовано та узгоджено здійснювати через законодавчий процес єдину в державі правову і законодавчу політику⁴¹⁴.

Вагомою є також проблема представництва інтересів громадян. На думку Р.С. Мартинюка, персоніфікація виборчої системи (запровадження мажоритарної складової виборчої системи з голосуванням в одномандатних округах) мала б забезпечити реалізацію права громадян на самовисування, покращити репрезентативність Верховної Ради України та підвищити зацікавленість депутатів Верховної Ради у підтриманні зв'язків із своїми виборцями з метою забезпечення переобрання на новий строк у тому ж окрузі⁴¹⁵.

З метою вдосконалення законотворчого процесу у Верховній Раді України доцільно більш широко залучати громадськість до обговорення законопроектів як за допомогою інтернет-ресурсів Верховної Ради України, так і в роботі комітетів Верховної Ради України. Зазначимо, що у світовій практиці консультації з громадськістю щодо законодавства й нормопроєктування розглядаються фахівцями як ефективний засіб підвищення якості державної політики⁴¹⁶. Тому вивчення громадської думки в контексті законодавчого процесу через проведення громадських слухань законопроектів на місцях дозволить з'ясувати позицію громадськості, передбачити її реакцію на прийняті рішення, спрогнозувати рівень сприйняття громадянами пропонованих новацій.

⁴¹⁴ Величко В. О. Шляхи покращення функціонування парламенту України. / В. О. Величко, В. І. Будакова. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 114-126.

⁴¹⁵ Мартинюк Р. Інститут дострокового припинення повноважень парламенту: перший вітчизняний досвід. *Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки»*. 2014. Вип. 38. С. 256-261.

⁴¹⁶ Рішко Б. Актуальні проблеми та шляхи вдосконалення організації й діяльності Верховної Ради України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 35(2.1). С. 127-129.

Актуальним є також питання корегування технічних помилок, які виявлено в офіційно оприлюднених нормативно-правових актах Верховної Ради України⁴¹⁷. Аналіз законотворчої діяльності Верховної Ради України свідчить про те, що не лише комітети, а й парламент часто розглядають законопроекти, оформлені з порушенням формальних вимог, які через це не відповідають Конституції України або чинним міжнародним договорам, а також законопроекти, що вносяться з порушенням установлених Регламентом Верховної Ради України строків тощо^{418;419}.

Ще однією проблемою, яка також потребує негайного вирішення, на нашу думку, є проблема правопорядку та депутатської дисципліни у Верховній Раді України. Сьогодні у парламенті можемо спостерігати певну перевагу фракційної дисципліни над дисципліною загально-парламентською і домінування фракційних інтересів чи навіть одноосібних інтересів лідерів парламентських фракцій, що створює значні труднощі у роботі законодавчого органу країни, зокрема внаслідок фізичного блокування пленарної роботи парламенту. Не сприяє ефективності роботи Верховної Ради України і систематичне невідвідування окремими депутатами засідань Верховної Ради України, «кнопкодавство», порушення встановлених моральних та етичних норм під час виступів окремих представників депутатського корпусу.

Отже, Верховна Рада України є органом влади, який завжди перебуває у полі зору суспільства та виборців, а тому проблема її функціонування є наскрізною та не втрачає своєї актуальності. Окрім глобальних проблем (подолання корупції, скасування депутатської недоторканості тощо), нагальними є питання оптимізації структури цього органу, реформування регламентної роботи задля її удосконалення та прискорення, налагодження дисципліни. Реалізація окреслених завдань, вочевидь, не вирішить усіх проблем, що існують у Верховній Раді України, втім дасть можливість сформувати більш позитивний суспільний образ українського парламенту.

⁴¹⁷ Рішко Б. Актуальні проблеми та шляхи вдосконалення організації й діяльності Верховної Ради України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2015. Вип. 35(2.1). С. 127-129.

⁴¹⁸ Рішко Б. Актуальні проблеми та шляхи вдосконалення організації й діяльності Верховної Ради України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2015. Вип. 35(2.1). С. 127-129.

⁴¹⁹ Словська І. Верховна Рада України як суб'єкт конституційно-правової відповідальності. *Право України.* 2013. № 5. С. 204-209.

Іванна УКРАЇНЕЦЬ

студентка

Національного університету «Острозька академія», м. Острів

Науковий керівник:

Мартинюк Р.С.,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія», м. Острів*

ФОРМА ПРАВЛІННЯ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Від моменту прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. та Конституції Білорусі 17 березня 1994 р. в Україні та Білорусі організація державної влади за своїми найважливішими характеристиками виявляла фактичну тотожність. Прийнята в обох країнах форма правління відображала домінуючу роль президента в державному механізмі та слабкий вплив парламенту на виконавчу владу. Така організація державної влади стала типовою для багатьох пострадянських країн, у яких складні проблеми початкового періоду побудови суверенної державності підштовхували до вибору форми правління із суттєвим посиленням конституційним статусом президента.

В Україні та Білорусі форма правління зазнала певної корекції внаслідок внесення конституційних змін. В Україні вони датуються 8 грудня 2004 р., у Білорусі – 24 листопада 1996 р. та 17 жовтня 2004 р. Однак конституційний перегляд форми правління в Україні за своїм характером виявився зовсім іншим, ніж той, що відбувся в Білорусі. В Україні зміни до Основного Закону суттєво послабили конституційний статус Президента, у Білорусі, навпаки, – суттєво посилили.

Відповідно до ст. 102 Основного Закону України, Глава держави – Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина⁴²⁰.

Президент України наділений певними повноваженнями у всіх галузях державної влади. Засобом цих повноважень він координує діяльність інших її органів. Зокрема, у законодавчій галузі Президент України призначає всеукраїнський референдум щодо внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу

⁴²⁰ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

ХІІІ «Внесення змін до Конституції України» Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою. Він підписує закони, прийняті Верховною Радою України, та застосовує щодо них право вето (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України. Президенту України належить право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України.

У сфері організації і діяльності виконавчої влади Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України вносить до Парламенту подання про призначення Прем'єр-міністра України. Він також вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України. Президент України призначає на посади і звільняє з посад за поданням Кабінету Міністрів України голів місцевих державних адміністрацій. Глава держави має право зупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

У судовій галузі Президент України здійснює помилування, призначає на посади суддів за поданням Вищої ради правосуддя.

Президент України призначає на посади третину складу Конституційного Суду України.

Відповідно до ст. 79 Конституції Білорусі, Президент Республіки Білорусь є главою держави, гарантом Конституції, прав і свобод людини і громадянина⁴²¹. Він уособлює єдність народу, гарантує реалізацію основних напрямків внутрішньої і зовнішньої політики держави. Президент здійснює заходи щодо охорони суверенітету Республіки, її національної безпеки та територіальної цілісності, забезпечує політичну і економічну стабільність, наступництво і взаємодію органів державної влади, здійснює посередництво між органами державної влади.

Президент Білорусі наділений широкими повноваженнями у всіх галузях державної влади. У законодавчій сфері він призначає республіканський референдум, має право законодавчої ініціативи, підписує закони. У випадках, передбачених Конституцією, Президент видає декрети, які мають силу законів. Він має право брати участь в роботі Парламенту та його органів, виступати перед ними в будь-який час із промовою чи повідомленням. Глава держави звертається з щорічними посланнями до Парламенту, які заслуховуються без обговорення на засіданнях його палат.

⁴²¹ Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 г. (URL: <http://together.lviv.ua>)

Президент Білорусі призначає чергові та позачергові вибори до Палати Представників та Ради Республіки – нижньої та, відповідно, верхньої палати Парламенту, призначає вісім членів Ради Республіки, здійснює розпуск палат у випадках і порядку, передбачених Конституцією.

Ключовий критерій класифікації форми правління – конституційний статус уряду. В Основному Законі Білорусі Уряд – Раду Міністрів Республіки Білорусь визначено центральним органом державного управління, а не керівним органом виконавчої влади. Роль Президента Білорусі у формуванні складу Ради Міністрів, а так само в організації її діяльності вирішальна. Президент визначає структуру Ради Міністрів, призначає за згодою Палати Представників Прем'єр-міністра, призначає заступників Прем'єр-міністра, міністрів та інших членів Уряду. Президент має право з власної ініціативи прийняти рішення про відставку Ради Міністрів і звільнити з посади будь-якого її члена. Уряд складає свої повноваження перед новообраним Президентом. Важливою рисою конституційного статусу Президента Білорусі є його право головування на засіданнях Ради Міністрів та право скасовувати урядові акти. Загалом аналіз конституційних повноважень Президента Білорусі у виконавчій галузі засвідчує його керівну роль щодо всієї системи її органів.

У судовій галузі Президент Білорусі наділений суттєвими повноваженнями щодо формування суддівського корпусу. За згодою Ради Республіки він призначає на посади Голову Верховного Суду та Голову Вищого Господарського Суду з числа суддів цих судів. Він також призначає інших суддів та здійснює помилування засуджених.

За участі Президента формується й орган конституційного контролю: Президент призначає шість суддів Конституційного Суду та його голову.

Аналіз особливостей конституційного статусу Президента України та Президента Білорусі дозволяє чітко класифікувати прийняту в Україні та, відповідно, Білорусі форму правління. В Україні це парламентарно-президентська змішана республіка. Такий висновок можливо зробити як на підставі аналізу повноважень Президента України у сфері організації й діяльності виконавчої влади, так і на підставі того факту, що Конституція України встановлює лише парламентську відповідальність Кабінету Міністрів України.

Форму правління в Білорусі визначити змішаною республікою неможливо, оскільки вона не має необхідного набору її правових ознак. Адміністративне підпорядкування Уряду Главі держави та перетворення останнього на фактичного главу виконавчої влади

засвідчують, що в білоруській формі правління відсутній дуалізм виконавчої влади. Форму правління, у якій дуалізм виконавчої влади подолано на користь президента, неможливо класифікувати змішаною республіканською. У Білорусі існує особлива форма правління, яка еклектично поєднує ознаки змішаної та президентської республік. Цю форму правління, яка стала спільною для низки пострадянських країн Східної Європи й Азії, варто визначати перехідною президенціалізованою республікою⁴²².

Микола ФЕДАК

студент

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Мельниченко Б. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Вагому роль в забезпеченні прав людини в демократичних країнах відіграють органи конституційної юстиції, втім ефективність функціонування цих інституцій у правозахисній сфері залежить від юридичних інструментів, які може використовувати особа для захисту своїх прав та свобод⁴²³.

2 червня 2016 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо правосуддя), яким розширено перелік юридичних засобів захисту прав особи в спосіб надання громадянам прямого доступу до конституційного правосуддя через впровадження інституту індивідуальної конституційної скарги⁴²⁴.

⁴²² Мартынюк Р. К вопросу о специфике формы правления в ряде постсоветских республик. *Научные труды Академии управления при Президенте Республики Беларусь*. Вып. 15 (2013). Минск: Акад. упр. при Президенте Республики Беларусь, 2013. Вып. 1 (2001). С. 243.

⁴²³ Пирогов В. С., Щебетун І. С. Конституційна скарга та її місце у механізмі захисту прав і свобод людини. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5460/5487>.

⁴²⁴ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

Так, відповідно до ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом⁴²⁵.

З метою забезпечення реалізації нового конституційного права осіб на конституційну скаргу 13 липня 2017 року Верховна Рада ухвалила нову редакцію Закону України «Про Конституційний Суд України». У Законі встановлено порядок подання та розгляду конституційної скарги, вимоги до форми та змісту конституційної скарги, повноваження колегій, сенатів та Великої палати щодо роботи з конституційною скаргою, вимоги щодо оприлюднення публічної інформації щодо конституційних скарг, суб'єктів права на подання конституційної скарги, процедуру проведення попередньої перевірки конституційних скарг Секретаріатом, підстави для відмови у відкритті та припинення конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, інститут забезпечення конституційної скарги, інститут спеціального радник⁴²⁶.

Як свідчить аналіз наукової літератури, основною функціональною характеристикою інституту конституційної скарги визнається її роль як одного з ключових інструментів правового механізму захисту прав і свобод людини. Проте, незважаючи на тісний зв'язок між конституційною скаргою та забезпеченням прав і свобод органами конституційної юрисдикції, ці інститути мають самостійне значення та не є нерозривно пов'язаними⁴²⁷.

Цілком слушною є думка вітчизняних вчених про те, що право громадян на конституційну скаргу має служити не тільки як «правовий інструмент захисту конституційних прав і свобод, але й як орієнтир для держави, що зобов'язана дбати про людину, сприяти формуванню громадянського суспільства і відповідати за його безпеку»⁴²⁸.

Слід зазначити, що на сьогодні інститут конституційної скарги відомий для практики конституційної юстиції багатьох європейських країн (Австрія, Албанія, Андорра, Бельгія, Іспанія, Грузія, Німеччина, Латвія, Польща, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чехія, Угорщина, Швейцарія тощо). Більше того він є тим «рубіжним» засобом захисту основних прав і свобод особи на національному рівні правової

⁴²⁵ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁴²⁶ *Про Конституційний Суд України* : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/page>.

⁴²⁷ Гультай М. М. Функціональні характеристики інституту конституційної скарги та модель його впровадження в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2011. № 4-5 С. 185-193.

⁴²⁸ Селіванов А., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності. *Право України*. Київ, 2003. № 4. С. 83-85.

системи, застосування якого є можливим тільки після прийняття остаточного за допустимих згідно з процесуальними кодексами засобів оскарження рішення у справі особи судами загальної юрисдикції. Разом з тим запровадження в Україні інституту конституційної скарги має на меті підвищити гарантії судового захисту фундаментальних прав і свобод людини і громадянина на вітчизняному рівні, зменшити кількість звернень приватних осіб до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)⁴²⁹.

За кількістю звернень до ЄСПЛ Україна є одним з лідерів, серед інших країн. Введення додаткових правових гарантій, захисту прав і свобод людини і громадянина у вигляді конституційної скарги, є беззаперечним кроком до забезпечення правового суспільства, зокрема сприятиме відновленню довіри до національних судів. До прикладу у Республіці Польща під конституційною скаргою розуміється особливий правовий засіб, що дозволяє суб'єкту (фізичній або юридичній особі) звертатися до органу конституційного контролю з проханням перевірити прийняте відносно нього остаточне рішення публічних властей, якщо воно порушує його конституційні свободи і права⁴³⁰. Фактично конституційна скарга є дієвим і ефективним процесуальним засобом для захисту основних прав і свобод громадян, оскільки дає можливість особі безпосередній доступ до конституційного правосуддя. На відміну від інших скарг та позовів, рішення по конституційній скарзі має не індивідуальний, а загальний характер, тобто поширюється на всіх осіб, права яких можуть бути порушені дією неконституційного акту. Будучи важливою процесуальною гарантією прав і свобод приватних осіб, конституційна скарга служить одночасно засобом захисту публічних інтересів та конституційного правопорядку в цілому⁴³¹.

Запровадження в Україні інституту конституційної скарги дає низку позитивних моментів: по-перше це відповідає сучасним тенденціям діяльності конституційних судів і міжнародним стандартам захисту прав людини, по-друге це новий крок інтеграції України у європейську правову систему, по-третє це сприятиме зменшенню кількості звернень громадян до Європейського Суду з прав людини та збільшенню довіри до національних судів.

⁴²⁹ Константий О. *Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі державної влади (за результатами внесення змін до Основного Закону в частині правосуддя)*. URL: <http://www.constjournal.com/2018-3/shhodo-mistsya-konstytutsijnogo-sudu-ukrayiny-v-mehanizmi-derzhavnoyi-vlady-za-rezultatamy-vnesennya-zmin-do-osnovnogo-zakonu-v-chastyni-pravosuddya>.

⁴³⁰ Garlicki Leszek. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*. Warszawa, 2008. Wyd. 12. 431 s.

⁴³¹ Гецько М. М. *Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз* : монографія / за заг. ред. М. М. Гецько, Ю. М. Бисаги, Д. М. Белова Д. М. Ужгород : Гельветика, 2015. 228 с.

Андрій ЧЕНЬ

студент

*Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

Науковий керівник:

Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ РЕФЕРЕНДУМІВ В УКРАЇНІ

Слово «референдум» походить з латинської мови і дослівно означає «те, що має бути повідомлено»⁴³². Прийнято вважати, що перший в історії людства референдум був проведений у Швейцарії ще у 1439 році. Як правило референдум розглядають, як одну з форм народного волевиявлення. В юридичній літературі існують різні погляди щодо визначення поняття референдуму.

Так, В.М. Шаповал визначає референдум як спосіб прийняття офіційних рішень шляхом проведення голосування виборців з питань, установлених конституцією або законодавством⁴³³. Згідно ст. 69 III розділу Конституції України народне волевиявлення може здійснюватися через референдум⁴³⁴. Референдуми в Україні проводяться з метою забезпечення народовладдя й особистої участі громадян в керуванні державними й місцевими справами. Як правило референдуми поділяють за: територією проведення; правовою силою рішень; підставами проведення; предметом; часом проведення; суб'єктами ініціювання.

В Україні в основному застосовують поділ референдумів за територією проведення на всеукраїнський та місцевий. Всеукраїнський референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень загальнодержавного значення⁴³⁵.

⁴³² Шемшученко Ю. С. *Юридична енциклопедія*: К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004. 672–768 с.

⁴³³ Шаповал В.М. *Конституційне право зарубіжних країн*. К.: АртЕк, 2001. С. 62.

⁴³⁴ Конституція України від 28.06.1996 р.: URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

⁴³⁵ Коровіна Л.Д. *Основи правознавства: навчальний посібник*: К., 2008 р. С. 50.

Місцевий референдум – спосіб прийняття громадянами України, які постійно проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, рішень з найважливіших питань місцевого значення⁴³⁶. У 1991 році в Україні був прийнятий Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми»⁴³⁷. Він втратив чинність в 2012 році на підставі прийняття нового Закону України «Про всеукраїнський референдум»⁴³⁸. Водночас, поза правовим врегулюванням залишився місцевий референдум.

З цього приводу А.П. Ставнійчук чітко визначила основні проблеми які потребують вирішення, серед яких варто виділити:

- проблеми законодавчого регулювання місцевих референдумів в Україні;
- адміністративно-територіальна диференціація проведення місцевих референдумів. Місцевий референдум може проводитися лише на рівні територіальної громади. Місцевий референдум на рівні району чи області не відповідає Конституції України;
- контроль (адміністративний – з боку територіальної виборчої комісії – та судовий) дотримання законодавчих вимог щодо предмета та питання референдуму вже на етапі його ініціювання депутатами місцевої ради, головою територіальної громади чи виборцями, які належать відповідній громаді;
- створення реального інструменту місцевої демократії, який би діяв відповідно до міжнародних стандартів (Кодексу належної практики щодо проведення референдумів Венеціанської комісії)⁴³⁹.

Таким чином до 2018 року в Україні могли проводитись лише всеукраїнські референдуми. Однак, Конституційний Суд України 26 квітня 2018 року прийняв Рішення про визнання неконституційним Закону «Про всеукраїнський референдум»⁴⁴⁰. Це рішення зупинило можливість проведення маніпулятивних національних референдумів, тим самим унеможливило проведення референдумів, які підміняють волевиявлення народу і легітимізують владні рішення через інститут прямої демократії.

⁴³⁶ Коровіна Л.Д. *Основи правознавства*: навчальний посібник: К., 2008 р. С. 50.

⁴³⁷ Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12>.

⁴³⁸ Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>.

⁴³⁹ Ставнійчук А.П. Місцевий референдум – пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 24–28.: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2015_6_6.

⁴⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України від 26 квітня 2018 року № 4 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v004p710-18>.

Згідно даних зібраних Лабораторією законодавчих ініціатив з липня по листопад 2016 року в Україні з 1991-го по 2012 рік було зафіксовано 178 ініціатив щодо проведення місцевих референдумів⁴⁴¹.

Неприйняття, впродовж тривалого часу, таких важливих законів свідчить про неефективну роботу Верховної Ради України і необхідність внесення корективів в її роботу.

Водночас, варто зазначити що у Верховній Раді України є зареєстровані відповідні проекти: Закону «Про всеукраїнський референдум» № 2145а від 23.06.2015 р.⁴⁴²; Закону «Про місцевий референдум» № 2145а-1 від 03.07.2015 р.⁴⁴³; Закону «Про місцевий референдум» № 2145а-2 від 06.07.2015 р.⁴⁴⁴ та Закону «Про місцевий референдум» № 2145а-3 від 08.07.2015 р.⁴⁴⁵. Всі вони очікують розгляду, і лише проект Закону «Про референдуми» № 8590 від 12.07.2018 р.⁴⁴⁶ перебуває на опрацюванні в комітеті.

Правове врегулювання питання проведення референдумів в Україні поверне народу України одне з його конституційних прав, а для цього необхідно вибрати з поміж зареєстрованих проектів найбільш прийняттого та такого, що відповідає Конституції та іншим законам України.

На нашу думку, таким є проект Закону «Про референдуми» № 8590 від 12 липня 2018 року, ініціатором якого є Є.В. Мураєв. В ньому досить детально прописане правове регулювання як всеукраїнського так і місцевого референдумів, надаючи належну увагу кожному. Серед інших проектів він виглядає найбільш близьким до завершення, тобто таким що потребує найменше доопрацювань, а отже є і найбільш близьким до прийняття.

У сучасних європейських державах референдум є активним інструментом забезпечення демократії. Так, для прикладу, В.Ю. Маркітантов зазначає, що референдум у Швейцарії є справжнім механізмом впливу громадськості на вироблення державної політики. За допомогою референдумів у цій країні поступово створюється

⁴⁴¹ Лабораторія законодавчих ініціатив: Місцевий референдум в Україні: унормувати чи ігнорувати?: URL: <http://parlament.org.ua/2017/04/10/mistsevyj-referendum-v-ukrayini-unormuvaty-chy-ignoruvaty/>.

⁴⁴² Проект Закону України «Про всеукраїнський референдум» №2145а від 23.06.2015 р. зареєстрований у 2 сесії VIII скликання: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55689.

⁴⁴³ Проект Закону «Про місцевий референдум» № 2145а-1 від 03.07.2015 р. зареєстрований у 2 сесії VIII скликання: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55896.

⁴⁴⁴ Проект Закону «Про місцевий референдум» № 2145а-2 від 06.07.2015 р. зареєстрований у 2 сесії VIII скликання: URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55910.

⁴⁴⁵ Проект Закону «Про місцевий референдум» № 2145а-3 від 08.07.2015 р. : URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55941.

⁴⁴⁶ Проект Закону «Про референдуми» № 8590 від 12.07.2018 р. зареєстрований у 8 сесії VIII скликання: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64411.

унікальна модель консенсусної демократії⁴⁴⁷. Застосування цього досвіду Україною могло б позитивно позначитися на трансформації усієї політичної системи суспільства.

Цінний досвід у цій сфері знаходимо також у Франції, Польщі, Латвії, Литві та інших країнах. Наприклад, президент Франції Шарль де Голль чи не найчастіше серед післявоєнних політиків практикував проведення в Європі загальнонаціональних референдумів. Відомий випадок, коли він, навіть за відсутності конституційного права на референдум, розпустив парламент і призначив референдум, одне з питань якого стосувалося прийняття нової конституції. Проведена за посередництвом кількох референдумів, політична реформа у цій країні дала змогу утворити одну з найдосконаліших політичних систем у Європі⁴⁴⁸.

Отже, проблема правового врегулювання питання проведення референдумів в Україні досі залишається актуальною та потребує як найшвидшого її вирішення.

⁴⁴⁷ Маркітантов В.Ю. Референдум як форма прямої демократії: зарубіжний і вітчизняний досвід. / В. Маркітантов, В. Нечитайло // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 69-74.: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2015_27_13.

⁴⁴⁸ Маркітантов В.Ю. Референдум як форма прямої демократії: зарубіжний і вітчизняний досвід. / В. Маркітантов, В. Нечитайло // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 69-74.: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2015_27_13.

Наукове видання

**КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ:
ДОСВІД КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ**
Збірник матеріалів учасників
Першої науково-практичної конференції
(Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, 19 квітня 2019 р.)

Підписано до друку 10. 04. 2019. Формат 60х108 1/16.
Папір офсетн. Гарнітура Book Antigua. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 12,56. Обл.-вид. арк. 12,6.
Наклад 100 прим.

Видавництво «Каменярь». 79008, Львів, вул. Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ реєстру: серія ДК, № 462.
Ел. адреса: vyd@kamenyar.com.ua
Вебсайт: <http://www.kamenyar.com.ua>

- Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи:**
К65 3б. матеріалів учасників Першої наук.-прак. конференції (Нац. ун-т «Львівська політехніка», Львів, 19 квітня 2019 р.) / Упоряд. І. Софінська; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська Політехніка», Навч.-наук. ін-т права та психології. – Львів, Каменяр, 2019. – 212 с.
ISBN 978-966-607-496-5

У збірнику вміщено матеріали учасників Першої науково-практичної конференції (Львів, 19 квітня 2019 р.) – викладачів кафедри, Інституту та інших закладів вищої освіти України (Львова, Києва, Острога та Чернівців), державних установ, практикуючих юристів та експертів-аналітиків, аспірантів, здобувачів, магістрантів, студентів III–IV курсів вищих навчальних закладів України, які цікавляться проблемами теорії конституції та конституціоналізму, особливостями проведення конституційної реформи в Україні та міжнародно-правовими засадами сучасного конституціоналізму.

УДК 342(477)

Контактна інформація:

кафедра конституційного та міжнародного права
(корпус № XIX, к. 311),

Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
вул. Князя Романа, 1/3, м. Львів,
контактний тел.: (032) 258-21-16
електронна пошта: kaf_kmp2014@ukr.net

